

Delimitacja przestrzenna obszarów wiejskich w województwie śląskim

(Katowice, 30 maja 2014 r.)

*Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich: Europa Inwestująca
w Obszary Wiejskie. Działanie współfinansowane przez Unię Europejską w ramach
Schematu III Pomocy Technicznej Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-
2013.*

Ekspertyza wykonana na zlecenie Urzędu Marszałkowskiego Województwa Śląskiego w Katowicach, przez Stowarzyszenie Instytut Śląski z siedzibą w Opolu przy ul. Piastowskiej 17

Zespół autorski:

prof. zw. dr hab. Krystian Heffner

dr Piotr Gibas

Spis treści

Wstęp (Krystian Heffner).....	4
1. Uwarunkowania zewnętrzne delimitacji wiejskich obszarów funkcjonalnych (WOF)....	10
1.1. Usługi publiczne na wsi i ich znaczenie dla rozwoju obszarów wiejskich (Krystian Heffner).....	10
1.2. Dostęp do usług publicznych na obszarach wiejskich (Krystian Heffner).....	18
2. Uwarunkowania wewnętrzne delimitacji wiejskich obszarów funkcjonalnych (WOF)...	19
2.1. Najważniejsze uwarunkowania tworzenia śląskich WOF (Piotr Gibas)	19
2.2. Dokumenty koncepcyjne określające przyszłość śląskich obszarów wiejskich (Piotr Gibas)	25
3. Wydzielenie przestrzenne obszarów wiejskich o określonym poziomie dostępności do usług publicznych.....	25
3.1. Opis metody badawczej (Piotr Gibas)	29
3.2. Wskaźniki i ich wagi (Krystian Heffner)	33
3.3. Główne typy śląskich gmin (Piotr Gibas).....	39
4. Potencjały i bariery rozwojowe obszarów wiejskich województwa śląskiego.....	46
4.1. Potencjały rozwojowe obszarów wiejskich województwa śląskiego (Krystian Heffner)	46
4.2. Bariery rozwojowe obszarów wiejskich województwa śląskiego (Piotr Gibas)	48
Podsumowanie (Krystian Heffner, Piotr Gibas)	50
Spis literatury	52
Spis rycin (z treści dokumentu).....	56
Spis map (z załączników).....	57
Spis tabel	61
Załącznik 1. Wizualizacja wartości wskaźników użytych w badaniu.....	62
Załącznik 2. Mapy ocen MCE wyszczególnionych obszarów problemowych.....	93
Załącznik 3. Trendy powierzchniowe ocen MCE wyszczególnionych obszarów problemowych.....	103
Załącznik 4. Syntetyczna ocena MCE.....	108

Wstęp (Krystian Heffner)

Podobnie jak inne polityki, również polityka rozwoju obszarów wiejskich stopniowo ewoluowała nawiązując do zmieniających się priorytetów *Wspólnej Polityki Rolnej* Unii Europejskiej, w szczególności do wzrostu znaczenia wsparcia dla rolnictwa wielofunkcyjnego oraz istotnego poszerzenia zakresu interwencji na wsi. W Polsce, obok instrumentów wzmacniających długookresowo możliwości konkurencyjne sektora rolnego, stopniowo rośnie znaczenie instrumentów wspierających pozarolnicze dochody, co kompensuje zmniejszającą się rentowność produkcji rolniczej. W politykach odnoszących się do szeroko rozumianych obszarów wiejskich rośnie więc znaczenie spójności społecznej i ekonomicznej oraz wyrównywania zróżnicowań terytorialnych, co oznacza bezpośrednie włączenie obszarów wiejskich w nowe koncepcje europejskiej polityki spójności. W praktyce oznacza to także, że proces ograniczania miejsc pracy w sektorze rolniczym będzie kontynuowany, a dywersyfikacja aktywności gospodarczej i poprawa jakości życia na obszarach wiejskich połączy cele polityki rozwoju obszarów wiejskich Unii Europejskiej i polityki spójności¹.

W wielu dokumentach syntezyujących współczesne procesy rozwoju wskazuje się, że polska wieś staje się coraz mniej powiązana z produkcją rolniczą, co widać w różnych wymiarach życia wsi². Około 60% ludności wiejskiej praktycznie nie ma już związku z produkcją rolniczą i użytkowaniem ziemi rolniczej, a w skali województwa śląskiego ten udział jest jeszcze niższy. Aktualnie w Polsce tylko jedna trzecia mieszkańców wsi żyje głównie lub wyłącznie z rolnictwa i ta zbiorowość szybko maleje. Niemniej jednak, nadal relatywnie wysokie jest zatrudnienie w rolnictwie (12,8% ogółu zatrudnionych w gospodarce), co w połączeniu z innymi cechami polskiego rolnictwa sprawia, że produktywność pracy w tym dziale gospodarki wynosi zaledwie 30% średniej produktywności w rolnictwie UE-27.

Pod względem przemian demograficznych, wieś upodabnia się do miast. Dotyczy to m.in. wskaźników dzietności, współczynników urodzeń, wieku, w którym kobiety decydują

¹ Heffner K., *Przestrzeń wiejska w Polsce w perspektywie 2020*, (w:) *Rozwój obszarów wiejskich w Polsce a polityka spójności Unii Europejskiej: Stare problemy i nowe wyzwania (ze szczególnym uwzględnieniem woj. opolskiego)*. Pod red. K. Heffnera, „Studia KPZK PAN”, t. 154, Warszawa 2013, s. 8-24.

² Wilkin J., 2005, *O potrzebie i zasadach tworzenia wizji rozwoju polskiej wsi*, [w:] *Polska wieś 2025 Wizja rozwoju*, J. Wilkin (red.). Fundusz Współpracy, Warszawa, s. 9-14.

się rodzić dzieci, umieralności niemowląt itp. Wydłuża się przeciętny czas trwania życia mieszkańców wsi.

Wieś, mimo swych niedogodności i zapóźnień cywilizacyjnych, jest coraz chętniej wybierana jako miejsce zamieszkania. Od 2000 roku liczba mieszkańców wsi permanentnie wzrasta. Nawet 50% młodzieży wiejskiej i 13% miejskiej deklaruje chęć zamieszkania na wsi. Wzrost udziału nierolniczej ludności wiejskiej, w tym nowych mieszkańców z miejskim rodowodem, silnie oddziałuje na wiejską tożsamość i społeczną strukturę. Podobne procesy, często nawet z większym nasileniem charakteryzują relacje miasto-wieś w woj. śląskim. W ujęciu europejskim wszystkie podregiony (NUTS-3) mają charakter zurbanizowany w większym bądź mniejszym **stopniu (jeden podregion jest całkowicie zurbanizowany, wszystkie pozostałe mają charakter regionów wiejskich przejściowych stosunkowo bliskich miast zob. ryc. 1)**. Jedną z najważniejszych i najpopularniejszych koncepcji rozwoju w ostatnich kilkunastu latach jest rozwój zrównoważony. Ta koncepcja, której bardzo ważnym składnikiem jest ochrona środowiska i odpowiednie wykorzystanie zasobów naturalnych, odcisnęła silne piętno na kształcie wspólnej polityki rolnej. Wdrażanie koncepcji rozwoju zrównoważonego zbieгло się z szeroką dyskusją o wielofunkcyjności rolnictwa i wielofunkcyjnym rozwoju obszarów wiejskich.

W układach regionalnych obszary wiejskie są ściśle powiązane z miastami i strefami oddziaływania. Są to związki obejmujące praktycznie wszystkie sfery życia, najczęściej o charakterze sprzężeń zwrotnych zarówno w sferze społecznej, jak i kulturowej i przede wszystkim gospodarczej. Obejmują zarówno strukturę demograficzną populacji wiejskiej jak i gospodarkę, a także szeroko rozumianą infrastrukturę, która umożliwia dostęp do usług publicznych. Zarówno administracja publiczna jak i gospodarcza podejmująca decyzje na wszystkich poziomach zarządzania musi zwracać szczególną uwagę na wzajemne powiązania obszarów miejskich i wiejskich w zakresie transportu towarów, dojazdów do pracy, usług różnego typu, w tym przede wszystkim edukacyjnych i zdrowotnych, a także na relacje związane z gospodarką wodną i gospodarką odpadami, transakcjami gospodarczymi, dostępem do zasobów naturalnych oraz kultury i rekreacji oraz administracji publicznej. Sposób zarządzania tymi powiązaniami ma wpływ na rozwój społeczno-gospodarczy obszarów funkcjonalnych, w tym również obszarów wiejskich, a w konsekwencji na jakość życia ich mieszkańców i użytkowników.

Polityka rozwoju regionu realizowana przez województwo śląskie w latach 2014-2020 ściśle nawiązuje do ustaleń unijnych i krajowych dokumentów strategicznych i intencjonalnie wykorzystuje terytorialne podejście do wyzwań i problemów rozwojowych. Tak prowadzona polityka ukierunkowana będzie na wykorzystanie endogenicznego potencjału, zasobów terytorialnych i wiedzy, a także pozwoli na dokonywanie interwencji dostosowanych do lokalnych uwarunkowań. Wdrażanie w ten sposób pojmowanej polityki wiąże się z koncentracją geograficzną i tematyczną w odniesieniu do obszarów i zagadnień kluczowych w osiąganiu zakładanych celów rozwojowych województwa. Identyfikacja obszarów, wobec których niezbędna jest interwencja publiczna dla pełnego wykorzystania ich potencjałów endogenicznych - prowadzona będzie przy założeniu, że mogą one mieć charakter problemowy, ale również stanowić potencjalne bieguny wzrostu regionalnego.

W szerszym ujęciu chodzi o wyodrębnienie obszarów, wobec których niezbędne będzie podjęcie różnego typu interwencji, które w dokumentach strategicznych poziomu krajowego nazwano obszarami strategicznej interwencji (OSI), obszarami problemowymi (OP), a w szerszym ujęciu - obszarami funkcjonalnymi (OF).

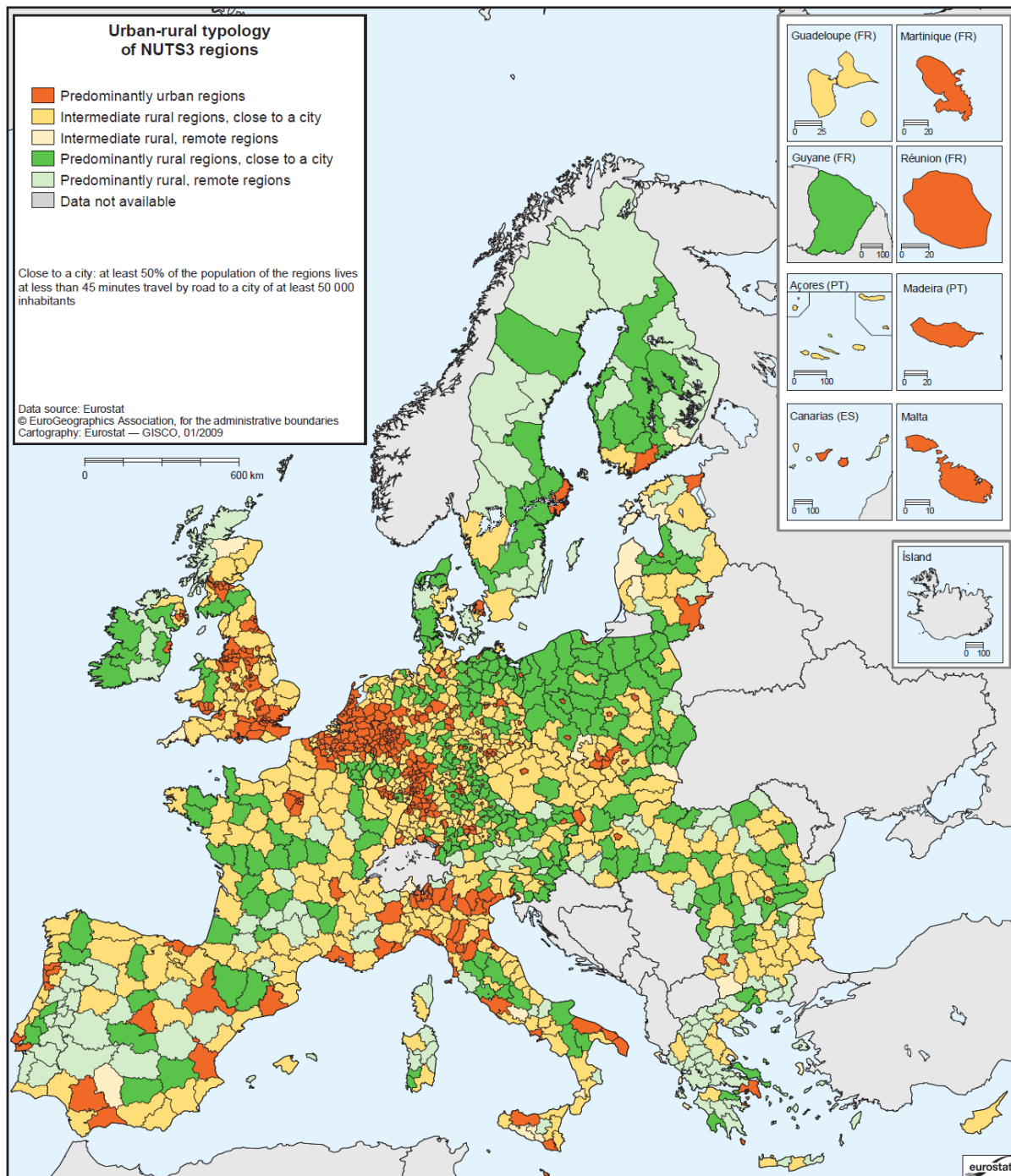
W *Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego* (KSRR) została wprowadzona kategoria jednostek terytorialnych określanych jako **obszary strategicznej interwencji** (OSI), które są definiowane jako: „*obszary, wobec których:*

- a) wymagana jest interwencja rządu, ze względu na ciężar, którego region sam nie jest w stanie udźwignąć oraz*
- b) obszary, które ze względów społecznych, gospodarczych lub środowiskowych wywierają lub mogą w przyszłości wywierać istotny wpływ na rozwój kraju”.*

W efekcie, jako skutek powyższych kategorii, jako **OSI (obszary strategicznej interwencji)** klasyfikowane są dwa, zupełnie przeciwstawne typy obszarów:

- **strefy koncentracji procesów rozwoju społeczno-gospodarczego** (które mogą być określane (a w wielu opracowaniach i strategiach są tak określane) mianem **biegunów wzrostu**), a
- **obszary problemowe** - czyli jednostki terytorialne cechujące się **największą koncentracją negatywnych zjawisk rozwojowych** o zasięgu i znaczeniu krajowym lub ponadregionalnym.

Rycina 1. Typologia regionów (wg NUTS-3) wg poziomu urbanizacji, odległości od miasta (powyżej 50 tys. mk) i poziomu peryferyjności obszarów wiejskich i miejskich w krajach UE

Źródło: Eurostat

Z kolei w obowiązującej *Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030* (KPZK 2030) zostały zdefiniowane i wyznaczone **obszary funkcjonalne**, które w szerokim

ujęciu są rozumiane jako obszary charakteryzujące się **wspólnymi cechami geograficznymi** (społeczno-gospodarczymi, środowiskowymi i przestrzennymi). W takim ujęciu oba typy OSI mieszczą się w definicji obszarów funkcjonalnych przyjętej dla KPZK 2030.

Można przyjąć, że wyniki opracowania posłużą do prac związanych z przygotowaniem, ewaluacją i monitorowaniem dokumentów o charakterze strategiczno-operacyjnym (m.in. Regionalnych Programów Operacyjnych, Strategii Rozwoju Lokalnego, strategii branżowych w województwie śląskim), w tym odnoszących się do wiejskiego rynku pracy, strategii lokalnych grup działania itp. Identyfikacja wiejskich obszarów funkcjonalnych może służyć władzom regionalnym do praktycznego wdrażania polityki ukierunkowanej terytorialnie (*based placed policy*), wpisując ją w nowy paradygmat prowadzenia polityki rozwoju w skali regionu, umożliwiając finansowanie interwencji na obszarach wiejskich ze środków Unii Europejskiej.

Uwarunkowania delimitacji wiejskich obszarów funkcjonalnych (WOF)

Obszary wiejskie w Polsce – podobnie jak w innych krajach Unii Europejskiej są bardzo zróżnicowane pod wieloma względami, w tym również różnią się funkcjami, jakie wynikają z ich struktury jak i z roli, jaką spełniają w relacji do swojego otoczenia.

Nacisk kładziony na wymiar terytorialny polityk publicznych można sprowadzić do przejścia od podejścia sektorowego do zintegrowanego terytorialnie, które polega na integracji działań różnych podmiotów publicznych wobec terytoriów określonych nie tyle administracyjnie, co funkcjonalnie. Wskazywane obszary (terytoria) mają się charakteryzować podobnymi cechami społecznymi gospodarczymi i przestrzennymi. Tak rozumiane obszary funkcjonalne mają być przedmiotem interwencji polityk publicznych.

Wiejskie obszary funkcjonalne (i analogicznie miejskie) można określić na podstawie więzi natury gospodarczej, społecznej i środowiskowej powstających i funkcjonujących na określonym terytorium. Zdefiniowanie takich obszarów ma kluczowe znaczenie w polityce rozwoju bowiem tradycyjne pojęcia, na których opiera się polityka rozwoju miast i gmin, zamykają się w obrębie granic administracyjnych i nie odpowiadają rzeczywistym układom przestrzennym. Wg *Organizacji Współpracy Gospodarczej i Rozwoju* (OECD) region funkcjonalny (obszar silnych powiązań funkcjonalnych) to obszar geograficzny wykraczający poza oficjalne granice administracyjne, na którym obserwuje się

konkretne (funkcjonalne) współzależności terytorialne, które mogą wymagać pewnej formy zarządzania³.

Obszar funkcjonalny (OF) definiuje się jako wyodrębnione przestrzennie terytorium, które charakteryzuje się wspólnymi uwarunkowaniami geograficznymi, przestrzennymi, społeczno-gospodarczymi, systemem powiązań funkcjonalnych oraz określonymi na ich podstawie jednolitymi celami rozwoju, zapewniającymi efektywne wykorzystanie jego przestrzeni.

W prowadzonej na poziomie kraju polityce regionalnej wyróżniono obszary funkcjonalne o **charakterze planistycznym** (miejskie i szczególnego zjawiska – górskie i przygraniczne) oraz o **charakterze diagnostycznym – wiejskie obszary funkcjonalne i obszary funkcjonalne szczególnego zjawiska w skali makroregionalnej** (ochrony gleb dla celów produkcji rolnej a także tereny zamknięte). Wiejskie obszary funkcjonalne podzielono na dwa typy o przeciwnym charakterze w relacji do procesów rozwoju w skali kraju i regionów:

- obszary wiejskie uczestniczące w procesach rozwojowych, i
- obszary wiejskie wymagające wsparcia procesów rozwojowych.

W ujęciach związanych z polityką regionalną obszary funkcjonalne wskazuje się zarówno dla wspomagania wzrostu konkurencyjności regionów, jak i dla budowania spójności terytorialnej i przeciwdziałanie marginalizacji obszarów problemowych. Bezpośrednio są do nich odniesienia w tej pierwszej grupie celów interwencji. W KSRR (*Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego*) wskazuje się trzy rodzaje wiejskich obszarów funkcjonalnych:

- gminy wiejskie traktowane jako część obszarów zurbanizowanych – funkcjonalnych terenów miejskich. W KPZK (*Krajowym Planie Zagospodarowania Przestrzennego*) są to odpowiednio wiejskie obszary funkcjonalne uczestniczące w procesach rozwojowych lub miejskie obszary funkcjonalne;
- obszary wiejskie (gminy) objęte procesami dyfuzji rozwoju i posiadające warunki do ich absorpcji oraz posiadające endogeniczne potencjały (KSRR) i odpowiednio wiejskie obszary funkcjonalne uczestniczące w procesach rozwojowych (KPZK);

³ Projekt opinii Komisji Polityki Spójności Terytorialnej *Partnerstwo obszarów miejskich i wiejskich oraz sprawowanie rządów*, COTER-V-039, 18. posiedzenie komisji w dniu 11 lipca 2013 r.

- obszary wiejskie o najgorszych wskaźnikach dostępności do usług publicznych i rozwoju społeczno-gospodarczego (KSRR), którym odpowiadają wiejskie obszary funkcjonalne wymagające wsparcia procesów rozwojowych (KPZK).

Część obszarów funkcjonalnych (w tym wiejskich obszarów funkcjonalnych) to obszary strategicznej interwencji (OSI). Są one wyodrębnionymi przestrzennie obszarami, wobec których wymagana jest interwencja rządu, ze względu na ciężar, którego region sam nie jest w stanie udźwignąć oraz który ze względów społecznych, gospodarczych lub środowiskowych wywiera lub może w przyszłości wywierać istotny wpływ na rozwój kraju (KSRR). Obszary strategicznej interwencji (OSI) powinny być wyznaczone w sensie geograficznym, tak, by można określić ich potencjały rozwojowe, cele rozwojowe oraz przedsięwzięcia służące realizacji tych celów podlegające procedurze uzgadniania kontraktu terytorialnego ze stroną rządową⁴. Analogicznie można rozumieć wskazane indykatywnie w KSRR obszary problemowe, na których planuje się interwencję polityki regionalnej bezpośrednio z poziomu krajowego. Ogranicza się ona jedynie do przypadków, gdy skala i kompleksowość problemów uzasadnia bezpośrednie zaangażowanie rządu lub, gdy efektywność działań podejmowanych na poziomie regionalnym jest zbyt niska.

1. Uwarunkowania zewnętrzne delimitacji wiejskich obszarów funkcjonalnych (WOF)

1.1. Usługi publiczne na wsi i ich znaczenie dla rozwoju obszarów wiejskich (Krystian Heffner)

Wiele wskazuje na to, że usługi publiczne stają się nowym priorytetem dla polityki rozwoju obszarów wiejskich i w znaczeniu węższym obejmują one zadania związane z zapewnieniem mieszkańcom wsi warunków pozwalających na rozwijanie działalności gospodarczej oraz zapewnienie podstawowych usług publicznych (usługi komunalne, opieka medyczna, edukacja, oświata, kultura). W znaczeniu szerszym chodzi o dbałość o dziedzictwo przyrodnicze i kulturowe obszarów wiejskich, związane z wprowadzaniem koncepcji

⁴ Zakres terminologiczny obszarów „specjalnych” w dokumentach planistycznych i strategicznych, Wrocław, grudzień 2012 r. Wojewódzkie Biuro Urbanistyczne we Wrocławiu. Prezentacja.

zrównoważonego rozwoju (niekonwencjonalne funkcje wsi).⁵ Publiczne funkcje wsi są związane z jakością życia i obejmują jej sfery:

- kapitału ekonomicznego - zasoby ekonomiczne, zatrudnienie i warunki pracy, mieszkalnictwo, transport,
- kapitału społecznego - wiedza, edukacja, szkolenia, rodzina i gospodarstwo domowe, życie wspólnoty i społeczną partycypację, bezpieczeństwo publiczne, zdrowie i służbę zdrowia,
- kapitału kulturowego- rekreacja i czas wolny, tożsamość i kultura,
- kapitału ekologicznego - lokalne środowisko przyrodnicze.

W stosunkowo nielicznych opracowaniach dotyczących usług publicznych podejmowane są dosyć zróżnicowane próby ich grupowania, ale najczęściej spotykanym jest podział na trzy grupy i kilkanaście kategorii tego typu działalności⁶. Jeśli wziąć pod uwagę zróżnicowanie zadań realizowanych przez jednostki samorządu terytorialnego w układzie hierarchicznym (gminy, powiaty i województwa), to w tych samych grupach usług można wyróżnić związane z takim układem kategorie. Najczęściej na poziomie lokalnym chodzi zwykle o najbardziej podstawowe zagadnienia (np. przedszkola, szkolnictwo podstawowe, lecznictwo otwarte), na poziomie ponadlokalnym o kwestie wyższego rzędu (np. szkolnictwo średnie, pomoc społeczna), a na poziomie regionalnym o problemy ogólniejsze (np. drogi wojewódzkie)⁷.

Generalnie pod pojęciem usług publicznych rozumie się system usług komunalnych, społecznych i administracyjnych, który jest skierowany na zaspakajanie potrzeb społeczności lokalnych, a w ich dostarczaniu ważną rolę odgrywają organy administracji rządowej i samorządowej⁸. Ze względu na instytucję odpowiedzialną za świadczenie danego rodzaju

⁵ Zob. opracowania M. Duczkowskiej-Małysz (2009 i później) np. http://wielkopolskie.ksow.pl/fileadmin/user_upload/wielkopolskie/pliki/Pozna%C5%84_-_Nowe_koncepcje_ROW.pdf

⁶ Tą część opracowania przygotowano na podstawie: W. Wańkowicz, *Wskaźniki realizacji usług publicznych*, Małopolska Szkoła Administracji Publicznej Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków 2004. W przygotowaniu wskaźników wymieniony autor skorzystał z opracowania: A. Mitchell, E. McSweeney, *Service Performance Indicators*, 2002.

⁷ Por. J. Duda, A. Jeżowski, W. Misiąg, B. Nowak, J. Szlachta, J. Zaleski, *Mierzenie ilości i jakości usług publicznych jako element programu instytucjonalnego*, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Warszawa, luty 2004; B. Klemens, *Dostęp do usług publicznych na obszarach wiejskich województwa opolskiego*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, nr 296, Wrocław 2013, s. 151-163.

⁸ J. Dominiak *Dostępność usług publicznych na terenie województwa wielkopolskiego*, Poznań 2012. <http://www.umww.pl/attachments/article/11578/1.Dost%C4%99pno%C5%9B%C4%87%20us%C5%82ug%20p>

usług można wyróżnić usługi publiczne wykonywane na wyższym poziomie hierarchicznym (administracja rządowa) i usługi realizowane na poziomie niższym (administracja władz lokalnych). Zadania wykonywane przez struktury wyższego rzędu mają charakter ogólnopaństwowy i dotyczą m. in. obrony narodowej, polityki zagranicznej, bezpieczeństwa, funkcjonowania administracji. Natomiast zadania wykonywane przez niższe poziomy organizacji struktury państwa dotyczą w szczególności edukacji, kultury, opieki zdrowotnej, a także kwestii środowiskowych (m. in. wywóz odpadów, odprowadzanie ścieków). Usługi publiczne mogą być realizowane przez władze publiczną i jej organy lub też mogą być zlecane do wykonania innym podmiotom⁹.

W takim ujęciu - ze względu na rodzaj świadczonych usług publicznych - można wyróżnić:

- (1) usługi publiczne o charakterze administracyjnym,
- (2) usługi publiczne o charakterze społecznym, w tym oświatę i wychowanie oraz szkolnictwo różnych szczebli, ochronę zdrowia i opiekę społeczną, kulturę i rekreację, bezpieczeństwo publiczne, oraz
- (3) usługi publiczne o charakterze technicznym (komunalne), na które składają się transport, gospodarka wodna, gospodarka odpadami i zaopatrzenie w energię i inne media.

Jeśli kwestię usług publicznych rozpatruje się w ujęciu hierarchicznym, na każdym z poziomów (lokalny, ponadlokalny, regionalny) można wskazać ich charakterystyczne grupy. Na **poziomie lokalnym** (gminy wiejskie i miejsko-wiejskie) do **usług publicznych** zalicza się:

- **usługi administracyjne**: wydawanie wszelkiego rodzaju dokumentów na życzenie klienta, dokumentów niebędących decyzjami administracyjnymi, zezwoleniami, czy koncesjami (np. dowodów osobistych, praw jazdy itp.), wprowadzanie do rejestru (bazy danych) wszelkich danych uzyskiwanych bezpośrednio od klienta, często obligatoryjnie (np. rejestrację urodzeń, ślubów, samochodów itp.), wydawanie pozwoleń i decyzji w rozumieniu i trybie Kodeksu Postępowania Administracyjnego (np. dotyczących ochrony środowiska, gospodarki przestrzennej i budownictwa itp. z wyjątkiem wydawania pozwoleń i koncesji

[ublicznych%20na%20terenie%20wojew%C3%B3dztwa%20wielkopolskiego.pdf](#); Dziarski G., Kłosowski W., Usługi publiczne, w tym komunalne. FRDL Agencja Wydawniczo-Reklamowa MT, Warszawa 2003.

⁹ Flejterski S., Panasiuk A., Perenc J., Rosa G., *Współczesna ekonomia usług*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005.

odnośnie działalności (rozumianych jako prowadzenie działalności gospodarczej) kontrolowanych (reglamentowanych) przez państwo, gdzie państwo oznacza wszystkie kategorie administracji publicznej, a więc rządową i samorządową.

- **usługi o charakterze społecznym:** ochronę zdrowia (profilaktyka zdrowotna, leczenie otwarte), oświatę i wychowanie oraz edukację (przedszkola, szkoły podstawowe i gimnazja), kulturę, kulturę fizyczną i rekreację, pomoc i opiekę społeczną, mieszkalnictwo oraz bezpieczeństwo publiczne,

- **usługi o charakterze technicznym:** transport – usługi wraz z infrastrukturą i jej utrzymaniem, gospodarkę wodną – zaopatrzenie w wodę, odprowadzanie ścieków (kanalizacja), gospodarkę odpadami oraz utrzymanie porządku i czystości, cmentarnictwo, zaopatrzenie w energię (elektroenergetyka, gazownictwo, ciepłownictwo), zieleń publiczną.

Na **poziomie ponadlokalnym** (powiaty) **usługi publiczne** realizowane są w zakresie **usług administracyjnych** w analogicznym zakresie jak na poziomie gmin, natomiast zakres **usług publicznych o charakterze społecznym** obejmuje ochronę zdrowia (leczenie zamknięte), oświatę i wychowanie oraz edukację (szkoły średnie), kulturę, kulturę fizyczną i rekreację, pomoc i opiekę społeczną oraz bezpieczeństwo publiczne. W sferze **usług publicznych o charakterze technicznym** chodzi o transport i komunikację – zarówno w polu usług komunikacyjno-transportowych, jak i infrastruktury transportu wraz z jej utrzymaniem.

Do usług publicznych realizowanych w **województwach samorządowych** zalicza się **usługi administracyjne, usługi publiczne o charakterze społecznym oraz usługi publiczne o charakterze technicznym**, do których oprócz transportu (usługi i infrastruktura) wlicza się gospodarkę wodną.

W podjętej ekspertyzie, która ma zidentyfikować potencjały i problemy rozwoju społeczno-gospodarczego woj. śląskiego w ujęciu terytorialnym - odniesiono się – poprzez przyjęte do analizy wskaźniki - do wielu z powyższych kwestii, przy czym oceny stanu dotyczą poziomu lokalnego (gminy) i pośrednio ponadlokalnego (powiaty). Rekomendowany - na podstawie badań literaturowych - wybór usług publicznych na obszarach wiejskich obejmuje te zagadnienia, które mają kluczowe znaczenie dla funkcjonowania mieszkańców wsi, chociaż kolejność analizowanych usług publicznych niekoniecznie bezpośrednio oddaje ich znaczenie dla wiejskiej populacji regionu.

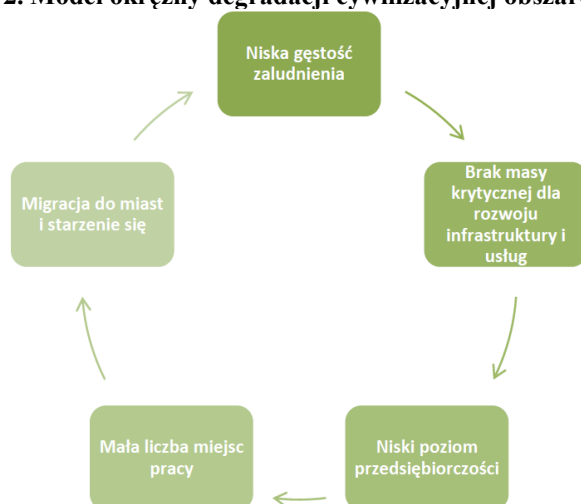
Wśród wielu kwestii, dotyczących zaspokojenia potrzeb mieszkańców wsi, **wiodące znaczenie mają usługi o charakterze technicznym - usługi transportowo-komunikacyjne** (transport zbiorowy, gęstość i jakość dróg, itp.) i **usługi dostępu do infrastruktury komunalnej** (typu: wodociągi, kanalizacja, gaz, ogrzewanie, itp.).

Wśród **usług publicznych o charakterze społecznym** kluczowe znaczenie posiadają usługi związane ze szkolnictwem, w tym edukacją przedszkolną (**usługi edukacyjne**), **służbą zdrowia i opieką nad dziećmi** (żłobki) oraz opieką nad ludźmi starszymi, wreszcie usługi związane z kulturą, kulturą fizyczną i rekreacją.

Istotny jest również dostęp do **usług administracyjnych**, chociaż częstotliwość występujących zapotrzebowań na ich świadczenie nie jest tak duża jak w wypadku usług typu technicznego lub społecznego.

Pogarszanie się poziomu świadczenia usług publicznych i brak poprawy w sferze ich dostępności bezpośrednio oddziałuje na pogarszanie się warunków życia na wsi, wprowadza stopniowo obszary wiejskie w **spirale pogarszających się warunków rozwojowych** skutkującą zmniejszającym się zaludnieniem coraz szerszych stref wiejskich (ryc. 2)¹⁰.

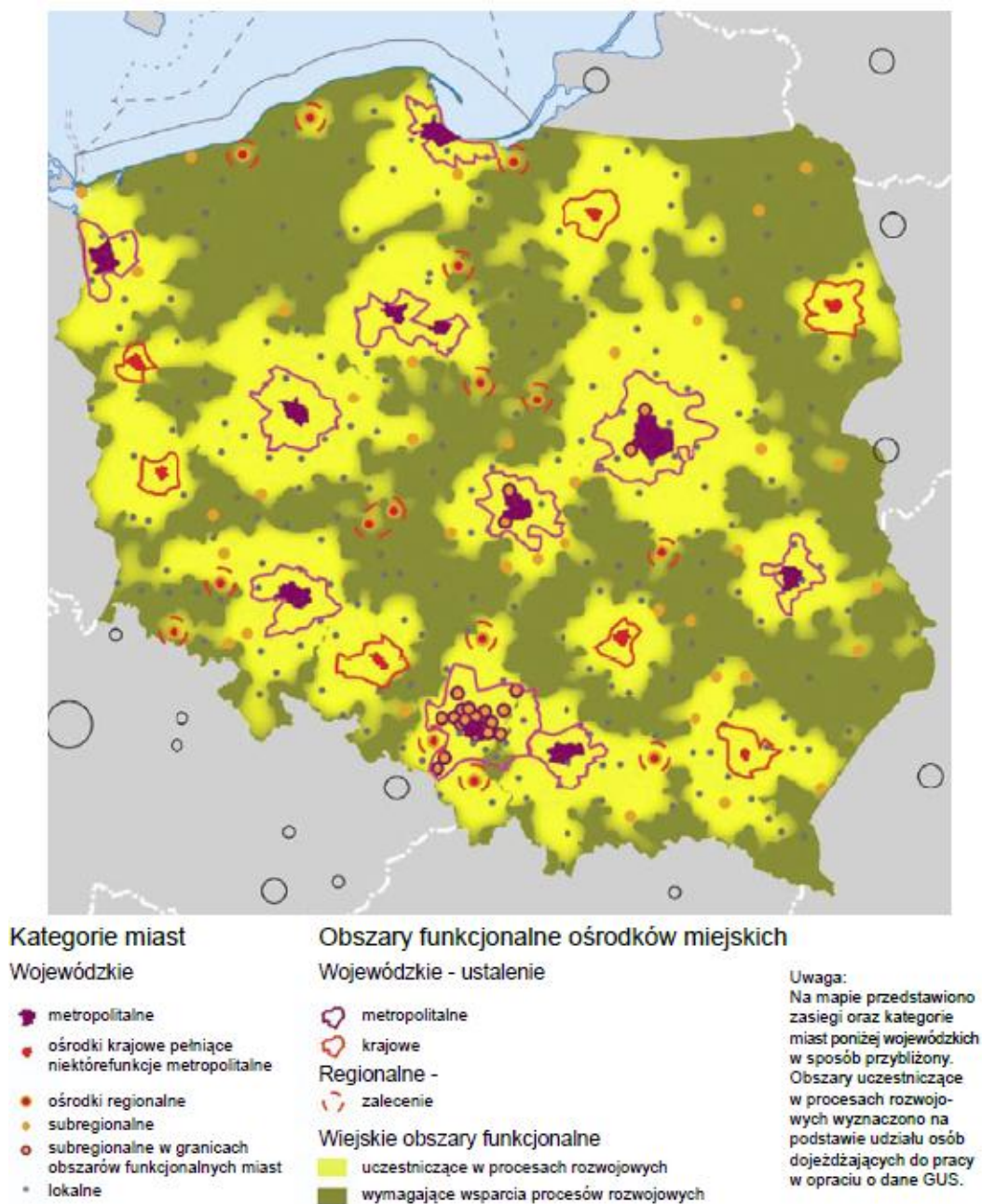
Rycina 2. Model określony degradacji cywilizacyjnej obszarów peryferyjnych

Źródło: Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności, MRR, Warszawa 2011, (za:) *The New Rural Paradigm: Policies and Governance*, OECD, Paris, 2006.

¹⁰ Por. K. Heffner, Regiony międzymetropolitalne a efekty polityki spójności w Polsce, (w:) *Jaka polityka spójności po roku 2013?* Red. nauk. M. Klamut, E. Szostak, Wyd. Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław 2010, s. 163-184; K. Heffner, Wieś jako przedmiot badań w gospodarce przestrzennej. Procesy zagospodarowania przestrzeni wiejskiej w Polsce, (w:) *Wieś jako przedmiot badań naukowych na początku XXI wieku*, red. nauk. M. Halamska, Wyd. Naukowe Scholar, Warszawa 2011, s. 49-72.

Rycina 3. Wiejskie obszary zagrożone peryferyzacją w Polsce

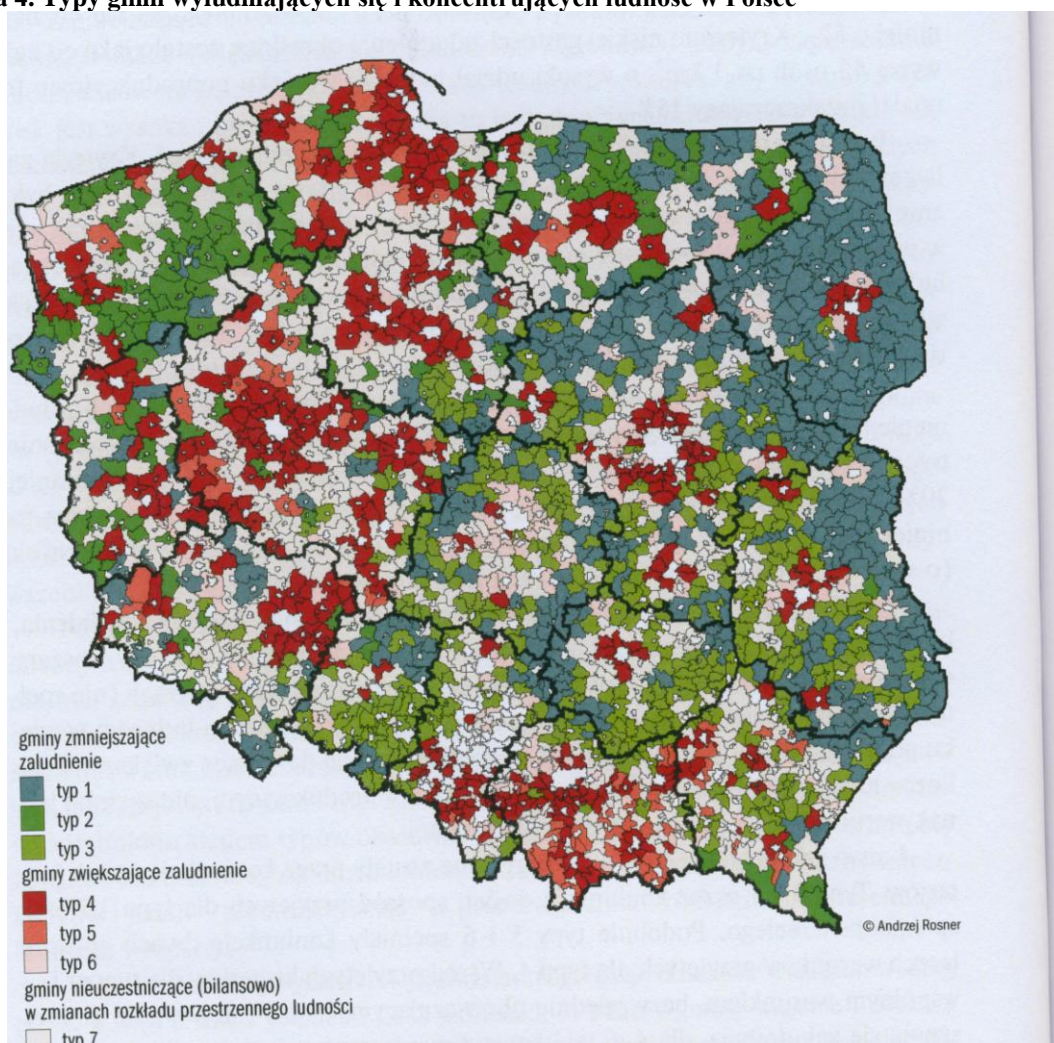

Źródło: Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010-2020, Regiony, Miasta, Obszary wiejskiej, MRR, Warszawa 2010

Poprawa dostępności kluczowych usług publicznych wymaga podjęcia działań zwiększających możliwości bezpośredniego korzystania z nich, jak i „przybliżających” miejsca ich świadczenia mieszkańcom wsi (m. in. usługi edukacyjne, medyczne, kultury,

turystyczne, rekreacyjne, administracyjne itd.). W pierwszej kolejności działania koncentrować się będą na zwiększaniu efektywności ich dostarczania i udostępniania oraz poprawie jakości. W opracowaniach strategicznych sugeruje się możliwość m.in. ich zlecenia podmiotom niepublicznym (jest to kwestia rozwiązań prawnych (ustawy, rozporządzenia) wykraczających poza politykę rozwoju regionu) oraz wydatną poprawę dostępności transportowej i teleinformatycznej (np. e-usługi)¹¹.

Rycina 4. Typy gmin wyludniających się i koncentrujących ludność w Polsce

Źródło: A. Rosner, *Zmiany rozkładu przestrzennego zaludnienia obszarów wiejskich. Wiejskie obszary zmniejszające zaludnienie i koncentrujące ludność wiejską*, IRWiR PAN, Warszawa 2012, s. 58.

¹¹ Zob. *Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności*, MRR, Warszawa 2011.

Polepszenie jakości świadczenia usług publicznych na obszarach wiejskich (są one utożsamiane z obszarami słabiej rozwiniętymi) ma kluczowe znaczenie dla powstrzymania odpływu migracyjnego z tych obszarów. Brak działań w tym kierunku może uruchomić proces stopniowego spadku gęstości ludności na wsi, a co za tym idzie zmniejszenie popytu na usługi publiczne (niewystarczającego do ich utrzymywania), co prowadzi do spadku jakości życia mieszkańców i przyspieszenia dalszego odpływu ludności do miast i za granicę (ryc. 4). Niedopuszczenie do uruchomienia takiego procesu degradacji obszarów wiejskich o najczęściej peryferyjnym charakterze, jest celem polityki rozwoju obszarów wiejskich oraz celem polityki rozwoju regionalnego i rozwoju regionów.

W układach intraregionalnych, głównie **w zewnętrznych, wiejskich strefach** poszczególnych regionów, **w tym również w woj. śląskim**, ujawniają się tendencje do **utrwalania trendów spowolnienia rozwoju i stabilizacji negatywnych charakterystyk poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego**. W woj. śląskim strefa pogłębiających się, negatywnych zjawisk rozwojowych na obszarach wiejskich stopniowo ukształtowała się w zachodniej części regionu, obejmując niektóre gminy w powiatach raciborskim, gliwickim, lublinieckim i kłobuckim, a także w północno-wschodniej i wschodniej strefie pogranicza z woj. świętokrzyskim i małopolskim, w powiatach częstochowskim, myszkowskim i zawierciańskim¹². Jest to zwykle łączny skutek pogarszania się dostępności i poziomu obsługi w zakresie szeroko rozumianych usług publicznych, odpływu migracyjnego wewnętrznego i zewnętrznego oraz zmniejszającej się konkurencyjności wiejskich obszarów lokalnych¹³.

Jakkolwiek w literaturze wskazuje się również usługi publiczne innych kategorii¹⁴, to z punktu widzenia polityki rozwoju i poziomu życia na obszarach wiejskich nie mają one tak

¹² Por. *Identyfikacja i delimitacja obszarów problemowych i strategicznej interwencji w Polsce. Wnioski z analiz*, DPP MRR, Warszawa 2009, s. 102, gdzie jednak nie wskazano obszarów problemowych występujących na poziomie ponadlokalnym (powiaty) w woj. śląskim.

¹³ Więcej K. Heffner, Regionalny wymiar dychotomii rozwoju obszarów wiejskich, (w:) *Dychotomiczny rozwój obszarów wiejskich? Czynniki progresji, czynniki peryferyzacji*. Pod red. W. Kamińskiej i K. Heffnera, Studia KPZK PAN, t. 138, Warszawa 2011, s. 9-34; Rosner A., Stanny M., Wykorzystanie zasobów pracy na wsi – uwarunkowania, bariery, nowe rozwiązania instytucjonalne, (w:) *Wyzwania przed obszarami wiejskimi i rolnictwem w perspektywie lat 2014-2020*. Pod red. M. Kłodzińskiego, IRWiR PAN, Warszawa 2008, s. 45-60.

¹⁴ Zob. A. Frączkiewicz-Wronka, *Ekspertyza nt. Regionalne usługi publiczne w rozwoju województwa śląskiego dla Regionalnego Forum Rozwoju Województwa Śląskiego*, Akademia Ekonomiczna w Katowicach, Zarząd Województwa Śląskiego, Katowice 2008.

istotnego znaczenia (np. utrzymanie zieleni publicznej) dla oceny ogólnej dostępności świadczonych usług.

1.2. Dostęp do usług publicznych na obszarach wiejskich (Krystian Heffner)

Dostępność usług publicznych na obszarach wiejskich z jednej strony zależy od ulokowania miejsc ich świadczenia w bezpośrednim sąsiedztwie potencjalnych usługobiorców, z drugiej – ze względu na charakter usług, nie wiąże się z ich bezpośrednią lokalizacją na wsi, ale z łatwością dotarcia do najbliższego ośrodka lokalnego (wsie gminne i małe, a często średnie i duże miasta¹⁵), ponadlokalnego (małe i średnie miasta) albo subregionalnego (miasta średnie) czy regionalnego (chodzi m. in. o część usług społecznych, administracyjnych).

Dostępność większości usług publicznych na wsi (o charakterze społecznym i administracyjnym) jest praktycznie równa dostępności miejsc, w których te usługi są zlokalizowane. Oznacza to, że kwestią priorytetową jest dobra jakość połączeń komunikacyjnych i drogowych z ośrodkami świadczącymi tego typu usługi, a więc z miejscami lokalizacji takich usług i siedzibami urzędów gmin. Generalnie chodzi o stałą dostępność w systemie usług komunikacyjnych (komunikacja zbiorowa) oraz w układzie sieci drogowej lub kolejowej - lokalnych centrów (większe wsie, wsie gminne, małe miasta) i centrów ponadlokalnych (miasta powiatowe, subregionalne i regionalne – tu Katowice, Częstochowa, Bielsko-Biała, Rybnik, Gliwice, Bytom, Sosnowiec). Głównym problemem obszarów wiejskich, w kontekście dostępności do usług zlokalizowanych zewnątrz (ośrodki lokalne i miasta), jest niestałość i niepewność transportu zbiorowego oraz jego połączeń komunikacyjnych, która wymusza zindywidualizowane formy dotarcia (np. samochodem prywatnym, dowozem zorganizowanym indywidualnie itd). Trzeba jednak zaznaczyć, że w kategoriach ogólnopolskich dostępność centrów miejskich z obszarów wiejskich woj. śląskiego jest bardzo dobra i dobra – poza nielicznymi gminami położonymi w strefach peryferyjnych regionu (powiaty raciborski, kłobucki, częstochowski, zawierciański).

¹⁵ Tak jest w wielu miejscach w woj. śląskim, gdzie dostęp do dużych ośrodków miejskich jest często zdecydowanie lepszy niż do bliższych – w sensie przestrzennym - małych miast.

Kluczową rolę w usprawnianiu dostępności do usług publicznych na obszarach wiejskich odgrywają więc **rozwiązania lokalizacyjne** (łatwość osiągnięcia miejsc świadczenia usług) oraz **sprawność i stabilność obsługi komunikacyjno-transportowej na obszarach wiejskich**, trwale łączącej miejscowości wiejskie z wsiami i miastami - siedzibami gmin oraz z ośrodkami ponadlokalnymi (miasta powiatowe) i centrami regionalnymi (Katowice - GZM – Górnośląski Związek Miast, Bielsko-Biała, Częstochowa, Rybnik) oraz subregionalnymi (w regionie śląskim odpowiednio: Tychy, Gliwice, Sosnowiec, Bytom).

Inną kwestią jest lokalizacja usług publicznych w strukturze przestrzennej ww. ośrodków, która często zmniejsza (pogarsza) ich rzeczywistą dostępność. Nieodosobnione są przypadki, że usługi o charakterze publicznym są zlokalizowane peryferyjnie w ośrodku ponadlokalnym, subregionalnym lub regionalnym, a także w trudno dostępnych komunikacyjnie dzielnicach miast¹⁶. Zewnętrzne umiejscowienie wielu usług publicznych o charakterze społecznym oraz administracyjnym skutkuje niewspółmiernie wyższymi kosztami społecznymi i dodatkowymi utrudnieniami dostępności, sprzyja społecznemu wykluczeniu mieszkańców wsi. **Zarówno usługi typu społecznego jak i administracyjnego powinny być łatwe do zlokalizowania i szybko dostępne**, bez utrudnień w formach korzystania (m. in. parkingi, dojazd komunikacją miejską, koleją itp.) **najlepiej w lokalizacjach domyślnych**, a więc **centrach miast i ośrodków wiejskich**.

2. Uwarunkowania wewnętrzne delimitacji wiejskich obszarów funkcjonalnych (WOF)

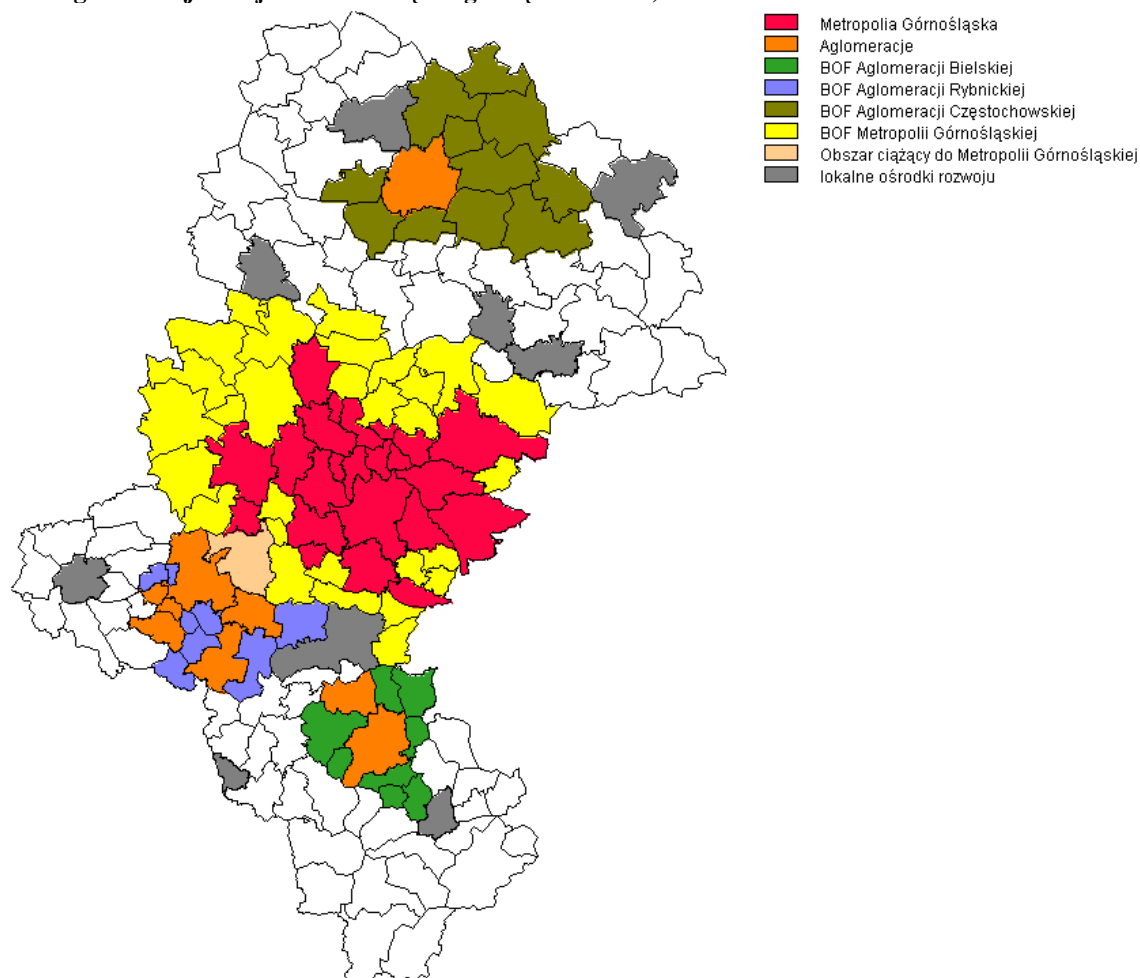
2.1. Najważniejsze uwarunkowania tworzenia śląskich WOF (Piotr Gibas)

Delimitacja WOF powinna wpisywać się w istniejące uwarunkowania kształtujące procesy współpracy, w tym ramy wynikające z istniejących i planowanych wydziałów Miejskich Obszarów Funkcjonalnych. Z tego punktu widzenia istotnym zagadnieniem jest rozpoznanie istniejącej sieci miast i ośrodków wiejskich oraz rangi poszczególnych ośrodków. Należy odnotować, że w województwie funkcjonuje (por. ryc. 5):

¹⁶ Instytucje świadczące usługi publiczne (najczęściej administracyjne, ale często również społeczne) wykorzystują tzw. nadarzające się „okazje” lokalizacyjne (np. tereny poprzemysłowe lub powojenne) i są charakterystyczne dla wielu miast w tym również woj. śląskiego.

- 44 gmin o cechach miasta (Będzin, Bielsko-Biała, Bieruń, Bytom, Chorzów, Cieszyń, Czeladź, Częstochowa, Dąbrowa Górnicza, Gliwice, Jastrzębie-Zdrój, Jaworzno, Katowice, Knurów, Łędziny, Lubliniec, Łaziska Górne, Mikołów, Mysłowice, Myszków, Piekary Śląskie, Poręba, Pszów, Pyskowice, Racibórz, Radlin, Radzionków, Ruda Śląska, Rybnik, Rydułtowy, Siemianowice Śląskie, Sławków, Sosnowiec, Świętochłowice, Tarnowskie Góry, Tychy, Ustroń, Wisła, Wodzisław Śląski, Wojkowice, Zabrze, Zawiercie, Żory, Żywiec)
- 123 obszary wiejskie w tym:
 - 5 miast zaliczanych do kategorii małych, które nie świadczą usług edukacyjnych na poziomie szkół maturalnych (Imielin, Kalety, Miasteczko Śląskie, Orzesze, Szczyrk),
 - 22 gminy miejsko-wiejskie (Blachownia, Czechowice-Dziedzice, Czerwionka-Leszczyny, Kłobuck, Koniecpol, Koziegłowy, Krzanowice, Krzepice, Kuźnia Raciborska, Łazy, Ogrodzieniec, Pilica, Pszczyna, Siewierz, Skoczów, Sośnicowice, Strumień, Szczekociny, Toszek, Wilamowice, Woźniki, Żarki),
 - 96 gmin wiejskich (Bestwina, Bobrowniki, Bojszowy, Boronów, Brenna, Buczkowice, Chełm Śląski, Chybie, Ciasna, Czernichów, Dąbrowa Zielona, Dębowiec, Gaszowice, Gierałtów, Gilowice, Goczałkowice-Zdrój, Godów, Goleszów, Gorzyce, Hażlach, Herby, Irządze, Istebna, Janów, Jasienica, Jaworze, Jejkowice, Jeleśnia, Kamienica Polska, Kłomnice, Kobiór, Kochanowice, Konopiska, Kornowac, Koszarawa, Koszęcin, Kozy, Kroczyce, Krupski Młyn, Kruszyna, Krzyżanowice, Lelów, Lipie, Lipowa, Lubomia, Lyski, Łękawica, Łodygowice, Marklowice, Miedźna, Miedźno, Mierzęcice, Milówka, Mstów, Mszana, Mykanów, Nędza, Niegowa, Olsztyn, Opatów, Ornontowice, Ożarów, Panki, Pawłowice, Pawonków, Pietrowice Wielkie, Pilchowice, Poczesna, Popów, Poraj, Porąbka, Przyrów, Przystajń, Psary, Radziechowy-Wieprz, Rajcza, Rędziny, Rudnik, Rudziniec, Starcza, Suszec, Ślemień, Świerklaniec, Świerklany, Świnna, Tworóg, Ujsoły, Węgierska Górka, Wielowieś, Wilkowice, Włodowice, Wręczyca Wielka, Wyry, Zbrosławice, Zebrzydowice, Żarnowiec).

Rycina 5. Delimitacja miejskich obszarów funkcjonalnych na terenie województwa śląskiego (według Strategii Rozwoju Województwa Śląskiego Śląskie 2020+)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Strategia Rozwoju Województwa Śląskiego "Śląskie 2020+", Urząd Marszałkowski Województwa Śląskiego, Katowice lipiec 2013

Najważniejsze znaczenie dla kształtowania procesów rozwoju ma Metropolia Górnośląska – twór przestrzenny grupujący 23 miasta oraz obsługujący swoim zasięgiem działania 29 gminy o zróżnicowanym charakterze funkcjonalnym¹⁷. Nieco mniejsze znaczenie mają obszary funkcjonalne pozostałych aglomeracji tj.: bielsko-bialskiej, częstochowskiej oraz rybnickiej. Poza bezpośrednim wpływem oddziaływania wymienionych aglomeracji

¹⁷ Bobrowniki, Bojszowy, Chelmski Śląski, Gierałtowice, Imielin, Kalety, Kobiór, Krupski Młyn, Lędziny, Łazy, Miasteczko Śląskie, Miedźna, Mierzęcice, Ornontowice, Orzesze, Ożarówce, Pilchowice, Psary, Pyskowice, Rudziniec, Siewierz, Sławków, Sośnicowice, Świerklaniec, Toszek, Tworóg, Wielowieś, Wry, Zbrosławice,

pozostaje nadal 69 gmin¹⁸. Ich funkcjonalna obsługa realizowana jest m.in. za pośrednictwem instytucji zlokalizowanych w 9 ośrodkach o znaczeniu lokalnym¹⁹.

Według rozstrzygnięć Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2010-2020²⁰ oraz Strategii Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2020+”²¹ w regionie występują niekorzystne zjawiska i tendencje rozwojowe, w tym:

- bardzo zła dostępność do usług publicznych (29 gmin zlokalizowanych w 3 powiatach kłobuckim, rybnickim, myszkowskim tj.: Czerwionka-Leszczyny, Gaszowice, Jejkowice, Kłobuck, Koziegłowy, Krzepice, Lipie, Lyski, Miedźno, Myszków, Niegowa, Opatów, Panki, Popów, Poraj, Przystajń, Świerklany, Wręczyca Wielka, Żarki),
- bardzo zła dostępność komunikacyjna (14 gmin zlokalizowanych w pobliżu Żywca – łącznie z nim, tj. (Czernichów, Gilowice, Jeleśnia, Koszarawa, Lipowa, Łękawica, Łodygowice, Milówka, Radziechowy-Wieprz, Rajcza, Ślemień, Świnna, Ujsoły, Węgierska Górka, Żywiec),
- strukturalnie słabe rolnictwo (44 gminy, tj.: Brenna, Buczkowice, Czernichów, Dąbrowa Zielona, Gilowice, Goleszów, Irządze, Istebna, Janów, Jaworze, Jeleśnia, Kłomnice, Koniecpol, Koszarawa, Kroczyce, Kruszyna, Lelów, Lipowa, Łazy, Łękawica, Łodygowice, Milówka, Mstów, Niegowa, Ogrodzieniec, Olsztyn, Pilica, Przyrów, Radziechowy-Wieprz, Rajcza, Rędziny, Szczekociny, Szczyrk, Ślemień, Świnna, Ujsoły, Ustroń, Węgierska Górka, Wilkowice, Wisła, Włodowice, Żarki, Żarnowiec, Żywiec,
- obszary skrajnie peryferyjne, (46 gmin, tj. Ciasna, Cieszyn, Czernichów, Dąbrowa Zielona, Dębowiec, Gilowice, Godów, Goleszów, Gorzyce, Hażlach, Irządze, Istebna,

¹⁸ Boronów, Brenna, Chybie, Ciasna, Czernichów, Dąbrowa Zielona, Dębowiec, Gilowice, Goczałkowice-Zdrój, Goleszów, Gorzyce, Hażlach, Herby, Irządze, Istebna, Jeleśnia, Kamienica Polska, Kochanowice, Kornowac, Koszarawa, Koszęcin, Koziegłowy, Kroczyce, Krzanowice, Krzepice, Krzyżanowice, Kuźnia Raciborska, Lelów, Lipie, Lipowa, Lubomia, Lyski, Łękawica, Miedźno, Milówka, Nędza, Niegowa, Ogrodzieniec, Opatów, Panki, Pawonków, Pietrowice Wielkie, Pilica, Popów, Poraj, Porąbka, Poręba, , Przystajń, Pszów, Radziechowy-Wieprz, Rajcza, Rudnik, Skoczów, Starcza, Strumień, Szczekociny, Szczyrk, Ślemień, Świnna, , Ujsoły, Ustroń, Węgierska Górka, Wisła, Włodowice, Woźniki, Wręczyca Wielka, Zebrzydowice, Żarki, Żarnowiec.

¹⁹ Cieszyn, Kłobuck, Koniecpol, Lubliniec, Myszków, Pszczyna, Racibórz, Zawiercie, Żywiec.

²⁰ Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010-2020, Regiony, Miasta, Obszary wiejskiej, MRR, Warszawa 2010, op. cit., s.33, mapa nr 10

²¹ Strategia Rozwoju Województwa Śląskiego "Śląskie 2020+", Urząd Marszałkowski Województwa Śląskiego, Katowice lipiec 2013

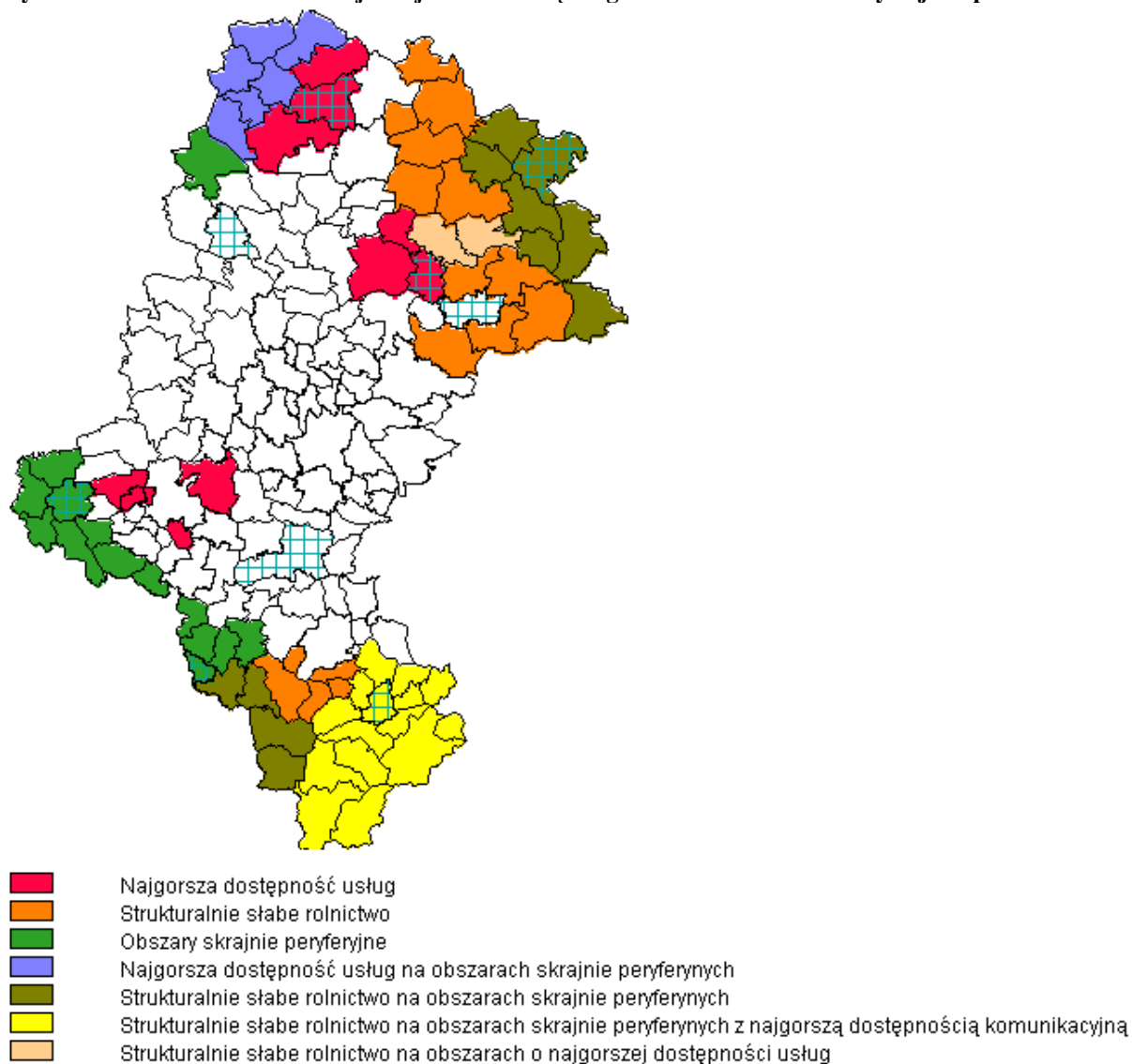

Jeleśnia, Koniecpol, Koszarawa, Krzanowice, Krzepice, Krzyżanowice, Lelów, Lipie, Lipowa, Lubomia, Łękawica, Łodygowice, Milówka, Opatów, Panki, Pietrowice Wielkie, Popów, Przyrów, Przystajń, Racibórz, Radziechowy-Wieprz, Rajcza, Rudnik, Skoczów, Szczekociny, Ślemień, Świnna, Ujszoły, Ustroń, Węgierska Górka, Wisła, Zebrzydowice, Żarnowiec, Żywiec).

Zjawiska te koncentrują się głównie w południowych, północnych i północno-wschodnich częściach województwa (por. ryc. 6). Nasilenie w części południowej wynikać może ze specyficznych uwarunkowań geograficznych (rzeźba terenu, gleby) i jest częściowo rekompensowane przez znaczną przedsiębiorczość tamtejszych mieszkańców, o tyle bardziej niepokojące są procesy zachodzące w powiatach kłobuckim, zawierciańskim, myszkowskim oraz znacznej części powiatu częstochowskiego.

Zastanawiająca jest również sytuacja, w której obszary o najgorszej dostępności usług bezpośrednio przylegają do aglomeracji tworząc jego bezpośrednie otoczenie funkcjonalne (powiat rybnicki). Pozostałe obszary uznane za problemowe są w bezpośrednim oddziaływaniu lokalnych ośrodków rozwoju. Z tego punktu widzenia najwięcej lokalnych problemów dotyczy: Żywca wraz z jego zapleczem funkcjonalnym (powiat żywiecki), Koniecpola obsługujący wschodnią część powiatu częstochowskiego, Kłobucka i północno-zachodniej części powiatu kłobuckiego oraz Myszkowa i wschodniej części powiatu myszkowskiego.

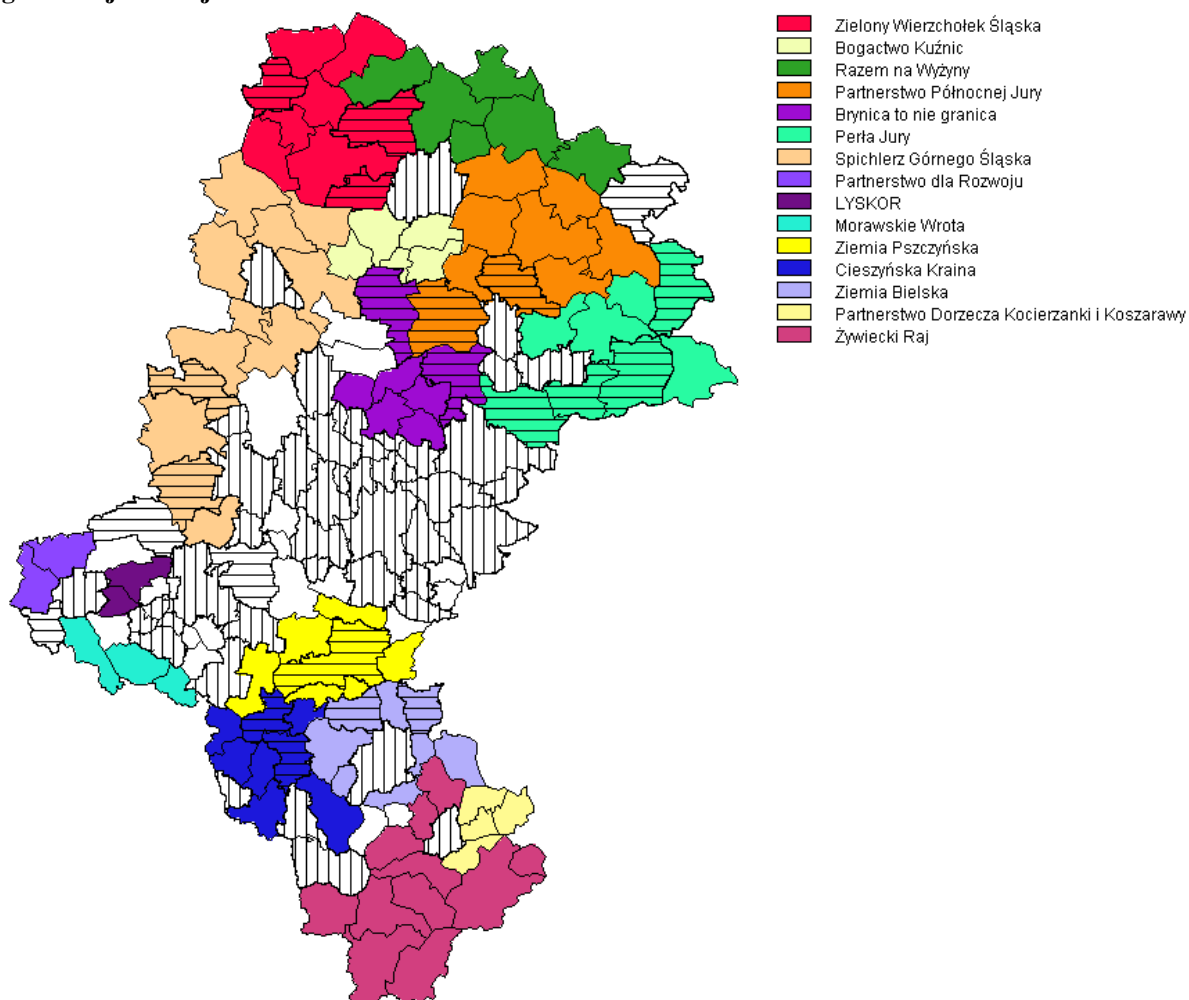
Rycina 6. Lokalne ośrodki rozwoju województwa śląskiego na tle obszarów uznanych jako problemowe

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Strategia Rozwoju Województwa Śląskiego "Śląskie 2020+", Urząd Marszałkowski Województwa Śląskiego, Katowice lipiec 2013

Nie bez znaczenia, dla kształtowania się przyszłej współpracy w ramach Wiejskich Obszarów Funkcjonalnych, są także doświadczenia zdobyte podczas realizowania programu LEADER w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013. W województwie śląskim funkcjonuje obecnie piętnaście oddolnie ukształtowanych grup działania (por. ryc. 7) realizujących swoje cele w formie stowarzyszenia lub fundacji. Łącznie prowadzą one swoją działalność na obszarze 100 gmin województwa śląskiego. Żadna z grup nie posiada statusu grupy międzywojewódzkiej.

Rycina 7. Lokalne Grupy Działania funkcjonujące na obszarze województwa śląskiego na tle sieci miast i gmin miejsko-wiejskich

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Mapa Polski z podziałem na Lokalne Grupy Działania*

Istniejące LGD oczywiście nie przesądzają zakresu przestrzennego przyszłej współpracy między gminami wchodzącymi w skład WOF stanowią jednak znaczący czynnik o dużym potencjale aktywizacyjnym, którego nie powinno się ignorować.

2.2. Dokumenty koncepcyjne określające przyszłość śląskich obszarów wiejskich (Piotr Gibas)

Do najważniejszych dokumentów koncepcyjnych kreujących przyszłość wiejskich obszarów funkcjonalnych na obszarze województwa śląskiego należą m.in.:

- przyjęta w lipcu 2013 roku *Strategia Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2020+”* (Śląskie 2020+) oraz
- przyjęty we czerwcu 2004 roku *Plan Zagospodarowania Województwa Śląskiego* (PZPWŚ), łącznie z, odnoszącą się do bezpośredniego sąsiedztwa Portu Lotniczego w Pyrzowicach, jego zmianą datowaną na wrzesień 2010 roku (*Zmiana Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Śląskiego - ZPZPWŚ*).

W *Strategii Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2020+”*²² przyszłość obszarów wiejskich widziana jest przez pryzmat głównie:

- celu operacyjnego: A.4. „Przedsiębiorczość lokalna i społeczna wykorzystująca lokalne rynki i potencjały” gdzie wykazano m.in.: potrzebę wsparcia podmiotów działających w sektorze rolno spożywczym oraz konieczność podjęcia działań na rzecz łączenia oferty małych gospodarstw (w celu zwiększenia sprzedaży na rynkach zewnętrznych). Widzi się także konieczność wspierania obszarów wiejskich przez lokalne ośrodki rozwoju mające być zainteresowanymi tworzeniem sieci doradztwa i instytucji otoczenia biznesu w wymiarze lokalnym.
- celu operacyjnego: C.2. „Zintegrowany rozwój ośrodków różnej rangi” odnoszącego się do poprawy jakości usług publicznych świadczonych przez podmioty na szczeblu lokalnym (obszary wiejskie i lokalne ośrodki rozwoju).

Dodatkowo na przyszłość obszarów wiejskich należy patrzeć przez pryzmat realizowania horyzontalnych kierunków działań powiązanych z realizacją następujących celów:

- B.1. Poprawa kondycji zdrowotnej mieszkańców województwa,
- B.2. Rozwój kompetencji, umiejętności i wzrost poziomu aktywności mieszkańców,
- B.3. Harmonia społeczna i wysoki kapitał zaufania oraz dogodne warunki życia mieszkańców,
- C.1. Zrównoważone wykorzystanie zasobów środowiska,
- C.3. Wysoki poziom ład przestrzennego i efektywne wykorzystanie przestrzeni,
- D.1. Współpraca z partnerami w otoczeniu,
- D.2. Atrakcyjny wizerunek województwa śląskiego,

²² Strategia Rozwoju Województwa Śląskiego "Śląskie 2020+", Urząd Marszałkowski Województwa Śląskiego, Katowice, lipiec 2013

- D.3. Region w sieci międzynarodowych i krajowych powiązań infrastrukturalnych.

Należy zaznaczyć, że **zapisy Strategii w zakresie wspierania obszarów wiejskich są spójne m.in. z celami strategicznymi Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2010-2020** (w szczególności z wyznaczonym w niej celem 2.2.: Wspieranie obszarów wiejskich o najniższym poziomie dostępu mieszkańców do dóbr i usług warunkujących możliwości rozwojowe).

Wymagający aktualizacji, aktualnie obowiązujący *Plan Zagospodarowania Województwa Śląskiego*²³ (PZPWŚ) kwestie obszarów wiejskich rozpatruje głównie w kontekście:

- narastającego konfliktu pomiędzy celem ochrony gruntów a potrzebami inwestycyjnymi (w tym szczególnie czarnoziemów występujących w Kotlinie Raciborskiej oraz gleby I-IV klasy bonitacyjnej w: północnej części województwa w rejonie: Mykanów – Kruszyna – Rędziny - Kłomnice, wschodniej części województwa w rejonie: Niegowa – Irządze - Lelów, Pilica - Żarnowiec, zachodniej części województwa w rejonie: Wielowieś – Toszek - Zbrośławice, Gliwice - Gierałtowiec, Rudnik - Pietrowice Wielkie - Krzanowice, oraz południowej części województwa w rejonie: Pawłowice – Mszana - Zebrzydowice, Pszczyna - Miedźna – Wilamowice),
- występowania obszarów strukturalnie słabego rolnictwa i depresji demograficznej w szczególności: obszar północno – wschodni województwa śląskiego, w tym powiaty: zawierciański, myszkowski i częstochowski oraz zachodnia części powiatu kłobuckiego, obszar południowej części województwa śląskiego, w tym powiaty: żywiecki, część powiatu cieszyńskiego i bielskiego.
- kształtowania tzw. obszarów otwartych - wielofunkcyjnych stref o charakterze rolniczomieszkaniowym, rekreacyjno-leśnym, turystyczno rolniczym i rolniczo-leśnym, w których na skutek procesów metropolizacji przestrzeni województwa dochodzić będzie do narastania różnic i tworzenia zwartych terenów wiejskich o zróżnicowanym typie,
- miejsca realizacji celów strategicznych, kierunków i działań podporządkowanych głównie zagadnieniom ochrony zasobów środowiska, wzmocnienia systemu obszarów chronionych i wielofunkcyjnego rozwoju terenów otwartych (cel strategiczny III) w szczególności poprzez:

²³ Plan Zagospodarowania Województwa Śląskiego, Urząd Marszałkowski Województwa Śląskiego, Katowice, czerwiec 2004

- promowanie form zagospodarowania terenu łączących ekstensywne i przyjazne środowisku rolnictwo, konserwację krajobrazu oraz funkcje kulturalne i wypoczynkowe (działanie 2.1), rozwój rolnictwa ekologicznego i promującego agroturystykę (działanie 2.2),
- przywracanie naturalnych walorów przyrodniczych terenom z intensywną produkcją rolną (działanie 3.1), innowacyjne wykorzystanie bogatych tradycji gospodarki rybackiej (działanie 3.2), promowanie systemów produkcji rolniczej przyjaznej dla środowiska (działanie 3.3),
- utrzymanie gruntów w kulturze rolnej - obejmujące między innymi zagadnienia wspierania niskotowarowych gospodarstw rolnych oraz rozwoju agroturystyki (działanie 4.1), promowanie lokalnych wartości kulturowych oraz tradycji kulturalnych i rzemiosła (działanie 4.2) - obejmujące między innymi zagadnienia zachowania tradycyjnej skali i form zabudowy oraz układów przestrzennych wsi i charakterystycznych krajobrazów; promowanie zagospodarowania rekreacyjno turystycznego - obejmujące między innymi zagadnienia wykorzystania lokalnych zasobów środowiska przyrodniczego, na przykład wód termalnych i leczniczych oraz zagospodarowania zbiorników wodnych (działanie 4.3), utrzymanie minimalnego poziomu usług na terenach słabo zaludnionych - obejmujące między innymi zagadnienia poprawy powiązań komunikacyjnych miejscowości wiejskich z ośrodkami obsługi, w tym z centrami obszarów metropolitalnych (działanie 4.4), wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich – obejmujący między innymi zagadnienia różnicowania działalności gospodarczej, a w tym na przykład lokalizowanie w obszarach wiejskich działalności o charakterze przetwórstwa spożywczego (działanie 4.5)

Należy podkreślić, że dokument ten, kształtując przyszłości przestrzeni obszarów wiejskich, dzieli te obszary na dwie główne grupy: stosunkowo dobrze rozwinięte agrarne obszary wiejskie (pokrywające się z miejscami występowania dobrych jakościowo gleb) oraz obszary problemowe zlokalizowane w północno – wschodniej i południowej części województwa śląskiego (gminy powiatów: zawierciańskiego, myszkowskiego, częstochowskiego oraz żywieckiego).

3. Wydzielenie przestrzenne obszarów wiejskich o określonym poziomie dostępności do usług publicznych

3.1. Opis metody badawczej (Piotr Gibas)

Badanie poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego gmin, które stało się podstawą **wydzielenia przestrzennego obszarów wiejskich** województwa śląskiego, przeprowadzono łącznie dla 167 gmin tego regionu (dane głównie za 2012 r. – porównaj załącznik nr 1). Chodziło przy tym bardziej o określenie poziomu rozwoju funkcji²⁴ w tych jednostkach niż stwierdzenie, czy i w jakim stopniu ośrodek regionalny (Katowice) swoim oddziaływaniem obejmują całe województwo, czy też istotne znaczenie mają wpływy innych (dużych) miast.

Badanie przeprowadzono z uwzględnieniem następujących etapów:

1. wybór wskaźników i ich uzasadnienie,
2. standaryzacja wskaźników,
3. ocena stopnia rozwoju gmin w ramach poszczególnych funkcji - zastosowano metodę *Multi-criteria evaluation* (MCE) z wykorzystaniem wag,
4. delimitacja grup gmin na podstawie wyników cząstkowych analiz MCE (metodą K-średnich),
5. wybór zwartych przestrzennie obszarów ponadlokalnych,
6. pogłębiona analiza potencjałów oraz wskazanie barier rozwojowych uzyskanych obszarów

Do badania wykorzystano zmienne (wybrane w **etapie 1**) poddane procesowi standaryzacji (na podstawie s-kształtnych funkcji rozmycia – **etap 2** badania). W tym celu wskaźniki²⁵ zostały poddane rozmyciu z wykorzystaniem funkcji s-kształtnych (przy czym maksymalną oceną jaką można było uzyskać było 255) z uwzględnieniem ich dychotomicznego podziału na stymulanty oraz destymulanty.

Dla zobrazowania stopnia rozwoju poszczególnych funkcji (rozumianych jako grupy cech) wykorzystano metodę MCE (*Multi-criteria evaluation*), umożliwiającą ocenę wielu miejsc na podstawie różnego rodzaju mierników równocześnie. Metoda ta posiada obecnie ponad trzydziestoletnią tradycję, stanowiąc popularne narzędzie oceny alternatywnych

²⁴ Funkcji składających się na usługi publiczne, bądź istotnie oddziałujących na ich dostępność.

²⁵ Listę wskaźników zaprezentowano w tabeli nr 1 (zob. s. 37)

rozwiązań i wspierania procesu podejmowania decyzji (w tym decyzji przestrzennych)²⁶. Użyteczność oceny wielokryteriowej polega na możliwości integrowania różnych kryteriów oceny w jeden syntetyczny wskaźnik. Jest to podstawowy etap procedury sprowadzający się *de facto* do definiowania kryteriów oceny (tj. wag dla poszczególnych rozmytych wartości wskaźników). Na potrzeby badań wykonano osiem analiz cząstkowych²⁷, w których za każdym razem uwzględniono jedno ograniczenie twarde (oceniano tylko gminy województwa śląskiego), oraz w sumie trzydzieści założeń o charakterze rozmytym, które prezentują wyznaczone wskaźniki²⁸. Wyniki MCE (**etapu 3**) zostały zaprezentowane na mapach oceny, ogólnych mapach trendu stopnia trzeciego oraz szczegółowych mapach trendu stopnia siódmego (porównaj załącznik nr 2).

Delimitacji gmin, ze względu na osiągnięty poziom rozwoju (**etap 4**), dokonano metodą k-średnich (*K-Means*), którą przeprowadzono na podstawie map rastrowych²⁹ prezentujących zważone uprzednio wskaźniki³⁰. Analiza rozpoczyna się od inicjowania centroidów ciężkości, a następnie przypisuje każdy piksel³¹ do klastra, którego środek ciężkości w siatce rastra znajduje się najbliżej. W kolejnym kroku aktualizuje się „środek” ciężkości klastra, a następnie powtarza proces. W praktyce jest to heurystyczny algorytm minimalizacji sumy kwadratów błędów, którego wydajność zależy silnie od wstępnej oceny ilości grup, stąd zaleca się rozpoczynać analizę od wyznaczenia stosunkowo dużej liczby klastrów³². Zastosowana metoda pozwala redukować klastry zbyt małe, zatem ich liczba jest ustalana na podstawie obliczeń³³. Jako

²⁶ K. Heffner, P. Gibas, Obszary funkcjonalne ośrodków regionalnych w Polsce [w:] *Zrozumieć terytorium. Idea i praktyka*, [red.] A. Nowakowska, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2013, s. 217-240 [za:] S. Santos, V. Belton, S. Howick: *Adding Value to Performance Management by Using System Dynamics and Multicriteria Analysis*. Strathclyde Business School, Management Science – Theory, Method & Practice. Glasgow, 2001. No. 19, s. 6. [por.:] Hejmanowska B., Ryzyko procesów decyzyjnych w aspekcie dokładności baz danych GIS, Akademia Górniczo-Hutnicza im. St. Staszica w Krakowie, Kraków 2004, <http://home.agh.edu.pl/~galia/dyda/Praca%20BHejmanowska%20050902.pdf>, Hejmanowska B., Hnat E., Wielokryterialna analiza lokalizacji zabudowy na przykładzie gminy Podegrodzie [w:] *Archiwum Fotogrametrii, Kartografii i Teledetekcji*, Vol. 20, 2009, s. 109–121, http://www.sgp.geodezja.org.pl/ptfit/wydawnictwa/krakow2009/10_Hejmanowska_Hnat.pdf,

²⁷ Polegały one na wyznaczeniu poziomu rozwoju gmin względem wybranego wymiaru rozwoju powiązanych z problematyką dostępności usług publicznych, wyniki tych analiz były podstawą grupowania metodą k-średnich

²⁸ maksymalną oceną jaką można było uzyskać było 255

²⁹ Mapa rastrowa to jedna z dwu podstawowych metod reprezentacji cyfrowej danych przestrzennych, obok wektorowej, w której atrybuty (informacje) są przypisane do podstawowych pól siatki tworzonej przez wiersze i kolumny (por. m.in. Longley, 2006)

³⁰ Listę wskaźników zaprezentowano w tabeli nr 1 (zob. s. 37)

³¹ Piksel to podstawowe pole siatki w rastrowym modelu danych przestrzennych

³² W przypadku tego badania zdecydowano by liczbę grup wstępnie wyznaczyć jako szesnaście.

³³ Ostatecznie w badaniu otrzymano podział na trzy grupy przestrzenne

proces inicjowania centroidów ciężkości wybrano regułę „random seed” tj. centroidy generowane są według zasady, że jako pierwsze losowo wybiera się początkowe punkty ciężkości, a następnie przydziela się każdy piksel do centroidu ciężkości zgodnie z zasadą minimalnej odległości.³⁴

Zastosowanie metody k-średnich pozwoliło podzielić gminy województwa śląskiego na **trzy grupy**, prezentujące **główne typy funkcjonalne gmin regionu**:

- (1) miasta – bieguny rozwoju,
- (2) gminy uczestniczące w procesach rozwoju,
- (3) gminy nieuczestniczące w procesach rozwojowych,

W kolejnym kroku dokonano podziału zwartych przestrzennie obszarów ponadlokalnych klasyfikowanych jako gminy uczestniczące i nieuczestniczące w procesach rozwoju - (**etap 5**), m.in. wydzielając obszary wiejskie cechujące się słabym dostępem do szeroko pojmowanych usług publicznych³⁵. Wydzielenie dokonano tylko dla gmin spełniających przyjętą definicję obszaru wiejskiego (a więc bez miast powyżej 5 tys lub 20 tysięcy mieszkańców (o ile w takim mieście nie można było uzyskać matury)). Jednocześnie ze względu na konieczność zachowania ciągłości przestrzennej powstających grup dokonano przyłączenia gminy Czerwionka-Leszczyny, Godów, Jejkowice, Kalety, Rędziny, Strumień do grupy gmin o niezadowalającej sytuacji społeczno-gospodarczej.

W efekcie uzyskano podział na trzy grupy gmin w województwie śląskim, w tym dwie obejmujące obszary wiejskie regionu:

- (1) miasta – bieguny rozwoju,
- (2) **trzy podtypy gmin wiejskich uczestniczących w procesach rozwoju:**
 - (2.1) urbanizujące się z rozwiniętym sektorem usług,
 - (2.2) z potencjałem rozwoju produkcji,
 - (2.3) rozwoju wielofunkcyjnego wsi,
- (3) **trzy podtypy gmin wiejskich nieuczestniczących w procesach rozwoju:**

³⁴ Zobacz. np: Eastman J. R., *IDRISI 32 Release 2. Guide to GIS and Image Processing*. Vol. 2, Clark Labs Clark University, 2001, USA; Pietrzykowski R., Kobus P., *Zastosowanie modyfikacji metody K-średnich w analizie portfelowej*, *Ekonomika i organizacja gospodarki żywnościowej*, Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie nr 60, Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2006, s. 301-308, http://ekrol.sggw.waw.pl/publikacje/pdf/zeszyt_60_2006.pdf

³⁵ Zgodnie z szeroką definicją usług publicznych stosowaną w punktach: 1.1 i 1.2

(3.1) wstępnej fazy urbanizacji z dominacją funkcji rolniczej,

(3.2) zagrożeń rozwoju związanych z peryferyzacją,

(3.3) niewykorzystanego potencjału rozwoju.

Pogłębioną analizę potencjałów oraz barier dla obszarów wiejskich województwa śląskiego, wyznaczono (**etap 6**) z uwzględnieniem kształtowania się trendu powierzchniowego³⁶ siódmego stopnia obrazującego generalny rozkład wartości poszczególnych ocen MCE dla wyróżnionych wymiarów rozwoju. Wskazania odbywały się na podstawie analizy plam barwnych wynikających z przedstawienia rozkładu w skali 16 kwintyli. Jako potencjały dla wyróżnionych grup przyjęto te atrybuty, które wypełniały większość map konturowych wyróżnionych grup kolorami ciemno i jasno czerwonymi (tj. miały duże początkowe wartości ocen MCE) dla każdego wymiaru rozwoju.

Jako bariery przyjęto natomiast te atrybuty, które wypełniały większość map konturowych wyróżnionych grup kolorami ciemno niebieskimi i ciemno zielonymi (tj. miały niskie początkowe wartości ocen MCE) dla każdego wymiaru rozwoju:

Założono, że liczba uwzględnionych w badaniu cech będzie możliwie mała, ale ograniczenie ilości cech nie stanowiło kryterium ich doboru. Łącznie wybrano trzydzieści zmiennych w większym lub mniejszym stopniu opisujących **osiem wymiarów rozwoju obszarów wiejskich** powiązanych z problematyką dostępności usług publicznych (w nawiasach podano ilość wskaźników)³⁷:

- [1] cechy położenia w przestrzeni i dostępności komunikacyjno-transportowej (3 zmienne),
- [2] procesy urbanizacyjne wsi (m.in. urbanizacja, suburbanizacja i semi-urbanizacja, *urban sprawl* (6 zmiennych)³⁸,

³⁶ Więcej o metodyce wyznaczania i interpretowania trendów **powierzchniowych** w załączniku nr 3.

³⁷ Stosowano wskaźniki prezentowane w tab. 1.

³⁸ *Suburbanizacja* jest rozumiana jako bezpośrednie oddziaływanie większych ośrodków miejskich poprzez liczne, silne związki funkcjonalne z miastami, ograniczenie funkcji rolniczej do marginalnej roli, dominacja dochodów mieszkańców ze źródeł nierolniczych, relatywnie niski poziom bezrobocia, długotrwały wzrost liczby ludności w obszarach bezpośrednio przylegających do miasta oraz wysoka presja na tereny użytkowane rolniczo (np. ze względu na zwiększony popyt na działki budowlane).

Semi-urbanizacja odnosi się do stref wiejskich, w których wpływ miasta, przy postępującym procesie urbanizacji, nie obejmuje całych wsi, które w części zachowują tradycyjne cechy wsi. Nie dochodzi do pełnej urbanizacji (np. zaniku typowej, wiejskiej zabudowy zagrodowej), a formy miejskie i wiejskie najczęściej wzajemnie się przenikają i współwystępują ze sobą. Jest to częściowa urbanizacja wsi, która nie musi prowadzić do pełnego „umiastowienia” osiedla wiejskiego (suburbanizacji).

- [3] intensywność rolnictwa (5 zmiennych),
- [4] pozarolnicze funkcje produkcyjne (3 zmienne),
- [5] intensywność aktywności w sferze usług (3 zmienne),
- [6] funkcja turystyczno-wypoczynkowa i rekreacyjna (3 zmienne),
- [7] aktywność społeczna i kulturalna (3 zmienne),
- [8] zarządzanie obszarami wiejskimi (4 zmienne).

Z punktu widzenia przedmiotu badania (dostęp do usług publicznych), cechy przyjęte do budowania wskaźników, a więc i do analizy, potraktowano wstępnie, jako równoważne, co z pewnością jest pewnym uproszczeniem, ale nie pogłębia to poziomu subiektywizacji całej procedury.

3.2. Wskaźniki i ich wagi (Krystian Heffner)

Wyboru wskaźników i oceny ich znaczenia dla wskazania zasięgu obszarów wiejskich o podobnych cechach rozwojowych dokonano w celu delimitacji przestrzennej obszarów o słabym dostępie do usług publicznych na poziomie lokalnym (a więc poziomie jednostek gminnych). Aby dokonać analizy układów przestrzennych występujących na obszarach wiejskich województwa śląskiego, wykorzystano zestaw wskaźników, które charakteryzują różne uwarunkowania dostępności do usług tego typu. Jest oczywiste, że dobór wskaźników musi być uzasadniony merytorycznie, równocześnie wybrane charakterystyki muszą one cechować się kompletnością dostępnych i wykorzystanych danych (informacji). Równocześnie można sobie wyobrazić dobór co najmniej częściowo innych wskaźników, które – po odpowiednim uzasadnieniu, również mogą doprowadzić do delimitacji obszarów wiejskich o takich cechach. Może ich być zarówno więcej jak i mniej, stąd w podjętym

Urban Sprawl to żywiołowe narastanie rozległych przedmieść oraz ekspansja zabudowy mieszkaniowej i usługowej poza zwartą strefą zabudowy miejskiej na otwartych terenach wiejskich. Współcześnie proces przyjmuje na obszarach wiejskich wiele form, które wcześniej nie występowały – tzw. miasta zewnętrzne (*edge cities*), osiedla typu park tematyczny (*theme parks*), osiedla zamknięte (*gated communities*), struktury konsumpcji (*consumption opportunities*), centra zarządzania (*command & control centers*) itd. W każdym przypadku następuje rozszerzanie obszaru zurbanizowanego kosztem innych form użytkowania (łąk, lasów, wód i pól uprawnych – tzw. *greenfields*). Por. K. Heffner, Problematyka związana z procesami semiurbanizacji w woj. opolskim, (w:) *Obszary urbanizacji i semiurbanizacji wsi polskiej a możliwości ich rozwoju w ramach PROW 2007-2013*. Pod red. T. Markowskiego i Z. Strzeleckiego, Warszawa 2008, „Studia KPZK PAN”, t. 119, s. 57-71.

badaniu główny nacisk położono na umotywowanie powiązań między wybranymi do analizy cechami (wskaźnikami) a przedmiotem badania (obszary wiejskie i dostępność usług publicznych na poziomie lokalnym).

Jak wskazano wyżej, do badania wybrano łącznie **30 charakterystyk obszarów wiejskich** (wskaźników umożliwiających ocenę poziomu rozwoju gminy wiejskiej w wybranym zakresie), które pogrupowano w osiem grup, obejmujących różne wymiary rozwoju wsi (A-H)³⁹. Wskaźniki, które wzięto pod uwagę, są powiązane z dostępnością usług publicznych na obszarach wiejskich, jednak nie zawsze jest to związek bezpośredni. Pierwsza grupa cech wiąże się z kwestiami lokalizacyjnymi oraz dostępnością komunikacyjną i transportową gmin (A - **Położenie i dostępność komunikacyjno-transportowa**). Udział powierzchni związanych z działalnością człowieka wyznacza pola potencjalnie lepszej dostępności do usług (w tym publicznych) na wsi (cecha 1 - stymulanta). Średnia odległość od dużego miasta jest cechą wyznaczającą dystans do usług oraz koszty konieczne do poniesienia (cecha 2 – destymulanta). Natomiast dostępność komunikacyjna charakteryzuje czasochłonność dostępu z obszarów wiejskich do miejsc z usługami publicznymi oraz złożoność i skomplikowanie dotarcia do nich (cecha 3 –stymulanta).

Druuga grupa cech wiąże się z wielokierunkowymi skutkami i problemami urbanizacji występującymi na obszarach wiejskich – suburbanizacją, semi-urbanizacją czy zjawiskiem *Urban sprawl* (B - **Urbanizacja wsi**). Są to zarówno kwestie związane z infrastrukturą wiejską, jak i z intensywnością powiązań społecznych, ekonomicznych i rynkowych z miastami. Intensywność wykorzystania obszarów wiejskich dosyć dobrze charakteryzuje gęstość zaludnienia (cecha 4 – stymulanta). Zakres zainteresowania konkretnymi obszarami na wsi, a tym samym wzmacnianie sieci powiązań z miastami wskazuje ilość osób przenoszących się z miast (cecha 5 - stymulanta). Rodzaj sytuacji na wiejskim rynku pracy charakteryzuje relacja przyjeżdżających do wyjeżdżających do pracy – ma ona związek bezpośredni z poziomem usług publicznych w gminach (cecha 6 – stymulanta). Z kolei intensywność ruchu budowlanego w gminach jest wskaźnikiem pośrednio potwierdzającym dobrą sytuację w zakresie dostępności usług, w tym usług publicznych (cecha 7 – stymulanta). Jak pokazują liczne badania, definitywny odpływ migracyjny jest bezpośrednio

³⁹ Por. tab. 1.

związany z słabym dostępem do usług publicznych⁴⁰ (cecha 8 – destymulanta). Inny typ zależności pośredniej charakteryzują (cecha 9) wyjazdy do pracy. Duża liczba osób pracujących poza gminą świadczy o wysokim poziomie rozwoju funkcji mieszkaniowej, co z kolei jest powiązane z lepszą dostępnością do usług, w tym usług publicznych – ludzie wybierają miejsca do zamieszkania m. in. pod kątem lepszej dostępności do różnych świadczeń, w tym z sektora publicznego.

W wielu opracowaniach wskazuje się na znaczenie rolniczych funkcji gospodarczych w rozwoju wsi oraz na ich stabilizujące oddziaływanie na struktury wiejskie⁴¹ (C - **Intensywność rolnictwa**). Generalnie wysoki poziom rolnictwa i jego znaczący udział w lokalnej gospodarce jest czynnikiem co najmniej utrwalającym dobrą dostępność do usług publicznych na wsi⁴². O znaczeniu funkcji rolniczej świadczy intensywność rolniczego użytkowania ziemi – uprawy orne (cecha 10 – stymulanta), łąki i pastwiska (cecha 11 – stymulanta), oraz jego jakość – użytki rolne w dobrej kulturze (cecha 12 – stymulanta) i rynkowy charakter, wyrażony udziałem gospodarstw dużych w strukturze własności ziemi (cecha 13 – stymulanta). Natomiast czynnikiem osłabiającym jest duże obciążenie pracą gospodarstw rolnych, a więc niska efektywność (cecha 14 – destymulanta).

Analogicznie, czynnikiem różnicującym gospodarkę wiejską, a co za tym idzie również zwiększającym mobilność mieszkańców wsi są ulokowane na obszarach wiejskich funkcje pozarolnicze. Dla dostępności usług publicznych istotne znaczenie ma funkcja przemysłowa (D - **Pozarolnicze funkcje produkcyjne**). Duża liczba podmiotów gospodarczych w relacji do liczby ludności wskazuje na intensywność procesów odchodzenia

⁴⁰ Por. np. K. Heffner, B. Solga, Współczesne wyzwania i zagrożenia dla rozwoju regionów w kontekście zjawisk emigracji i reemigracji, (w:) *Problemy Śląska ze szczególnym uwzględnieniem województwa opolskiego wyzwaniem dla ekonomii społecznej*, pod red. nauk. A. Zagórowskiej, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Opolu, Opole 2013, s. 58-69; Rosner A., Stanny M., Wykorzystanie zasobów pracy na wsi – uwarunkowania, bariery, nowe rozwiązania instytucjonalne, (w:) *Wyzwania przed obszarami wiejskimi i rolnictwem w perspektywie lat 2014-2020*. Pod red. M. Kłodzińskiego, IRWiR PAN, Warszawa 2008, s. 45-60.

⁴¹ Np. J. Rakowska, 2013, *Klasyfikacje obszarów – kryteria, definicje, metody delimitacji. Studium metodyczno-statystyczne*. Wyd. Wieś Jutra, Warszawa; J. Wilkin, 2005, *O potrzebie i zasadach tworzenia wizji rozwoju polskiej wsi*, [w:] *Polska wieś 2025 Wizja rozwoju*, J. Wilkin (red.). Fundusz Współpracy, Warszawa, s. 9-14.

⁴² Wysokorozwinięte funkcje rolnicze (rolnictwo towarowe, rynkowe rolnictwo rodzinne, rolnictwo ekologiczne) stabilizuje zarówno powiązaną z nim populację, jak i sferę okołorolniczych usług i przetwórstwa. W strefach urbanizujących się przeważająca część mieszkańców korzysta z usług publicznych w miastach, w których pracuje i realizuje funkcje społeczne. W efekcie podtrzymywane są również usługi publiczne poziomu lokalnego w wysokorozwiniętych strefach rolniczych. Por. J. Wilkin, *Obszary wiejskie w warunkach dynamizacji zmian strukturalnych*, (w:) *Ekspertyzy do Strategii rozwoju Społeczno-Gospodarczego Polski Wschodniej do roku 2020*, Tom 1, MRR, Warszawa 2007.

od rolnictwa (cecha 15 – stymulanta). Również znaczący udział pracujących w sektorze produkcji przemysłowej można połączyć z lepszą dostępnością do usług publicznych (cecha 16 – stymulanta). Natomiast wskaźniki charakteryzujące zasobochłonność sfery produkcyjnej mają pośrednio związek z ograniczeniem dostępu do usług publicznych (cecha 17 – destymulanta). Funkcja usługowa i jej poziom na wsi (E – **Intensywność aktywności w sferze usług**) bezpośrednio łączy się z dostępnością usług publicznych. Świadczy o tym zarówno ilość podmiotów świadczących usługi (cecha 18- stymulanta), ilość nauczycieli zatrudnionych w przeliczeniu na gimnazjalistę (cecha 19 – stymulanta) jak i dostęp do usług medycznych (cecha 20). O intensywności i znaczeniu turystyki, rekreacji i wypoczynku w funkcjonowaniu jednostek lokalnych świadczy ilość podmiotów zaangażowanych w obsługę i podtrzymywanie funkcji turystycznej i wykorzystanie potencjału turystyczno-rekreacyjnego gmin (cechy 21 i 22 - stymulanty) oraz udział procentowy powierzchni zajmowanej przez funkcje sportowe i wypoczynkowe (cecha 23 –stymulanta). Generalnie, funkcjonowanie turystyki i rekreacji w sferze lokalnej łączy się zarówno bezpośrednio, jak i pośrednio z lepszą dostępnością usług publicznych (**F- Funkcja turystyczno-wypoczynkowa i rekreacyjna**).

Powiązania z dostępnością usług publicznych na wsi są stosunkowo szeroko uznawane w sferze **aktywności społecznej i kulturalnej mieszkańców gmin (G)**. Aktywność mieszkańców w działalności kulturalnej bezpośrednio łączy się z dostępnością usług publicznych na wsi (cecha 24 – stymulanta), podobnie aktywność sportowa (cecha 25 – stymulanta). Natomiast wysokość wydatków budżetowych w sferze kultury oddziałuje na możliwości świadczenia usług w tej dziedzinie na poziomie lokalnym (cecha 26 - destymulanta). Dostępność do usług publicznych ma bezpośrednie powiązania z **zarządzaniem obszarami wiejskimi (H)**. Jako charakterystyki tej grupy zmiennych wybrano: dochody gminy i poziom finansowania ze środków UE (cecha 27 – stymulanta), znaczenie przykładane do wpływów z usług odzwierciedlone w dochodach gminy (cecha 28 - stymulanta), poziom uporządkowania gospodarki przestrzeni (cecha 29 – stymulanta) i poziom wydatków na administrację publiczną (cecha 30 - destymulanta) zob. tab. 1).

Tabela 1. Grupy problemowe, wskaźniki i skróty ich oznaczenia

Wymiar rozwoju	Nazwa wskaźnika oraz jego źródło	Nazwa skróty
A. Położenie i dostępność komunikacyjno-transportowa	1. Udział powierzchni wykorzystywanych pod funkcje antropogeniczne (S) – na podstawie danych CORINE Land Cover 2006 (w %)	powierzchnia antropogeniczna
	2. średnia odległość od dużego miasta w km (D) – wyliczenia na podstawie map wektorowych ⁴³ i obliczeń w oprogramowaniu GIS	odległość od miasta
	3. ilość przystanków autobusowych przypadająca na 1000 ha powierzchni gminy (S) - na podstawie danych ORSIP	dostępność komunikacyjna
B. Urbanizacja wsi	4. gęstość zaludnienia (osoby na km ²) (S) – na podstawie danych Banku Danych Lokalnych (BDL) ⁴⁴	gęstość zaludnienia
	5. zameldowania z miast na 1000 ludności (S) – na podstawie danych BDL	zameldowania z miast
	6. liczba osób przyjeżdżających do pracy przypadająca na 1 osobę wyjeżdżającą do pracy (S) – na podstawie danych NSP 2011 ⁴⁵	przyjazdy do pracy
	7. średnioroczna liczba ⁴⁶ budynków mieszkalnych oddanych do użytkowania w przeliczeniu na 1000 ha powierzchni gminy (S) – na podstawie danych BDL	budynki nowo oddane
	8. wymeldowania do miast na 1000 ludności (D) – na podstawie danych BDL	wymeldowania do miast
	9. wyjeżdżający do pracy na 1000 osób w wieku produkcyjnym ⁴⁷ (D) – na podstawie danych NSP 2011 i BDL	wyjazdy do pracy
C. Intensywność rolnictwa	10. udział powierzchni wykorzystywanej pod uprawy orne lub złożone systemy upraw i działek w powierzchni gminy ogółem (S) – na podstawie danych CORINE Land Cover 2006 (w %)	powierzchnia orna
	11. Udział powierzchni wykorzystywanych pod łąki i pastwiska (S) – na podstawie danych CORINE Land Cover 2006 (w %)	powierzchnia łąk
	12. użytki rolne w dobrej kulturze jako część użytków ogółem (S) – na podstawie danych powszechnego spisu rolnego 2010	dobra kultura użytków
	13. udział gospodarstw rolnych o areale powyżej 15 ha w powierzchni wszystkich gospodarstw rolnych (S) – na podstawie danych powszechnego spisu rolnego 2010 (w %)	areal gospodarstwa rolnego
	14. członkowie rodziny użytkownika pracujący w indywidualnych gospodarstwach rolnych w AWU ⁴⁸ w przeliczeniu na średnią powierzchnię gospodarstwa rolnego w gminie (D) – na podstawie danych powszechnego spisu rolnego 2010	efektywność pracy w rolnictwie

⁴³ tj. od miast posiadających status powiatu, wg. danych za 2012 r.

⁴⁴ o ile nie zaznaczono inaczej wskaźnik liczony dla danych za 2012 r.

⁴⁵ dane za 2011 r.

⁴⁶ za okres od 2004 do 2012r.

⁴⁷ dane za 2011 r.

⁴⁸ Dane licznika w ujęciu powiatów

D. Pozarolnicze funkcje produkcyjne	15. podmioty wpisane do rejestru REGON w sekcjach B do F na 10 tys. ludności (S) – na podstawie danych BDL	REGON przemysł
	16. pracujący w sektorze przemysłowym i budowlanym ⁴⁹ jako procent ludności w wieku produkcyjnym (S) – na podstawie danych BDL	pracujący w przemyśle
	17. zużycie wody w przemyśle jako procent zużycie wody na potrzeby gospodarki narodowej i ludności w ciągu roku (D) – na podstawie danych BDL	zużycie wody w przemyśle
E. Intensywność aktywności w sferze usług	18. podmioty wpisane do rejestru REGON w sekcjach G do H oraz J do Q na 10 tys. ludności (S) – na podstawie danych BDL	REGON usługi
	19. etaty nauczycieli pełnozatrudnionych i niepełnozatrudnionych w gimnazjach w przeliczeniu na 100 osób w wieku 12 do 15 lat (S) – na podstawie danych BDL	oświata gimnazjalna
	20. ludność na aptekę ogólnodostępną (D) – na podstawie danych BDL	zdrowotność mieszkańców
F. Funkcja turystyczno-wypoczynkowa i rekreacyjna	21. podmioty wpisane do rejestru REGON w sekcji I na 10 tys. ludności (S) – na podstawie danych BDL	REGON turystyka
	22. korzystający z noclegów w ciągu roku w przeliczeniu na ilość miejsc noclegowych (S) – na podstawie danych BDL	atrakcyjność turystyczna
	23. udział procentowy terenów zajętych pod funkcje sportowe i wypoczynkowe (S) - na podstawie danych CORINE Land Cover 2006 (w %)	atrakcyjność rekreacyjna
G. Aktywność społeczna i kulturalna	24. członkowie zespołów artystycznych w przeliczeniu na 1000 mieszkańców (S) – na podstawie danych BDL	aktywność kulturalna
	25. członkowie klubów sportowych w przeliczeniu na 1000 mieszkańców (S) – na podstawie danych BDL	aktywność sportowa
	26. wydatki w Dziale 921 - Kultura i ochrona dziedzictwa narodowego na mieszkańca (D) – na podstawie danych BDL	wydatki na kulturę
H. Zarządzanie obszarami wiejskimi	27. średnie (za lata 2010-2012) finansowanie i współfinansowanie programów i projektów unijnych na mieszkańca (S) – na podstawie danych BDL	pozyskiwanie funduszy
	28. wpływ z usług jako procent dochodu własnego gminy (S) – na podstawie danych BDL	aktywność usługowa gmin
	29. udział powierzchni objętej obowiązującymi miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego w powierzchni ogółem (S) – na podstawie danych BDL	planowanie przestrzenne
	30. wydatki bieżące na wynagrodzenia w Dziale 750 - Administracja publiczna w przeliczeniu na mieszkańca (D) – na podstawie danych BDL	wynagrodzenia administracji

Źródło: opracowanie własne

Łącznie wśród wybranych do badania cech 9 ma charakter destymulant, a 21 cech to stymulanty. Poszczególne wymiary rozwoju gmin oraz charakteryzujące je grupy wskaźników mają różną liczebność (od trzech cech do sześciu), co można w pewnym stopniu

⁴⁹ Dane licznika w ujęciu powiatów

łączyć z ich znaczeniem dla analizowanego problemu, ale również (w zdecydowanie mniejszym stopniu) z dostępnością odpowiednich danych.

3.3. Główne typy śląskich gmin (Piotr Gibas)

W wyniku przeprowadzonej analizy, w szczególności polegającej na przekształceniach danych związanych z wymogami procedury MCE (rozmycia oraz ważenia) otrzymano zbiór map, które były podstawą procedury delimitacyjnej, wykonanej na podstawie metody K-średnich. Ostatecznie, w wyniku przeprowadzonej procedury, otrzymano trzy grupy gmin wyraźnie różniących się zaawansowaniem oraz intensywnością procesów rozwoju (zob. ryc. 9):

- 44 miasta, które można określić, jako co najmniej ponadlokalne **bieguny** wzrostu i **rozwoju**, z tego 11 to duże miasta mające potencjał ludnościowy na poziomie powyżej 100 tys. mieszkańców⁵⁰, 21 miast średniej wielkości (powyżej 20 tysięcy)⁵¹ oraz 11 małych miast (z tego 3 poniżej 10 tys. mieszkańców: Wojkowice, Poręba, Sławków)⁵². **Zlokalizowane są one głównie w części centralnej województwa, w obrębie Metropolii Górnośląskiej i jej zewnętrznej strefy funkcjonalnej.**
- 67 obszarów wiejskich **uczestniczących w procesach rozwoju**, z tego: 4 to małe miasta (Imielin, Kalety, Orzesze, Szczyrk), 13 gmin miejsko-wiejskich⁵³ (o zróżnicowanym potencjale ludnościowym, np. gmina Pszczyna liczy powyżej 50 tys. mieszkańców, a Ogrodzieniec i Żarki poniżej 10 tys.) oraz 50 gmin wiejskich⁵⁴ (od Koszarawy o liczbie ludności poniżej 2,5 tys. osób, do Jasienicy - powyżej 22 tys. mieszkańców),

⁵⁰ Katowice, Częstochowa, Sosnowiec, Gliwice, Zabrze, Bytom, Bielsko-Biała, Ruda Śląska, Rybnik, Tychy, Dąbrowa Górnicza, Chorzów

⁵¹ Jaworzno, Jastrzębie-Zdrój, Mysłowice, Siemianowice Śląskie, Żory, Tarnowskie Góry, Będzin, Piekary Śląskie, Racibórz, Świętochłowice, Zawiercie, Wodzisław Śląski, Mikołów, Knurów, Cieszyń, Czeladź, Myszków, Żywiec, Lubliniec, Łaziska Górne, Rydułtowy

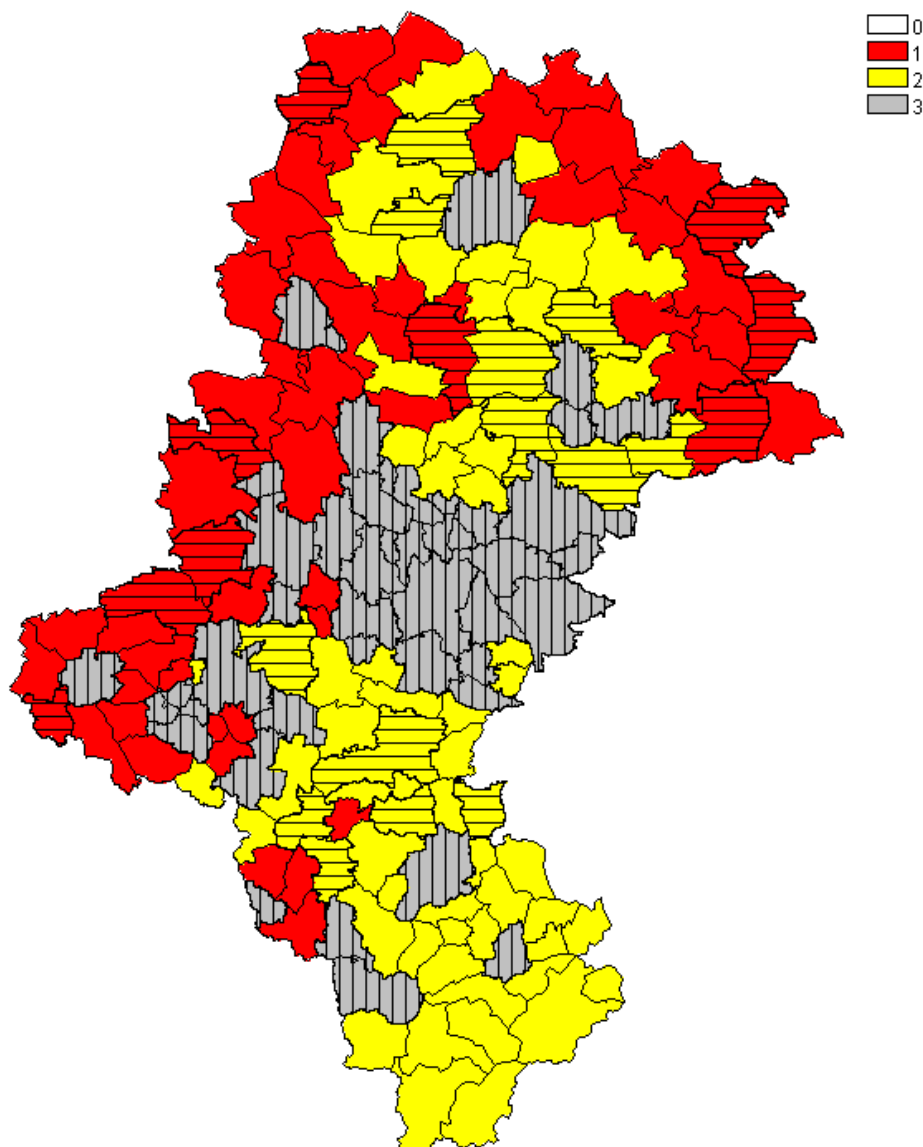
⁵² Bieruń, Pyskowice, Radlin, Radzionków, Łędziny, Ustroń, Pszów, Wisła, Wojkowice, Poręba, Sławków

⁵³ Pszczyna, Czerwionka-Leszczyny, Czechowice-Dziedzice, Skoczów, Kłobuck, Wilamowice, Łazy, Koziegłowy, Blachownia, Strumień, Siewierz, Ogrodzieniec, Żarki

⁵⁴ Jasienica, Pawłowice, Wręczyca Wielka, Miedźna, Porąbka, Węgierska Górka, Łodygowice, Jeleśnia, Wilkowice, Godów, Zebrzydowice, Radziechowy-Wieprz, Poczesna, Kozy, Istebna, Bobrowniki, Suszec, Psary, Świerklaniec, Bestwina, Buczkowice, Brenna, Poraj, Konopiska, Rędziny, Lipowa, Miłówka, Rajcza, Świnna, Miedźno, Mierzęcice, Wiry, Olsztyn, Bojszowy, Herby, Jaworze, Czernichów, Goczałkowice-Zdrój, Chełm Śląski, Gilowice, Janów, Kamienica Polska, Ożarówice, Włodowice, Kobiór, Ujszoły, Łękawica, Jejkowice, Ślemień, Koszarawa

Gminy te są skoncentrowane głównie w sferze styku oddziaływania aglomeracji bielsko-bialskiej, rybnickiej i górnośląskiej oraz w pasie łączącym Kłobuck (przez Częstochowę, Myszków i Zawiercie) z Metropolią Górnośląską.

Rycina 8. Zakres przestrzenny głównych typów funkcjonalnych gmin w województwie śląskim⁵⁵

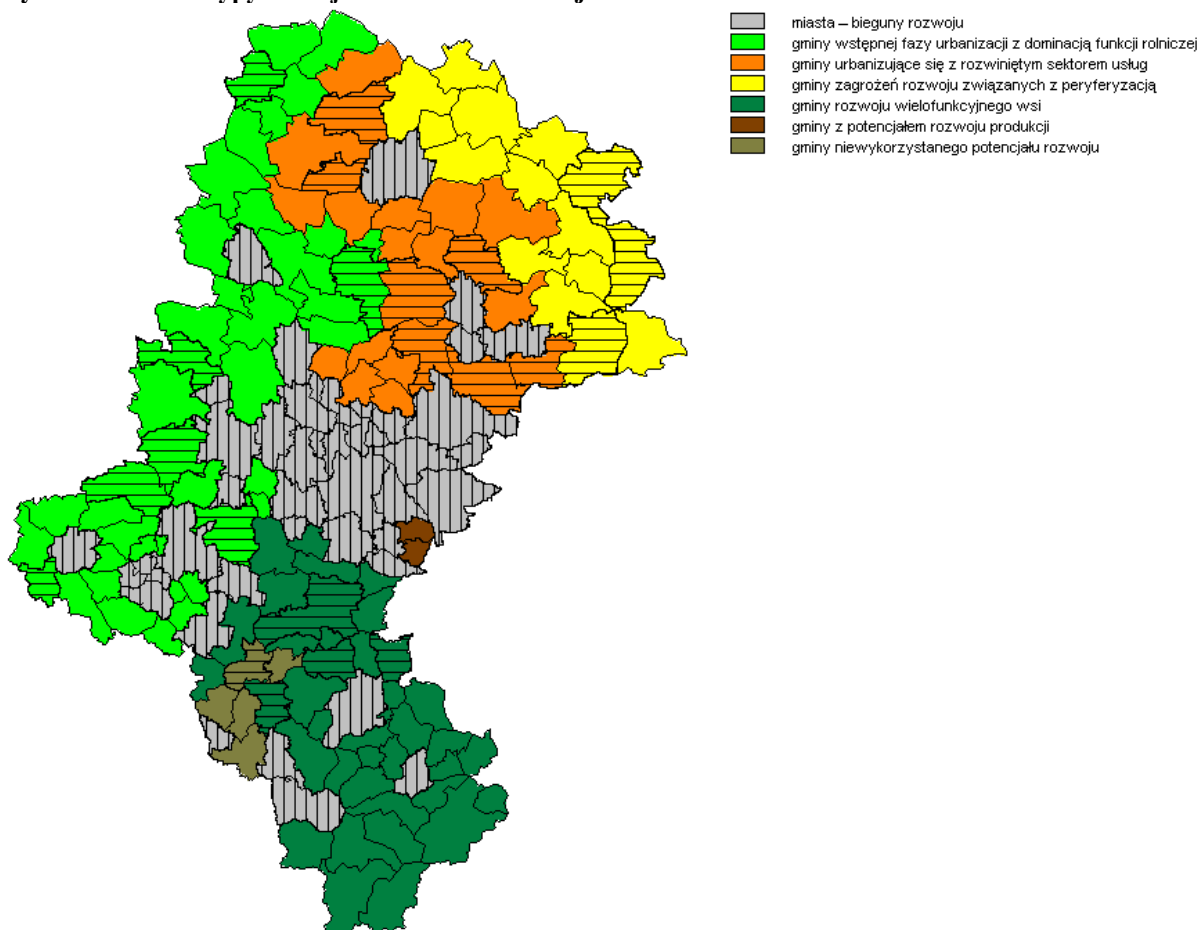
Źródło: opracowanie własne

⁵⁵ Legenda: (1) - gminy wiejskie o słabym dostępie do usług publicznych, (2) gminy wiejskie z dobrym dostępem do usług publicznych, generalnie uczestniczące w procesach rozwoju, (3) gminy miejskie (miasta) – różnego typu bieguny rozwoju .

- 56 obszarów wiejskich **slabo nieuczestniczących w procesach rozwoju**, z tego 1 posiada status miasta (Miasteczko Śląskie), 9 to gminy miejsko-wiejskie⁵⁶ (z tego największa Kuźnia Raciborska ma 12 tys. mieszkańców a najmniejsza Krzanowice 5,8 tys. mieszkańców) i 46 gmin wiejskich⁵⁷ (z tego Gorzyce mają powyżej 20 tys. mieszkańców, a Starcza i Irządze ok. 2,8 tys. mieszkańców).

Gminy te są skoncentrowane głównie wzdłuż zachodniej i północno-wschodniej granicy województwa śląskiego.

Rycina 9. Główne typy funkcjonalne obszarów wiejskich

Źródło: opracowanie własne

⁵⁶ Kuźnia Raciborska, Koniecpol, Woźniki, Toszek, Krzepice, Pilica, Sośnicowice, Szczekociny, Krzanowice

⁵⁷ Gorzyce, Zbrosławice, Mykanów, Kłomnice, Goleiszów, Świerklany, Koszęcin, Krzyżanowice, Gierałtowice, Pilchowice, Mstów, Rudziniec, Hażlach, Lyski, Chybie, Gaszowice, Tworóg, Lubomia, Ciasna, Mszana, Nędza, Pietrowice Wielkie, Opatów, Kochanowice, Pawonków, Lipie, Kroczyce, Popów, Przystajń, Wielowieś, Ornontowice, Niegowa, Dębowiec, Markłowice, Rudnik, Panki, Kornowac, Lelów, Kruszyna, Żarnowiec, Dąbrowa Zielona, Przyrów, Boronów, Krupski Młyn, Starcza, Irządze

Główne typy funkcjonalne obszarów wiejskich w województwie śląskim wydzielono na zasadach zachowania spójności geograficznej⁵⁸ na poziomie podgrup składających się z gmin uczestniczących i nieuczestniczących w procesach rozwoju. Uzyskano w ten sposób sześć grup gmin (zob. ryc. 10):

- **trzy podtypy gmin wiejskich uczestniczących w procesach rozwoju:**
 - **urbanizujące się z rozwiniętym sektorem usług**, obszar grupujący 7 gmin miejsko wiejskich oraz 15 gmin wiejskich (łącznie 22 gminy⁵⁹) **zlokalizowane w pasie łączącym Kłobuck (przez Częstochowę, Myszków i Zawiercie) z Metropolią Górnośląską** (grupa nr 3 w legendzie na ryc. 9),
 - **z potencjałem rozwoju produkcji**, niewielki obszar łączący miasto Imielin oraz zurbanizowaną wieś Chełm Śląski, **zlokalizowany w południowo wschodniej części Bezpośredniego Obszaru Funkcjonalnego Metropolii Górnośląskiej**
 - **rozwój wielofunkcyjnego wsi**, obszar grupujący 2 małe miasta, 4 gminy miejsko-wiejskie oraz 31 gmin wiejskich (łącznie 37 gmin⁶⁰) **skoncentrowane głównie na Ziemi Pszczyńskiej, Białskiej oraz Żywieckiej**,
- **trzy podtypy gmin wiejskich nieuczestniczących w procesach rozwoju:**
 - **wstępnej fazy urbanizacji z dominacją funkcji rolniczej**, obszar grupujący 2 małe miasta, 7 gmin miejsko-wiejskich oraz 33 gminy wiejskie (łącznie 42 gminy⁶¹) **zlokalizowane głównie wzdłuż granicy województwa śląskiego z województwem opolskim**

⁵⁸ W trakcie łączenia, ze względu na występowanie „wysepek” gmin nieuczestniczących w procesach rozwoju w obszarze gmin w nich uczestniczących, zmieniono przynależność grupową kilku gmin (tj. miasta Kalety, gmin miejsko-wiejskich: Czerwionka-Leszczyny, Strumień oraz gmin wiejskich: Godów, Jejkowice, Rędziny) tak by przestrzennie połączyć „wyseпки” z grupami, do których należą. Wyboru gmin, które umożliwiają połączenie dokonano na podstawie analiz wykonanych metodami taksonomicznymi.

⁵⁹ Blachownia, Bobrowniki, Herby, Janów, Kamienica Polska, Kłobuck, Konopiska, Koziegłowy, Łazy, Miedźno, Mierzęcice, Ogrodzieniec, Olsztyn, Ożarówce, Poczesna, Poraj, Psary, Siewierz, Świerklaniec, Włodowice, Wręczyca Wielka, Żarki,

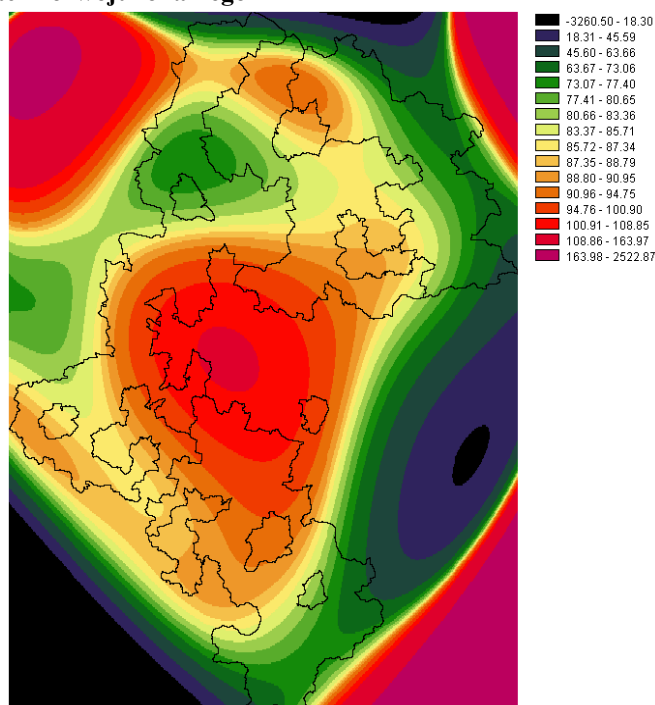
⁶⁰ Bestwina, Bojszowy, Brenna, Buczkowice, Czechowice-Dziedzice, Czernichów, Gilowice, Goczałkowice-Zdrój, Istebna, Jasienica, Jaworze, Jeleśnia, Kobiór, Koszarawa, Kozy, Lipowa, Łekawica, Łodygowice, Miedźna, Milówka, Orzesze, Pawłowice, Porąbka, Pszczyzna, Radziechowy-Wieprz, Rajcza, Skoczów, Suszec, Szczyrk, Ślemień, Świnna, Ujsoły, Węgierska Górka, Wilamowice, Wilkowice, Wiry, Zebrzydowice

⁶¹ Boronów, Ciasna, Czerwionka-Leszczyny, Gaszowice, Gierałtowice, Godów, Gorzyce, Jejkowice, Kalety, Kochanowice, Kornowac, Koszęcin, Krupski Młyn, Krzanowice, Krzepice, Krzyżanowice, Kuźnia Raciborska, Lipie, Lubomia, Lyski, Markłowice, Miasteczko Śląskie, Mszana, Nędza, Opatów, Ornontowice, Panki, Pawonków, Pietrowice Wielkie, Pilchowice, Popów, Przystajń, Rudnik, Rudziniec, Sośnicowice, Starcza, Świerklany, Toszek, Tworóg, Wielowieś, Woźniki, Zbrostawice

- **zagrożeń rozwoju związanych z peryferyzacją**, obszar grupujący 3 gminy miejsko-wiejskie oraz 12 gmin wiejskich (łącznie 15 gmin⁶²), **zlokalizowane głównie wzdłuż granicy województwa śląskiego z województwem łódzkim i świętokrzyskim.**
- **niewykorzystanego potencjału rozwoju**, obszar grupujący gminę miejsko-wiejską oraz cztery gminy wiejskie (łącznie 5 gmin⁶³), **zlokalizowane w północnozachodniej części powiatu cieszyńskiego.**

Należy mieć na uwadze, że przedstawiona powyżej typologia obszarów powstała na zasadzie łączenia w grupy obiektów, w taki sposób, by minimalizować wewnętrzne zróżnicowanie i maksymalizować zróżnicowanie międzygrupowe. Nie oznacza to jednak, że gminy przynależące do grupy są identyczne, wprost przeciwnie, są one zróżnicowane, przy czym pewne tendencje w ramach grupy mogą się równoważyć, a inne wzajemnie wspomagać (por. ryc. 10 i 11)

Rycina 10. Główne typy funkcjonalne obszarów wiejskich na tle generalnej tendencji zjawisk i procesów zachodzących w procesach rozwoju lokalnego

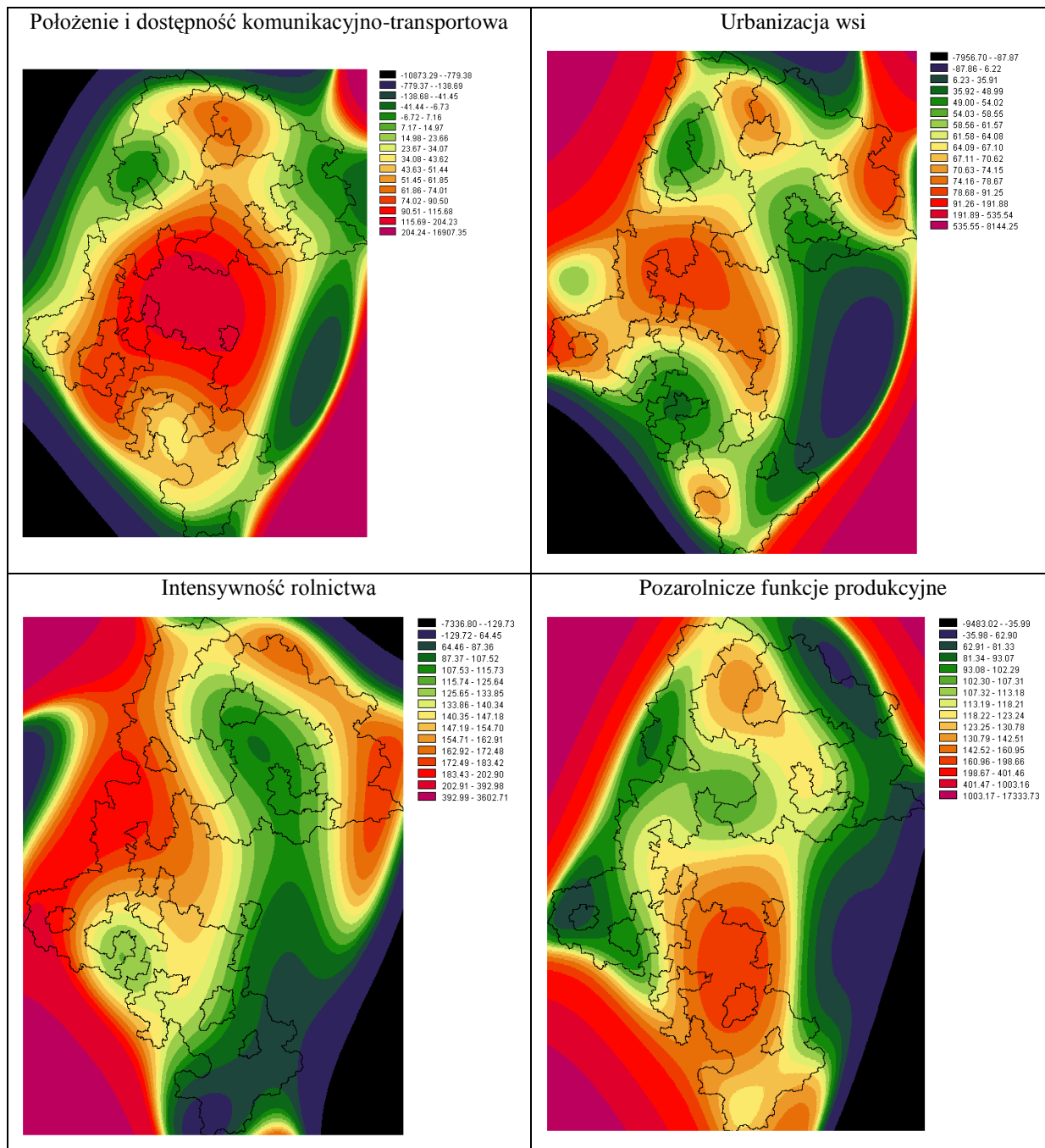

Źródło: opracowanie własne

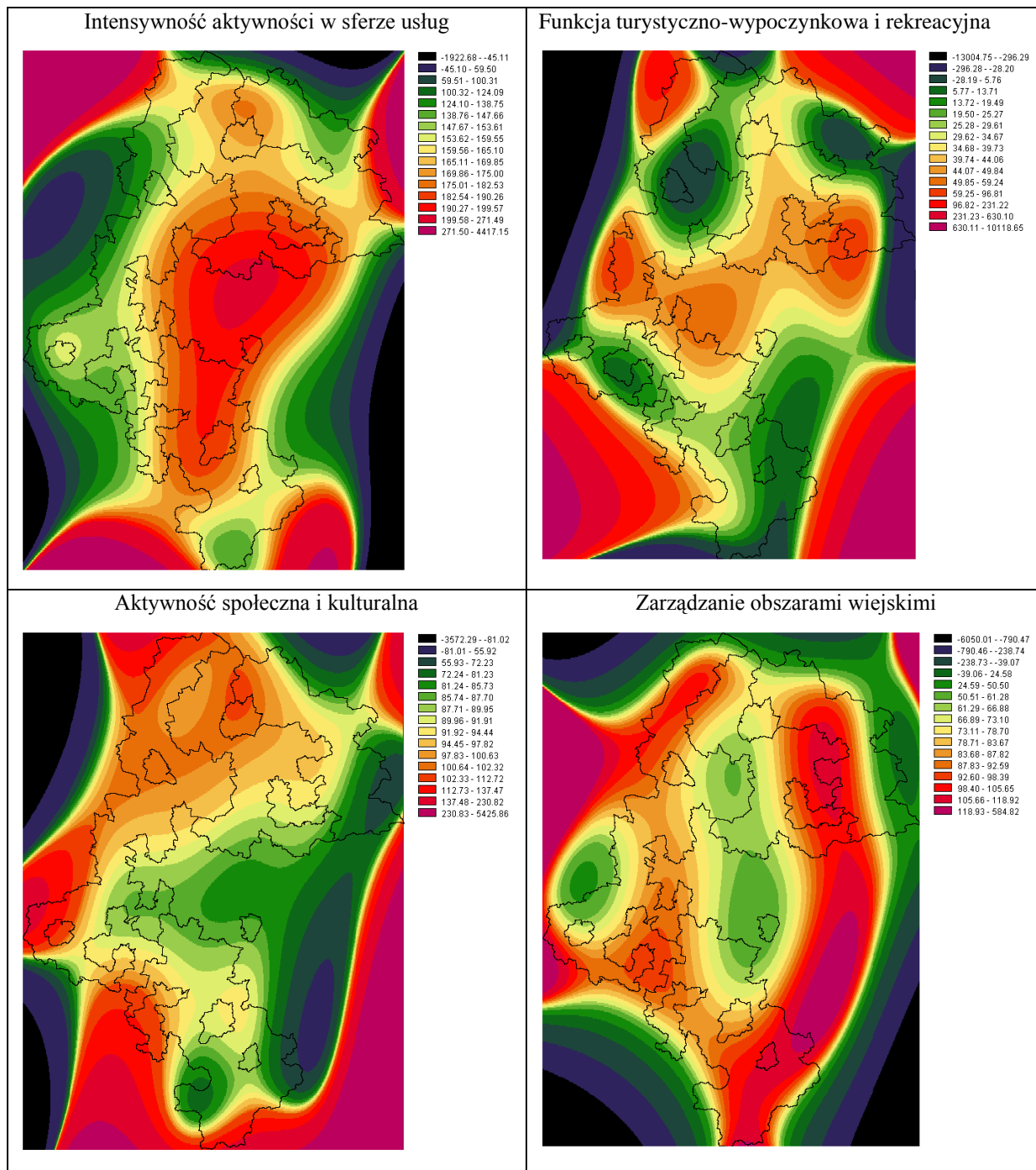
⁶² Dąbrowa Zielona, Irządze, Kłomnice, Koniecpol, Kroczyce, Kruszyna, Lelów, Mstów, Mykanów, Niegowa, Pilica, Przyrów, Rędziny, Szczekociny, Żarnowiec

⁶³ Chybie, Dębowiec, Goleszów, Hażlach, Strumień

Rycina 11. Główne typy funkcjonalne obszarów wiejskich na tle generalnych tendencji zjawisk i procesów zachodzących w poszczególnych wymiarach rozwoju lokalnego

Źródło: opracowanie własne

Źródło: opracowanie własne

4. Potencjały i bariery rozwojowe obszarów wiejskich województwa śląskiego

4.1. Potencjały rozwojowe obszarów wiejskich województwa śląskiego (Krystian Heffner)

Główne potencjały rozwojowe, które uwidoczniły się na podstawie przeprowadzonej analizy, dla śląskich wiejskich gmin uczestniczących w procesach rozwoju to (por. mapy z ryciny 11):

- **intensywność aktywności w sferze usług** w południowej części obszaru z rozwiniętym sektorem usług (powiat będziński, zachodnia część powiatu zawierciańskiego) oraz w północnej i środkowej części obszaru rozwoju wielofunkcyjnego wsi (powiat pszczyński, północna część powiatu bielskiego),
 - **pozarolnicze funkcje produkcyjne** rozwijane głównie na terenie gmin Imielin i Chełm Śląski, w północnej i środkowej części obszaru rozwoju wielofunkcyjnego wsi (powiat pszczyński, północna część powiatu bielskiego) oraz w bezpośrednim zapleczu funkcjonalnym miasta Częstochowa,
 - **położenie i dostępność komunikacyjno-transportowa** - głównie na obszarze nastawionym na rozwój produkcji (Imielin, Chełm Śląski) oraz obszarach wiejskich skupionych wokół Metropolii Górnośląskiej,
- Dodatkowo uwidacznia się także:

- aktywność gmin urbanizujących się z rozwiniętym sektorem usług (głównie w sferze usług administracyjnych oraz usług turystyczno wypoczynkowych i rekreacyjnych) w atrakcyjnych turystycznie gminach Jury, pomiędzy Myszkowem a Zawierciem.

Analiza miejsc występowania wymienionych potencjałów rozwojowych uwidacznia, że najwięcej walorów rozwojowych mają: gminy położone w północnej i środkowej części obszaru rozwoju wielofunkcyjnego wsi (powiat pszczyński, północna część powiatu bielskiego) oraz gminy położone na granicy powiatów będzińskiego, myszkowskiego i zawierciańskiego.

Główne potencjały rozwojowe dla gmin wiejskich nieuczestniczących w procesach rozwoju to:

- **poprawnie funkcjonująca gospodarka rolna** – w szczególności w zachodniej i środkowej części obszaru wstępnej fazy urbanizacji z dominacją funkcji rolniczej (okolice Raciborza, zachodnia część powiatów gliwickiego i tarnogórskiego),
- **stosunkowo wysoka aktywność w sferze społecznej i kulturalnej** – głównie w zachodniej oraz północnej części obszaru wstępnej fazy urbanizacji z dominacją funkcji rolniczej (tj. okolicach Raciborza oraz północno-zachodniej części powiatu kłobuckiego) oraz na terenie gmin północnozachodniej części powiatu cieszyńskiego (gminy niewykorzystanego potencjału rozwoju),
- nasilające się **procesy urbanizacyjne** dość radykalnie zmieniające oblicze obszarów wiejskich, występujące głównie w powiecie gliwickim (środkowa część obszaru wstępnej fazy urbanizacji z dominacją funkcji rolniczej) oraz w peryferyjnych obszarów na pograniczu województwa śląskiego i świętokrzyskiego (obszar zagrożeń rozwoju związanych z peryferyzacją).

Dodatkowo można wskazać również na:

- rozwój funkcji turystycznej i rekreacyjnej, głównie na w powiecie gliwickim i kłobuckim (środkowa i północna część obszaru wstępnej fazy urbanizacji z dominacją funkcji rolniczej) oraz w południowo-wschodnia części powiatu zawierciańskiego (obszar zagrożeń rozwoju związanych z peryferyzacją),
- aktywność gmin nastawionych na rozwój usług administracyjnych (głównie w okolicach Kłobucka - północna część obszaru wstępnej fazy urbanizacji z dominacją funkcji rolniczej).

Generalnie można powiedzieć, że spośród gmin wiejskich nieuczestniczących w procesach rozwoju najwięcej atutów ma obszar wstępnej fazy urbanizacji z dominacją funkcji rolniczej. W szczególności to jego środkowa część, administrowana z gliwickiego i tarnogórskiego starostwa, która ma stosunkowo duże szanse przezwyciężyć istniejące bariery i stać się obszarem wiejskim uczestniczącym w procesach rozwojowych.

4.2. Bariery rozwojowe obszarów wiejskich województwa śląskiego (Piotr Gibas)

Główne bariery rozwojowe, które uwidoczniły się na podstawie przeprowadzonej analizy, dla śląskich wiejskich gmin uczestniczących w procesach rozwoju to (por. mapy z ryciny 11):

- **słabo funkcjonująca gospodarka rolna** (głównie w południowej części gmin rozwoju wielofunkcyjnego wsi (powiat żywiecki) oraz środkowej części gmin urbanizujących się z rozwiniętym sektorem usług (między Częstochową a Myszkowem i Zawierciem),
- **brak dobrej dostępności komunikacyjnej** południowej części obszaru rozwoju wielofunkcyjnego wsi (powiat żywiecki),
- **stosunkowo słabo rozwinięta funkcja turystyczna i rekreacyjna** na obszarze z potencjałem rozwoju produkcji (Imielin, Chełm Śląski)

Dodatkowo uwidacznia się także:

- stosunkowo duża przewaga negatywnych zmiennych określających procesy urbanizacyjne (w powiecie żywieckim oraz południowej części powiatu zawierciańskiego),
- niedoinwestowanie funkcji turystyczno-wypoczynkowej i rekreacyjnej (we wschodniej części powiatu żywieckiego),
- stosunkowo niska aktywność w sferze usług i w sferze aktywności społecznej i kulturalnej (we południowo-zachodniej części powiatu żywieckiego).

Z przytoczonych rezultatów badania wynika, że pomimo generalnie dobrych wskaźników obrazujących stan rozwoju obszarów wiejskich w grupie gmin rozwoju wielofunkcyjnego wsi, najwięcej barier dotyczy powiatu żywieckiego. Pogłębianie się tego stanu może doprowadzić do wydzielenia się z tej grupy gmin skupionych wokół Żywca, które ostatecznie utworzą południowo-śląskie pasmo gmin wiejskich nieuczestniczących w procesach rozwoju.

Główne bariery rozwojowe dla gmin wiejskich nieuczestniczących w procesach rozwoju to:

- **słabo rozwinięta funkcja przemysłowa** (głównie w północno – wschodnim obszarze gmin należących do grupy zagrożeń rozwoju związanych z peryferyzacją (wzdłuż granicy

województwa śląskiego z województwem świętokrzyskim) - oraz w bezpośrednim sąsiedztwie Raciborza i Lublińca (grupa gmin wstępnej fazy urbanizacji z dominacją funkcji rolniczej),

- **duża przewaga negatywnych zmiennych określających procesy urbanizacyjne** – mająca miejsce głównie w obszarach o niewykorzystanym potencjału rozwoju (północnozachodnia część powiatu cieszyńskiego) oraz w północnej części grupy gmin wstępnej fazy urbanizacji z dominacją funkcji rolniczej (obszar pomiędzy Lublińcem a Kłobuckiem),
- **niska aktywność w sferze usług** – dotycząca przede wszystkim peryferyjnych obszarów na pograniczu województwa śląskiego, łódzkiego i świętokrzyskiego – okolice Koniecpola w kierunku na Myszków (grupy zagrożeń rozwoju związanych z peryferyzacją) oraz w północnej części grupy wstępnej fazy urbanizacji z dominacją funkcji rolniczej (obszar pomiędzy Lublińcem, a Raciborzem i dalej w kierunku na Rybnik),

Dodatkowo uwidacznia się także:

- brak dobrej dostępności komunikacyjnej - dotycząca przede wszystkim peryferyjnych obszarów na pograniczu województwa śląskiego i świętokrzyskiego (grupa zagrożeń rozwoju związanych z peryferyzacją) oraz w północnej części grupy wstępnej fazy urbanizacji z dominacją funkcji rolniczej (okolice Lublińca),
- stosunkowo słabo rozwinięta funkcja turystyczna i rekreacyjna – dotycząca przede wszystkim obszarów we wschodniej części powiatu częstochowskiego (grupa zagrożeń rozwoju związanych z peryferyzacją) oraz północnej części grupy wstępnej fazy urbanizacji z dominacją funkcji rolniczej (okolice Lublińca w kierunku na Kłobuck),
- stosunkowo niska aktywność w sferze społecznej i kulturalnej – bariera ta uwidacznia się głównie we wschodniej części powiatu zawierciańskiego (grupa zagrożeń rozwoju związanych z peryferyzacją).

Generalnie można powiedzieć, że do grupy obszarów nieuczestniczących w procesach rozwoju, a przy tym cechujących się największą ilością barier (tj. najbardziej problemowych z punktu widzenia prowadzenia polityki rozwoju) należą: obszar pomiędzy Lublińcem, a Kłobuckiem oraz obszar na pograniczu powiatów częstochowskiego, zawierciańskiego i myszkowskiego. Są to najbardziej zaniedbane obszary wiejskie województwa śląskiego.

Podsumowanie (Krystian Heffner, Piotr Gibas)

Głównym celem ekspertyzy było wyznaczenie zasięgu przestrzennego obszarów wiejskich charakteryzujących się różnym poziomem dostępu do usług publicznych w województwie śląskim – czyli wskazanie poziomu zróżnicowania jednostek lokalnych regionu pod tym względem. Skoncentrowano się na wydzieleniu obszarów wiejskich o słabym i dobrym dostępie do usług publicznych – wymagają one odmiennych polityk rozwoju wsi.

Zastosowane metody analizy zbioru danych o celowo wybranych charakterystykach sytuacji społeczno-gospodarczej, infrastrukturze, elementach zarządzania jednostkami terytorialnymi i aktywności społecznej - umożliwiły delimitację takich obszarów, ich porównanie do wydzielen proponowanych przez inne opracowania (np. KSRR 2020), a także wskazanie kluczowych cech prorozwojowych, jak również barier ograniczających możliwości poprawy dostępności do usług publicznych.

Generalnie, wyznaczony na poziomie lokalnym (gminy) **zasięg wiejskich obszarów funkcjonalnych w województwie śląskim istotnie różni się od wydzielen dokonywanych na poziomie ponadlokalnym (powiaty)** – poszczególne strefy funkcjonalne obejmują fragmenty różnych, graniczących z sobą powiatów. **W przypadku styku powiatów myszkowskiego, częstochowskiego i zawierciańskiego odstępstwa są istotne.** Nienajlepsze statystyki opisujące gminę Niegowa negatywnie wpływają na wyniki całego powiatu myszkowskiego, z drugiej strony, wyniki takich gmin jak np. Lelów (pow. częstochowski) czy Irządze (pow. zawierciański) są maskowane (podnoszone) przez wyniki pozostałych gmin tych powiatów. Lepiej, niż wynika to ze statystyk porównawczych opracowywanych na powiatowym szczeblu agregacji, w rankingu rozwoju wychodzą gminy powiatów rybnickiego oraz żywieckiego. Analiza nie miała charakteru dynamicznego, nie można więc na jej podstawie wykazać, jaki charakter mają wyniki uzyskane dla tych gmin (stałego polepszenia się warunków rozwojowych, incydentalnego polepszenia się statystyk, braku polepszenia przy spadku statystyk dla pozostałych gmin itd.). Należy jednak zauważyć, że gminy powiatu żywieckiego (ze względu na kumulację barier) mogą być zagrożone zmianą pozycji (z gmin uczestniczących do gmin nieuczestniczących w procesach rozwojowych).

Ekspertyza wykazała również, że **gminy wiejskie o niezadowalającej i złej sytuacji społeczno-gospodarczej grupują się prawie wyłącznie w strefach peryferyjnych regionu** - zarówno w rejonie granicy z woj. świętokrzyskim, łódzkim i małopolskich, jak i na obszarze graniczącym z województwem opolskim. Wiele wcześniej prowadzonych badań w innych regionach Polski⁶⁴, również za granicą, wskazuje, że zarówno obszary peryferyjne w skali krajowej (obszar przygraniczny z Rep. Czeską i Słowacką), jak i wewnętrzne peryferia regionalne (strefa granicy z Opolszczyzną i Małopolską) charakteryzują się nie tylko stosunkowo trwałą, gorszą sytuacją rozwojową, ale często są również w gorszym położeniu pod względem dostępności do usług publicznych.

Dla wydzielonych wiejskich obszarów funkcjonalnych o charakterze problemowym można wskazać **główne czynniki ograniczające możliwości poprawy sytuacji w zakresie dostępności do usług publicznych** (bariery) – ciągle znacząca (czasowa) odległość do głównych ośrodków miejskich regionu śląskiego, słabość lokalnej funkcji przemysłowej i usługowej (rynkowej i nierynkowej), a także mała aktywność mieszkańców w dziedzinie uczestnictwa i rozwijania kultury oraz relatywnie niska efektywność pozyskiwania środków finansowych z Unii Europejskiej.

⁶⁴ Przykładowo: *Regiony peryferyjne w perspektywie polityki strukturalnej Unii Europejskiej*, Red. nauk. A. Bołtormiuk, Wyd. Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2003; A. Burda, *Dlaczego w Polsce jedne regiony rozwijają się szybciej niż inne?* www.pmrconsulting.com, PMR, Kraków luty 2013.

Spis literatury

- Burda A., *Dlaczego w Polsce jedne regiony rozwijają się szybciej niż inne?* www.pmrconsulting.com, PMR, Kraków luty 2013.
- Dziarski G., Kłosowski W., *Usługi publiczne, w tym komunalne*. FRDL Agencja Wydawniczo-Reklamowa MT, Warszawa 2003.
- Eastman J. R., IDRISI 32 Release 2. Guide to GIS and Image Processing. Vol. 2, Clark Labs Clark University, 2001.
- Flejterski S., Panasiuk A., Perenc J., Rosa G., *Współczesna ekonomia usług*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005.
- Frączkiewicz-Wronka A., *Ekspertyza nt. Regionalne usługi publiczne w rozwoju województwa śląskiego dla Regionalnego Forum Rozwoju Województwa Śląskiego*, Akademia Ekonomiczna w Katowicach, Zarząd Województwa Śląskiego, Katowice 2008
- Heffner K., Gibas P., *Obszary funkcjonalne ośrodków regionalnych w Polsce [w:] Zrozumieć terytorium. Idea i praktyka, [red.] A. Nowakowska, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2013, s. 217-240*
- Heffner K., *Problematyka związana z procesami semiurbanizacji w woj. opolskim, (w:) Obszary urbanizacji i semiurbanizacji wsi polskiej a możliwości ich rozwoju w ramach PROW 2007-2013. Pod red. T. Markowskiego i Z. Strzeleckiego, Warszawa 2008, „Studia KPZK PAN”, t. 119, s. 57-71.*
- Heffner K., *Semiurbanizacja a suburbanizacja. Ewolucja procesów w aglomeracji opolskiej, (w:) Procesy suburbanizacji w wybranych miastach Polski, Red. Słodczyk J., Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2011, „Studia miejskie” 3, s. 17-34.*
- Heffner K., *Regionalny wymiar dychotomii rozwoju obszarów wiejskich, (w:) Dychotomiczny rozwój obszarów wiejskich? Czynniki progresji, czynniki peryferyzacji. Pod red. Kamińskiej W. i Heffnera K., Studia KPZK PAN, t. 138, Warszawa 2011, s. 9-34*
- Heffner K., *Regiony międzymetropolitalne a efekty polityki spójności w Polsce, (w:) Jaka polityka spójności po roku 2013? Red. nauk. Klamut M., Szostak E., Wyd. Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław 2010, s. 163-184.*
- Heffner K., *Przestrzeń wiejska w Polsce w perspektywie 2020, (w:) Rozwój obszarów wiejskich w Polsce a polityka spójności Unii Europejskiej: Stare problemy i nowe*

wyzwania (ze szczególnym uwzględnieniem woj. opolskiego). Pod redakcją Heffnera K., „Studia KPZK PAN”, t. 154, Warszawa 2013, s. 8-24.

- Heffner K., Solga B., Współczesne wyzwania i zagrożenia dla rozwoju regionów w kontekście zjawisk emigracji i reemigracji, (w:) *Problemy Śląska ze szczególnym uwzględnieniem województwa opolskiego wyzwaniem dla ekonomii społecznej*, pod red. nauk. A. Zagórowskiej, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Opolu, Opole 2013, s. 58-69.
- Heffner K., Wieś jako przedmiot badań w gospodarce przestrzennej. Procesy zagospodarowania przestrzeni wiejskiej w Polsce, (w:) *Wieś jako przedmiot badań naukowych na początku XXI wieku*, red. nauk. Halamska M., Wyd. Naukowe Scholar, Warszawa 2011, s. 49-72.
- Hejmanowska B., Hnat E., Wielokryterialna analiza lokalizacji zabudowy na przykładzie gminy Podegrodzie [w:] *Archiwum Fotogrametrii, Kartografii i Teledetekcji*, Vol. 20, 2009, s. 109–121, http://www.sgp.geodezja.org.pl/ptfit/wydawnictwa/krakow2009/10_Hejmanowska_Hnat.pdf,
- Hejmanowska B., Ryzyko procesów decyzyjnych w aspekcie dokładności baz danych GIS, Akademia Górniczo-Hutnicza im. St. Staszica w Krakowie, Kraków 2004, <http://home.agh.edu.pl/~galia/dyda/Praca%20BHejmanowska%2020050902.pdf>,
- Identyfikacja i delimitacja obszarów problemowych i strategicznej interwencji w Polsce. Wnioski z analiz, DPP MRR, Warszawa 2009
- J. Dominiak *Dostępność usług publicznych na terenie województwa wielkopolskiego*, Poznań 2012. <http://www.umww.pl/attachments/article/11578/1.Dost%C4%99pno%C5%9B%C4%87%20us%C5%82ug%20publicznych%20na%20terenie%20wojew%C3%B3dztwa%20wielkopolskiego.pdf>
- *Kierunki rozwoju obszarów wiejskich. Założenia do „Strategii zrównoważonego rozwoju wsi i rolnictwa”*, MRiRW, Warszawa, 2010.
- *Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju do roku 2030*, MRR, Warszawa, 2011.
- *Krajowa strategia rozwoju regionalnego 2010-2020. Regiony, miasta, obszary wiejskie*, MRR, Warszawa 2010.
- Mitchell, E. McSweeney, *Service Performance Indicators*, 2002.

- Pietrzykowski R., Kobus P., Zastosowanie modyfikacji metody K-średnich w analizie portfelowej, *Ekonomika i organizacja gospodarki żywnościowej*, Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie nr 60, Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2006, s. 301-308, http://ekrol.sggw.waw.pl/publikacje/pdf/zeszyt_60_2006.pdf
- *Plan Zagospodarowania Województw Śląskiego*, Urząd Marszałkowski Województwa Śląskiego, Katowice czerwiec 2004,
- Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności, MRR, Warszawa 2011
- Rakowska J., 2013, *Klasyfikacje obszarów – kryteria, definicje, metody delimitacji. Studium metodyczno-statystyczne*. Wyd. Wieś Jutra, Warszawa;
- *Regiony peryferyjne w perspektywie polityki strukturalnej Unii Europejskiej*, Red. nauk. A. Bołtomiuk, Wyd. Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2003.
- A. Rosner, *Zmiany rozkładu przestrzennego zaludnienia obszarów wiejskich. Wiejskie obszary zmniejszające zaludnienie i koncentrujące ludność wiejską*, IRWiR PAN, Warszawa 2012
- Rosner A., Stanny M., Wykorzystanie zasobów pracy na wsi – uwarunkowania, bariery, nowe rozwiązania instytucjonalne, (w:) *Wyzwania przed obszarami wiejskimi i rolnictwem w perspektywie lat 2014-2020*. Pod red. M. Kłodzińskiego, IRWiR PAN, Warszawa 2008, s. 45-60.
- Santos S., Belton V., Howick S.: Adding Value to Performance Management by Using System Dynamics and Multicriteria Analysis. Strathclyde Business School, Management Science – Theory, Method & Practice. Glasgow, 2001. No. 19, s. 6.
- *Strategia Rozwoju Województwa Śląskiego "Śląskie 2020+"*, Urząd Marszałkowski Województwa Śląskiego, Katowice lipiec 2013,
- Wańkowicz W., Wskaźniki realizacji usług publicznych, MSAiZ, Kraków 2004.
- Wilkin J., 2005, *O potrzebie i zasadach tworzenia wizji rozwoju polskiej wsi*, [w:] *Polska wieś 2025 Wizja rozwoju*, J. Wilkin (red.). Fundusz Współpracy, Warszawa, s. 9-14.
- Wilkin J., Obszary wiejskie w warunkach dynamizacji zmian strukturalnych, [w:] *Ekspertyzy do Strategii rozwoju Społeczno-Gospodarczego Polski Wschodniej do roku 2020*, Tom 1, MRR, Warszawa 2007.

- *Zakres terminologiczny obszarów „specjalnych” w dokumentach planistycznych i strategicznych*, Wrocław, grudzień 2012 r. Wojewódzkie Biuro Urbanistyczne we Wrocławiu. Prezentacja.
- *Zmiana Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Śląskiego*, Urząd Marszałkowski Województwa Śląskiego, Katowice wrzesień 2010,

Spis rycin (z treści dokumentu)

Rycina 1. Typologia regionów (wg NUTS-3) wg poziomu urbanizacji, odległości od miasta (powyżej 50 tys. mk) i poziomu peryferyjności obszarów wiejskich i miejskich w krajach UE.....	7
Rycina 2. Model okrężny degradacji cywilizacyjnej obszarów peryferyjnych.....	14
Rycina 3. Wiejskie obszary zagrożone peryferyzacją w Polsce	15
Rycina 4. Typy gmin wyludniających się i koncentrujących ludność w Polsce.....	16
Rycina 5. Delimitacja miejskich obszarów funkcjonalnych na terenie województwa śląskiego (według Strategii Rozwoju Województwa Śląskiego 2020+).....	21
Rycina 6. Lokalne ośrodki rozwoju województwa śląskiego na tle obszarów uznanych jako problemowe.....	24
Rycina 7. Lokalne Grupy Działania funkcjonujące na obszarze województwa śląskiego na tle sieci miast i gmin miejsko-wiejskich	25
Rycina 8. Zakres przestrzenny głównych typów funkcjonalnych gmin w województwie śląskim	40
Rycina 9. Główne typy funkcjonalne obszarów wiejskich	41
Rycina 10. Główne typy funkcjonalne obszarów wiejskich na tle generalnej tendencji zjawisk i procesów zachodzących w procesach rozwoju lokalnego	43
Rycina 11. Główne typy funkcjonalne obszarów wiejskich na tle generalnych tendencji zjawisk i procesów zachodzących w poszczególnych wymiarach rozwoju lokalnego	44

Spis map (z załączników)

Mapa 1. Procent powierzchni wykorzystywany pod funkcje antropogeniczne za 2006 r. (S) – wizualizacja na podstawie metody odchylenia standardowego (6 zakresów)	63
Mapa 2. Średnia odległość od miasta na prawach powiatu w kilometrach (D) – wizualizacja na podstawie metody odchylenia standardowego (6 zakresów)	64
Mapa 3. Ilość przystanków autobusowych przypadająca na 1000 ha powierzchni gminy (S) - wizualizacja na podstawie metody odchylenia standardowego (6 zakresów)	65
Mapa 4. Gęstość zaludnienia w osobach na km ² za 2012 r. (S)– wizualizacja na podstawie metody odchylenia standardowego (6 zakresów)	66
Mapa 5. Zameldowania z miast na 1000 ludności za 2012 r. (S)– wizualizacja na podstawie metody odchylenia standardowego (6 zakresów)	67
Mapa 6. Liczba osób przyjeżdżających do pracy przypadająca na 1 osobę wyjeżdżającą do pracy (S) za 2006 r. (S)– wizualizacja na podstawie metody odchylenia standardowego (6 zakresów).....	68
Mapa 7. Średnioroczna (za okres od 2004 do 2012r) liczba budynków oddanych do użytkowania w przeliczeniu na 1000 ludności (S)– wizualizacja na podstawie metody odchylenia standardowego (6 zakresów)	69
Mapa 8. Wymeldowania do miast na 1000 ludności za 2012 r. (D)– wizualizacja na podstawie metody odchylenia standardowego (6 zakresów)	70
Mapa 9. Wyjeżdżający do pracy na 1000 osób w wieku produkcyjnym za 2006 r. (D)– wizualizacja na podstawie metody odchylenia standardowego (6 zakresów)	71
Mapa 10. Procent powierzchni wykorzystywany pod uprawy orne lub złożone systemy upraw i działek za 2006 r. (S) – wizualizacja na podstawie metody odchylenia standardowego (6 zakresów).....	72
Mapa 11. Procent powierzchni wykorzystywany pod łąki i pastwiska za 2006 r. (S) – wizualizacja na podstawie metody odchylenia standardowego (6 zakresów)	73
Mapa 12. Użytki rolne w dobrej kulturze jako część użytków ogółem za 2010 r. (S) – wizualizacja na podstawie metody odchylenia standardowego (6 zakresów)	74

Mapa 13. Gospodarstwa rolne o areale powyżej 15 ha jako procent wszystkich gospodarstw rolnych za 2010 r. (S) – wizualizacja na podstawie metody odchylenia standardowego (6 zakresów).....	75
Mapa 14. Członkowie rodziny użytkownika pracujący w indywidualnych gospodarstwach rolnych w AWU w przeliczeniu na średnią powierzchnię gospodarstwa rolnego w gminie za 2010 r. (D) – wizualizacja na podstawie metody odchylenia standardowego (6 zakresów).....	76
Mapa 15. Podmioty wpisane do rejestru REGON w sekcjach B do F na 10 tys. ludności za 2012 r. (S) – wizualizacja na podstawie metody odchylenia standardowego (6 zakresów)	77
Mapa 16. Pracujący w sektorze przemysłowym jako procent ludności w wieku produkcyjnym za 2012 r. (S) – wizualizacja na podstawie metody odchylenia standardowego (6 zakresów)	78
Mapa 17. Zużycie wody w przemyśle jako procent zużycie wody na potrzeby gospodarki narodowej i ludności w ciągu roku za 2012 r. (D) – wizualizacja na podstawie metody odchylenia standardowego (6 zakresów)	79
Mapa 18. Podmioty wpisane do rejestru REGON w sekcjach G do H oraz J do Q na 10 tys. ludności za 2012 r. (S) – wizualizacja na podstawie metody odchylenia standardowego (6 zakresów).....	80
Mapa 19. Nauczyciele pełnozatrudnieni i niepełnozatrudnieni w gimnazjach w przeliczeniu na etaty za 2012 r. (S) – wizualizacja na podstawie metody odchylenia standardowego (6 zakresów).....	81
Mapa 20. Ludność na aptekę ogólnodostępną za 2012 r. (D) – wizualizacja na podstawie metody odchylenia standardowego (6 zakresów)	82
Mapa 21. Podmioty wpisane do rejestru REGON w sekcji I na 10 tys. ludności za 2012 r. (S) – wizualizacja na podstawie metody odchylenia standardowego (6 zakresów)	83
Mapa 22. Korzystający z noclegów w ciągu roku w przeliczeniu na ilość miejsc noclegowych za 2012 r. (S) – wizualizacja na podstawie metody odchylenia standardowego (6 zakresów)	84

Mapa 23. Udział procentowy terenów zajętych pod funkcje sportowe i wypoczynkowe za 2012 r. (S) – wizualizacja na podstawie metody odchylenia standardowego (6 zakresów)	85
Mapa 24. Członkowie zespołów artystycznych w przeliczeniu na 1000 mieszkańców za 2012 r. (S) – wizualizacja na podstawie metody odchylenia standardowego (6 zakresów)	86
Mapa 25. Członkowie klubów sportowych w przeliczeniu na 1000 mieszkańców r. (S) – wizualizacja na podstawie metody odchylenia standardowego (6 zakresów)	87
Mapa 26. Wydatki w Dziale 921 - Kultura i ochrona dziedzictwa narodowego na mieszkańca za 2012 r. (D) – wizualizacja na podstawie metody odchylenia standardowego (6 zakresów)	88
Mapa 27. Średnie (za lata 2010-2012) dochody gminy w zł stanowiące finansowanie i współfinansowanie programów i projektów unijnych na mieszkańca (S) – wizualizacja na podstawie metody odchylenia standardowego (6 zakresów)	89
Mapa 28. Wpływy z usług jako procent dochodu własnego gminy za 2012 r. (S) – wizualizacja na podstawie metody odchylenia standardowego (6 zakresów)	90
Mapa 29. Udział powierzchni objętej obowiązującymi miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego w powierzchni ogółem w 2012 r. (S) – wizualizacja na podstawie metody odchylenia standardowego (6 zakresów)	91
Mapa 30. Wydatki na bieżące wynagrodzenia w Dziale 750 - Administracja publiczna w przeliczeniu na mieszkańca za 2012 r. (D) – wizualizacja na podstawie metody odchylenia standardowego (6 zakresów)	92
Mapa 31. Mapa ocen MCE dla cech położenia i dostępność komunikacyjno-transportowej..	95
Mapa 32. Mapa ocen MCE dla procesu urbanizacji wsi	96
Mapa 33. Mapa ocen MCE dla intensywności rolnictwa.....	97
Mapa 34. Mapa ocen MCE dla pozarolniczych funkcji produkcyjnych.....	98
Mapa 35. Mapa ocen MCE dla intensywności aktywności w sferze usług	99
Mapa 36. Mapa ocen MCE dla funkcji turystyczno-wypoczynkowej i rekreacyjnej	100
Mapa 37. Mapa ocen MCE dla aktywności społecznej i kulturalnej	101
Mapa 38. Mapa ocen MCE dla praktyki zarządzania obszarami wiejskimi	102
Mapa 39. Trend powierzchniowy ocen MCE (3 i 7 stopnia) dla cech położenia i dostępność komunikacyjno-transportowej.....	104

Mapa 40. Trend powierzchniowy ocen MCE (3 i 7 stopnia) dla procesu urbanizacji wsi	104
Mapa 41. Trend powierzchniowy ocen MCE (3 i 7 stopnia) dla intensywności rolnictwa ...	105
Mapa 42. Trend powierzchniowy ocen MCE (3 i 7 stopnia) dla pozarolniczych funkcji produkcyjnych.....	105
Mapa 43. Trend powierzchniowy ocen MCE (3 i 7 stopnia) dla intensywności aktywności w sferze usług.....	106
Mapa 44. Trend powierzchniowy ocen MCE (3 i 7 stopnia) dla funkcji turystyczno-wypoczynkowej i rekreacyjnej.....	106
Mapa 45. Trend powierzchniowy ocen MCE (3 i 7 stopnia) dla aktywności społecznej i kulturalnej	107
Mapa 46. Trend powierzchniowy ocen MCE (3 i 7 stopnia) dla praktyki zarządzania obszarami wiejskimi.....	107
Mapa 47. Syntetyczna ocena MCE – zmienne poddane ważeniu.....	110
Mapa 48. Trend powierzchniowy syntetycznej oceny MCE (3 i 7 stopnia) – zmienne poddane ważeniu	110

Spis tabel

Tabela 1. Grupy problemowe, wskaźniki i skróty ich oznaczenia	37
Tabela 2. Parametry wag użytych w procedurze MCE służące do wykonania analiz cząstkowych	94
Tabela 3. Parametry wag użytych w procedurze MCE służące do wykonania oceny poziomu rozwoju gmin województwa śląskiego	109

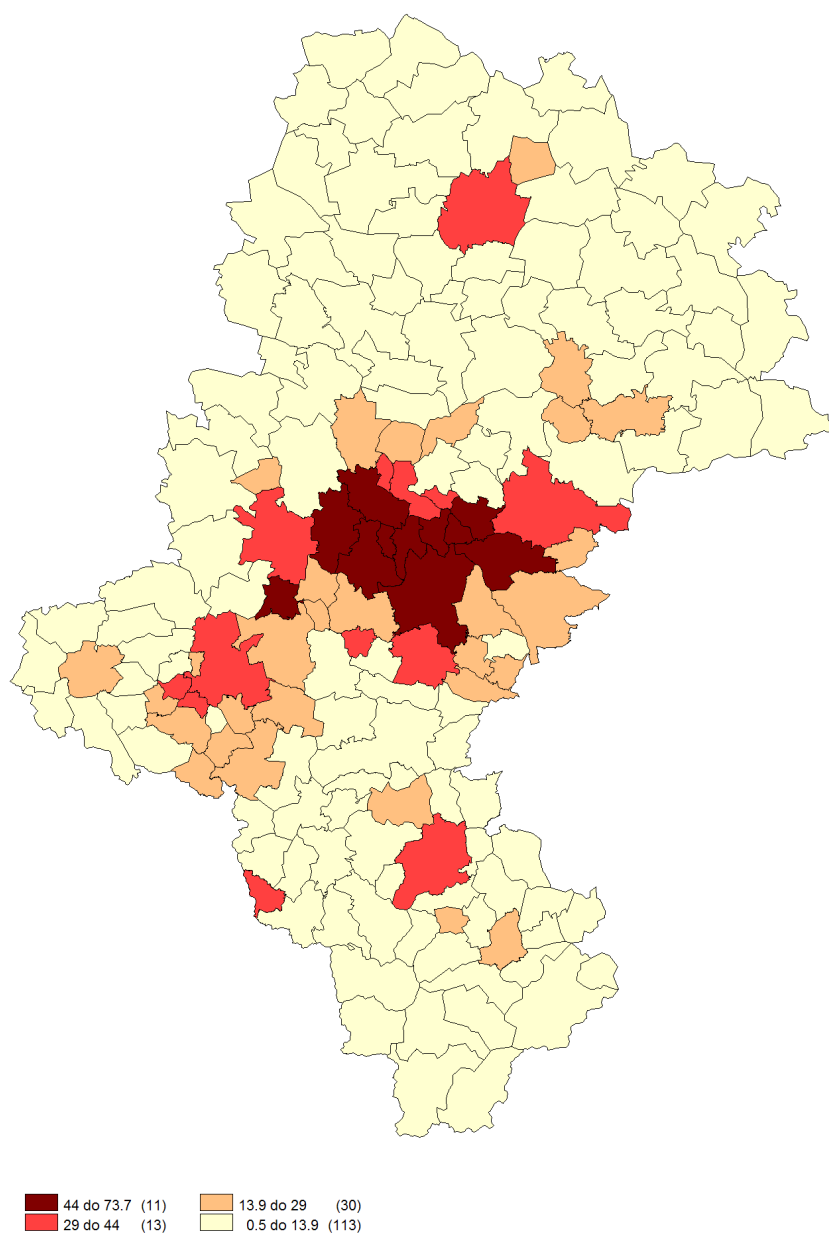
Załącznik 1. Wizualizacja wartości wskaźników użytych w badaniu

Uwagi metodyczne do wizualizacji wartości wskaźników:

- wizualizację prowadzono w układzie gmin województwa lubuskiego dla wartości wskaźników zgrupowanych w sześć zakresów uwzględniających wartość średnią oraz wartość odchylenia standardowego i tak:
 - kolor brązowy został zarezerwowany dla wartości wskaźników mieszczących się w przedziale od sumy średniej i dwukrotności odchylenia standardowego do sumy średniej i trzykrotności odchylenia standardowego,
 - kolor czerwony został zarezerwowany dla wartości wskaźników mieszczących się w przedziale od sumy średniej i odchylenia standardowego do sumy średniej i dwukrotności odchylenia standardowego,
 - kolor pomarańczowy został zarezerwowany dla wartości wskaźników mieszczących się w przedziale od średniej do sumy średniej i odchylenia standardowego,
 - kolor żółty został zarezerwowany dla wartości wskaźników mieszczących się w przedziale od różnicy średniej i odchylenia standardowego do wartości średniej,
 - kolor jasnoniebieski został zarezerwowany dla wartości wskaźników mieszczących się w przedziale od różnicy średniej i dwukrotności odchylenia standardowego do różnicy średniej i odchylenia standardowego,
 - kolor ciemnoniebieski został zarezerwowany dla wartości wskaźników mieszczących się w przedziale od różnicy średniej i trzykrotności odchylenia standardowego do różnicy średniej i dwukrotności odchylenia standardowego,
 - kolor biały oznacza, że dany wskaźnik nie występuje na terenie gminy lub jego wyliczenie jest bezcelowe,
- jeżeli na mapie brakuje określonej pozycji z legendy oznacza to że nie było wartości wskaźników na poziomie reprezentowanym przez wskaźnik (innymi słowy liczba zakresów w legendzie może być różna, kolorystyka legendy pozostaje jednak niezmienna),
- wartości graniczne przedziałów (podobnie jak wskaźniki) podane są w liczbach rzeczywistych co oznacza, że zaklasyfikowanie danej gminy do przedziału następuje na zasadzie przybliżenia automatycznego do pełnych wartości całkowitych, dziesiętnych lub setnych (w zależności od wskaźnika) – granice przedziałów są więc rozdzielne, nawet wtedy gdy legenda sugeruje łączność przedziałów,

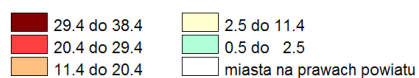
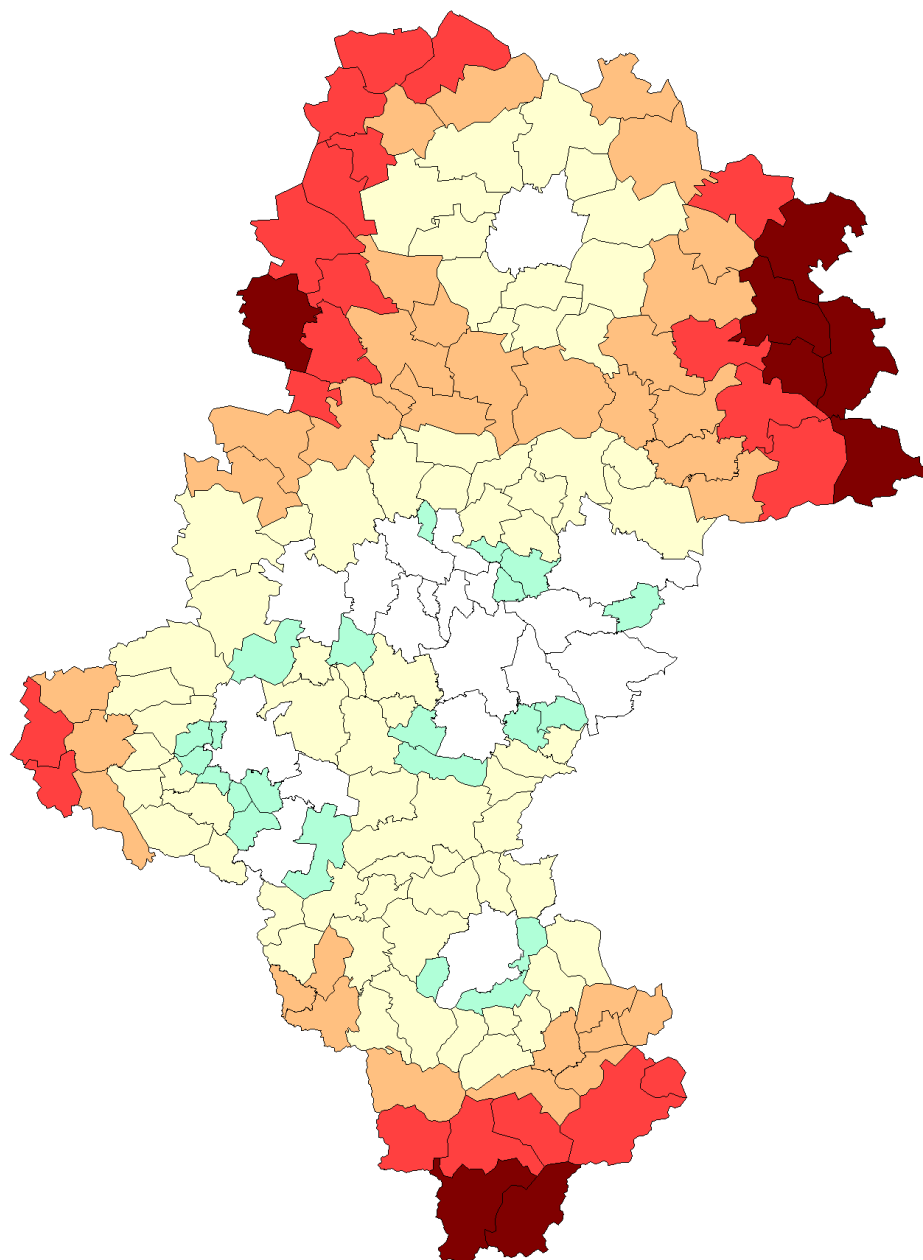
- (S) w tytule oznacza, że dany wskaźnik został zaklasyfikowany jako stymulanta, (D) oznacza że dany wskaźnik został zaklasyfikowany jako destymulanta

Mapa 1. Procent powierzchni wykorzystywany pod funkcje antropogeniczne za 2006 r. (S) – wizualizacja na podstawie metody odchylenia standardowego (6 zakresów)

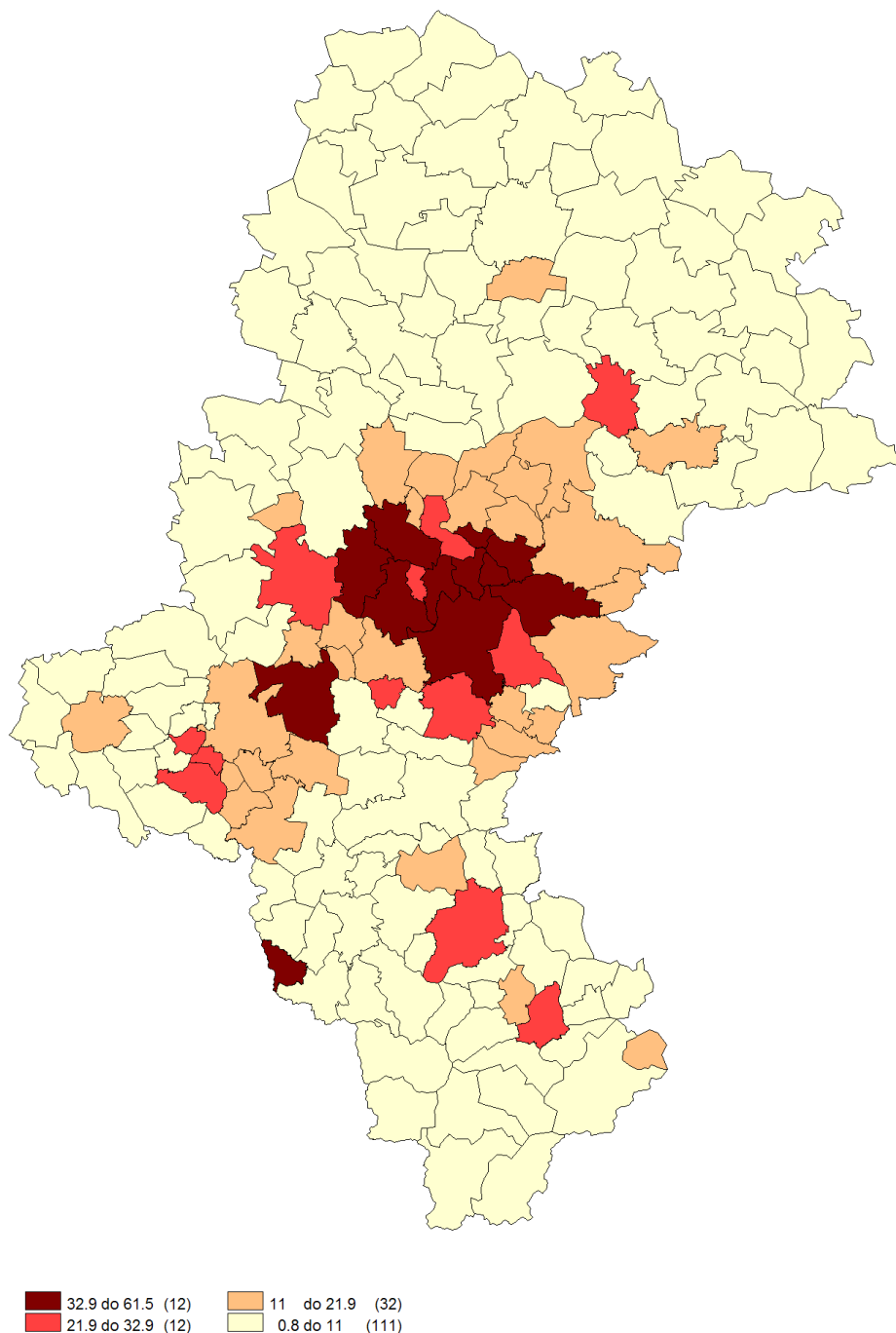
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych CORINE Land Cover 2006

Mapa 2. Średnia odległość od miasta na prawach powiatu w kilometrach (D) – wizualizacja na podstawie metody odchylenia standardowego (6 zakresów)

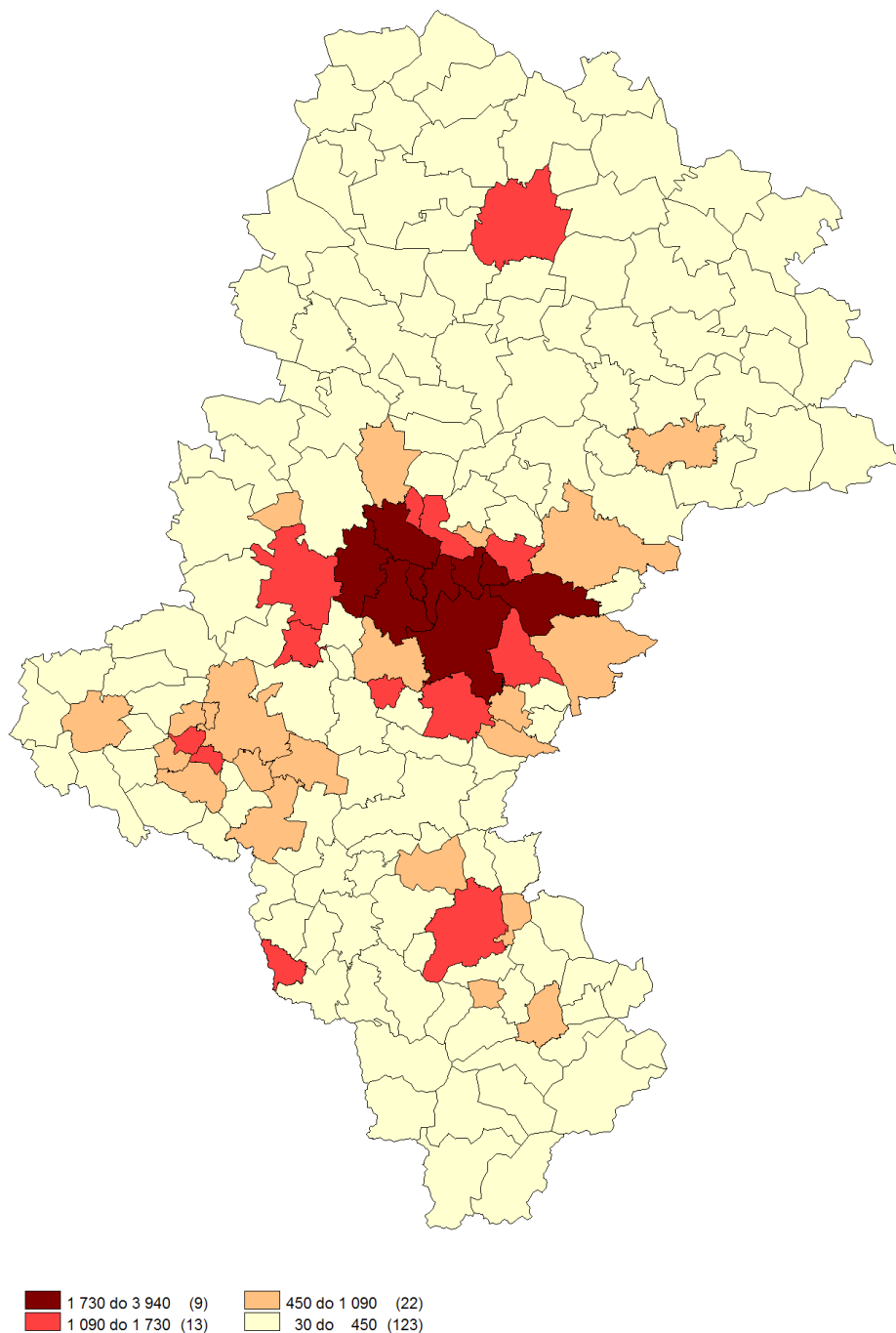
Źródło: opracowanie własne

Mapa 3. Ilość przystanków autobusowych przypadająca na 1000 ha powierzchni gminy (S) - wizualizacja na podstawie metody odchylenia standardowego (6 zakresów)

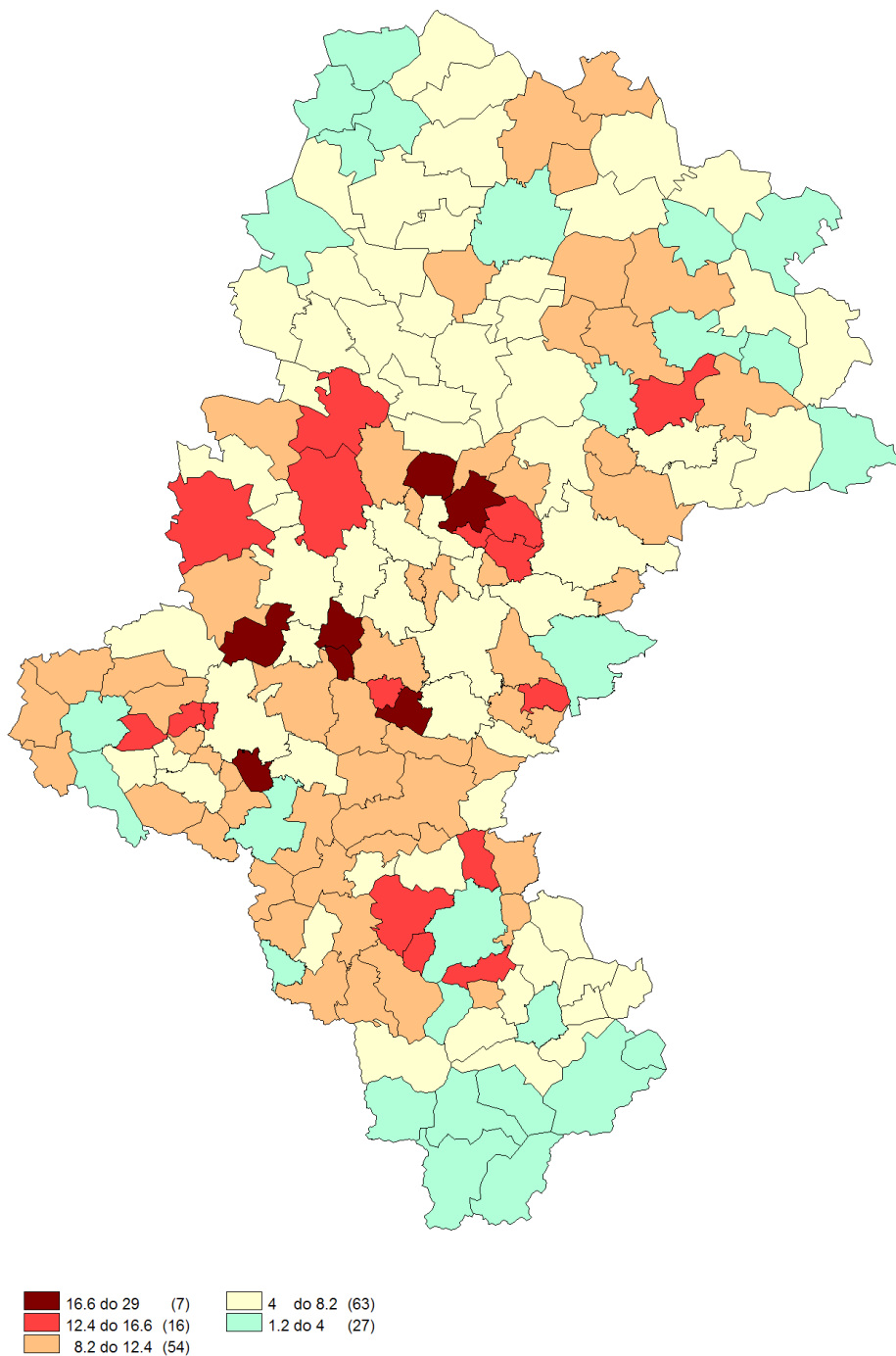
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ORSIP

Mapa 4. Gęstość zaludnienia w osobach na km² za 2012 r. (S)– wizualizacja na podstawie metody odchylenia standardowego (6 zakresów)

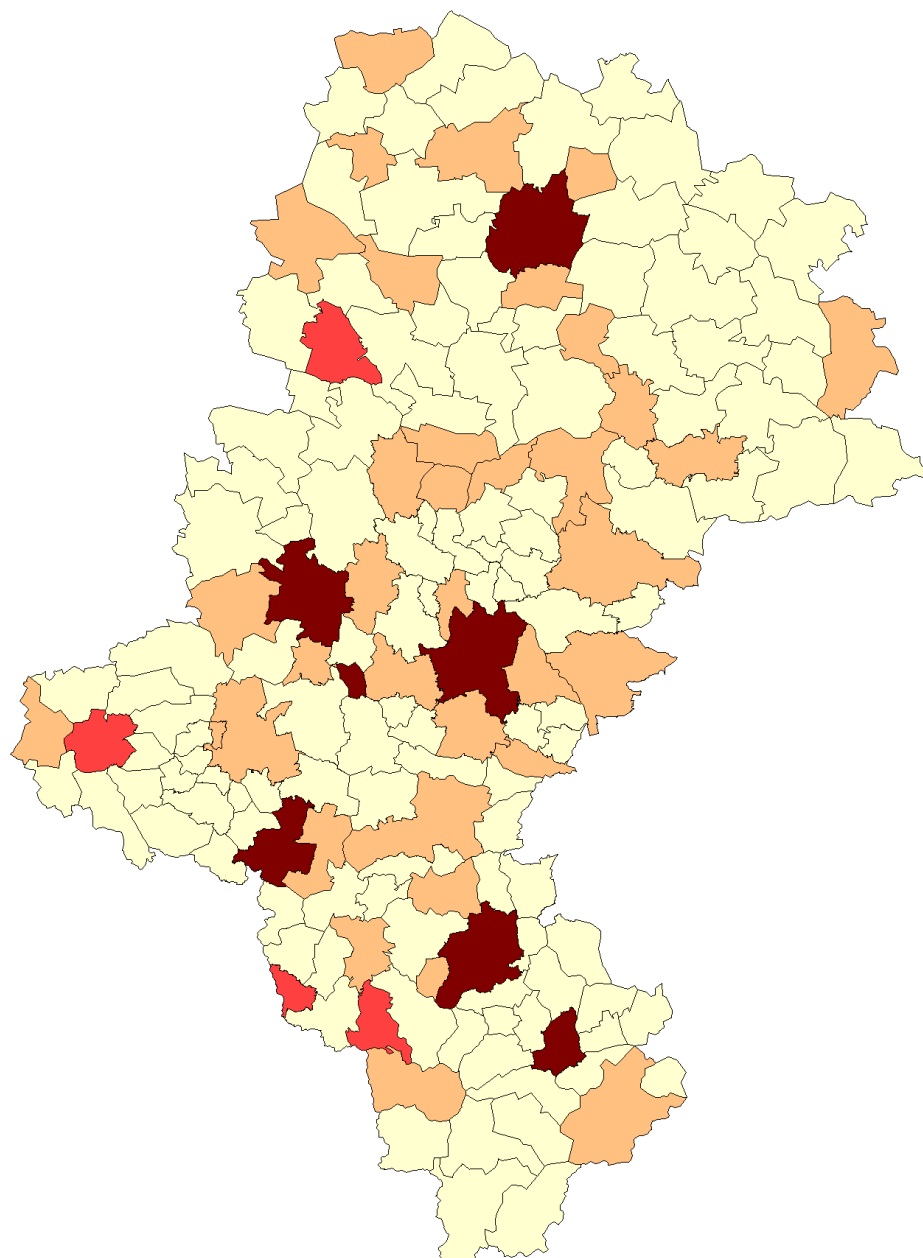
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Banku Danych Lokalnych (BDL)

Mapa 5. Zameldowania z miast na 1000 ludności za 2012 r. (S)– wizualizacja na podstawie metody odchylenia standardowego (6 zakresów)

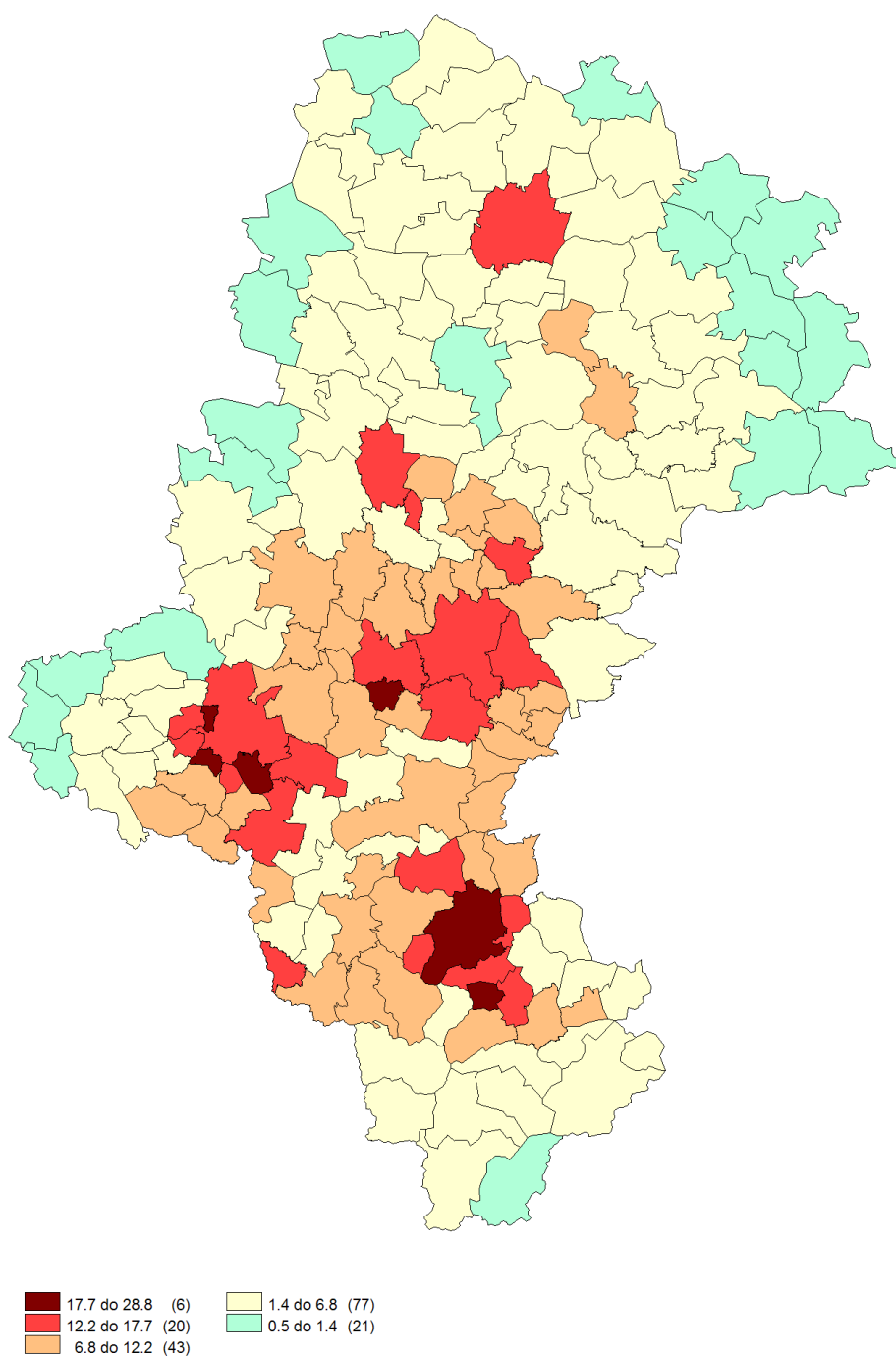
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Banku Danych Lokalnych (BDL)

Mapa 6. Liczba osób przyjeżdżających do pracy przypadająca na 1 osobę wyjeżdżającą do pracy (S) za 2006 r. (S)– wizualizacja na podstawie metody odchylenia standardowego (6 zakresów)

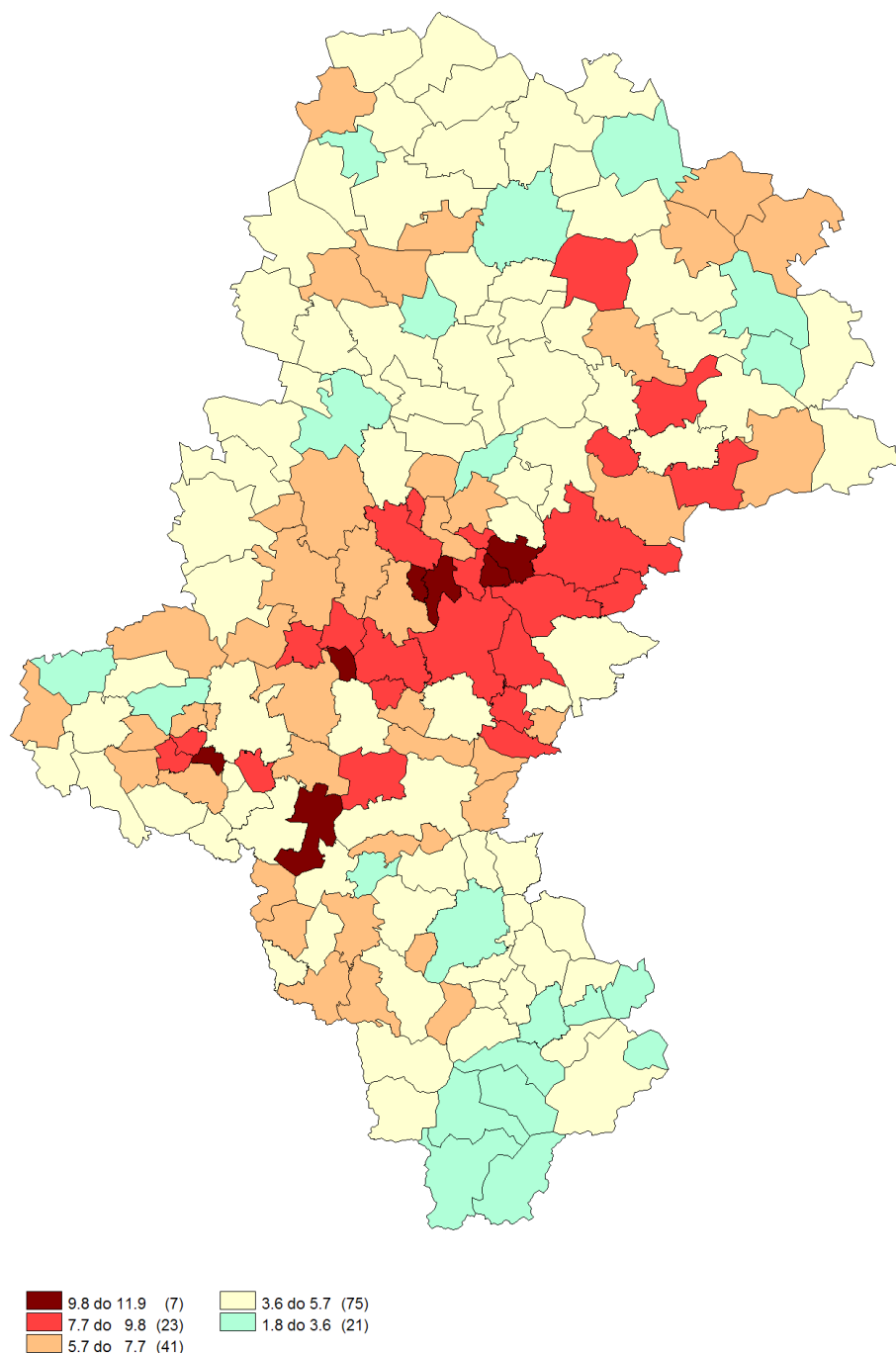
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Banku Danych Lokalnych (BDL)

Mapa 7. Średnioroczna (za okres od 2004 do 2012r) liczba budynków oddanych do użytkowania w przeliczeniu na 1000 ludności (S)– wizualizacja na podstawie metody odchylenia standardowego (6 zakresów)

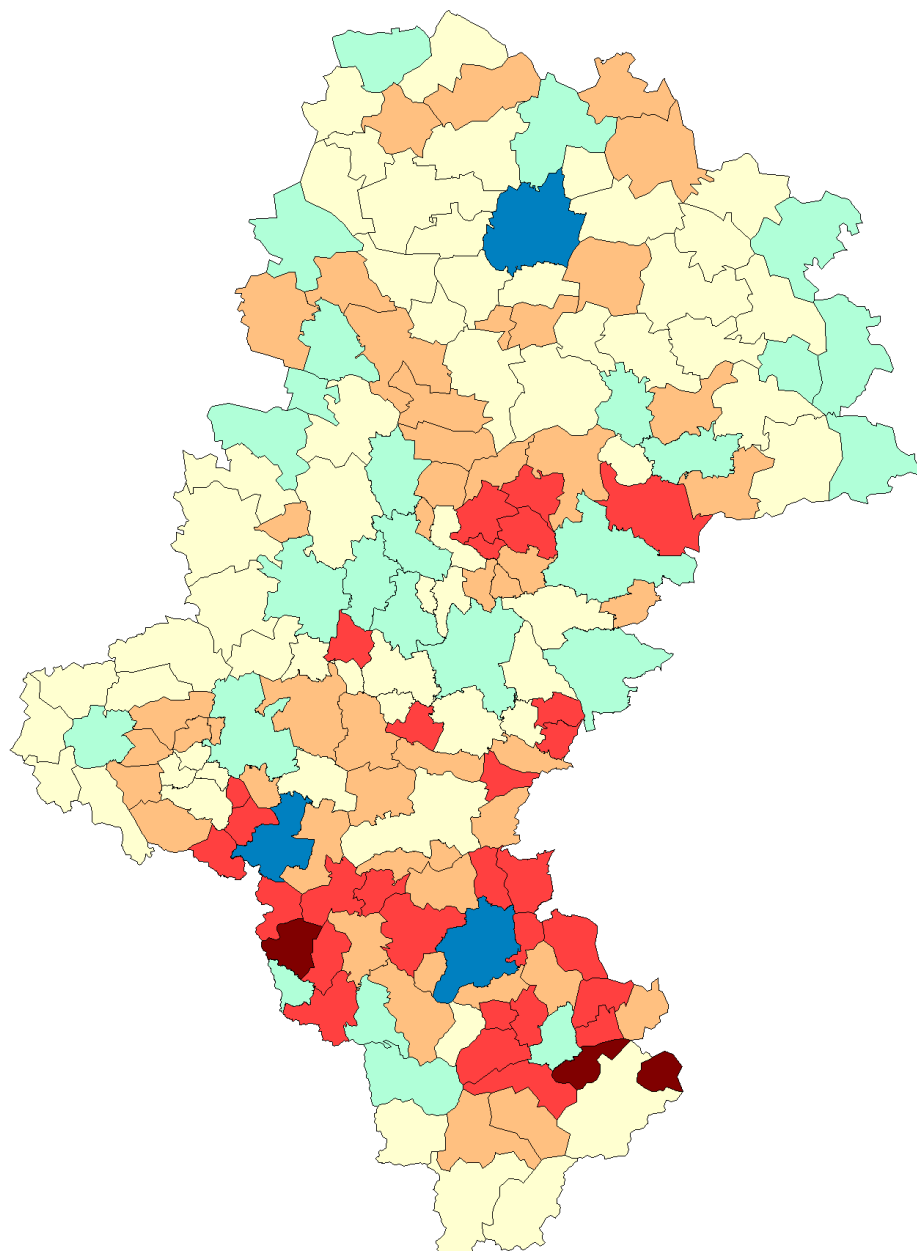
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Banku Danych Lokalnych (BDL)

Mapa 8. Wymeldowania do miast na 1000 ludności za 2012 r. (D)– wizualizacja na podstawie metody odchylenia standardowego (6 zakresów)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Banku Danych Lokalnych (BDL)

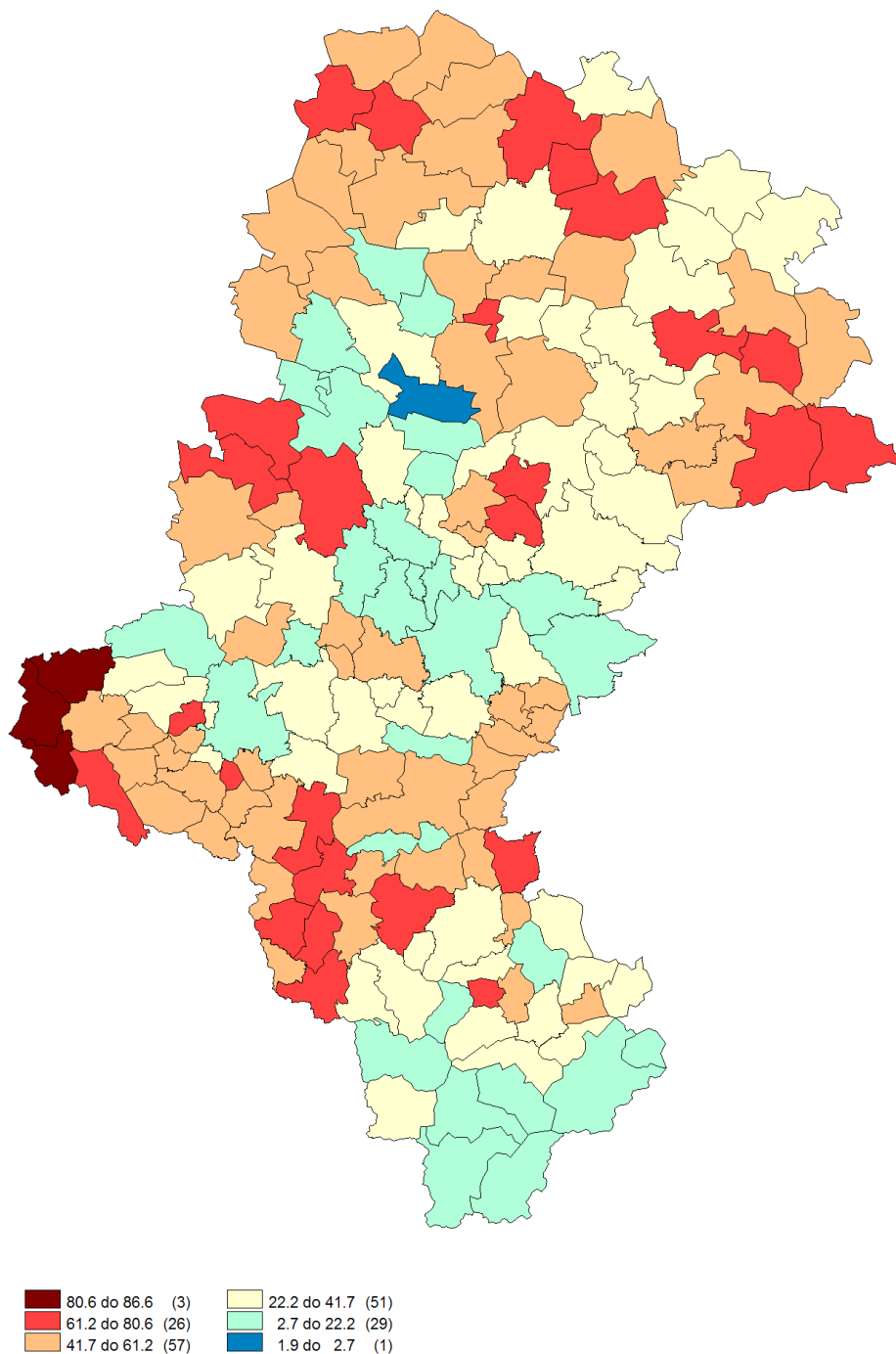
Mapa 9. Wyjeżdżający do pracy na 1000 osób w wieku produkcyjnym za 2006 r. (D)– wizualizacja na podstawie metody odchylenia standardowego (6 zakresów)

314 do 333 (3)	119 do 184 (59)
249 do 314 (29)	53 do 119 (26)
184 do 249 (47)	28 do 53 (3)

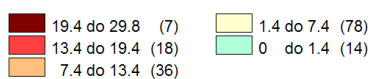
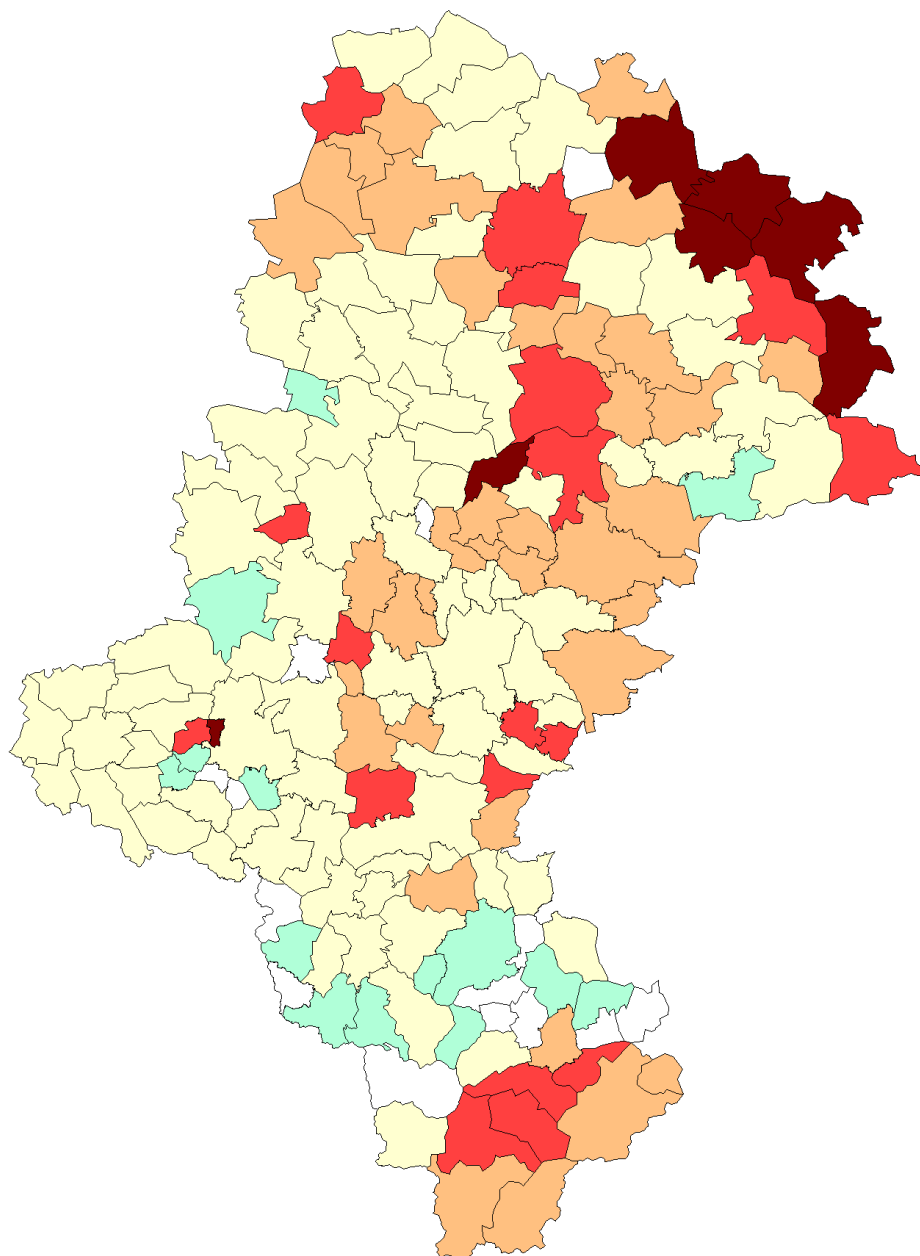
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Banku Danych Lokalnych (BDL)

Mapa 10. Procent powierzchni wykorzystywany pod uprawy orne lub złożone systemy upraw i działek za 2006 r. (S) – wizualizacja na podstawie metody odchylenia standardowego (6 zakresów)

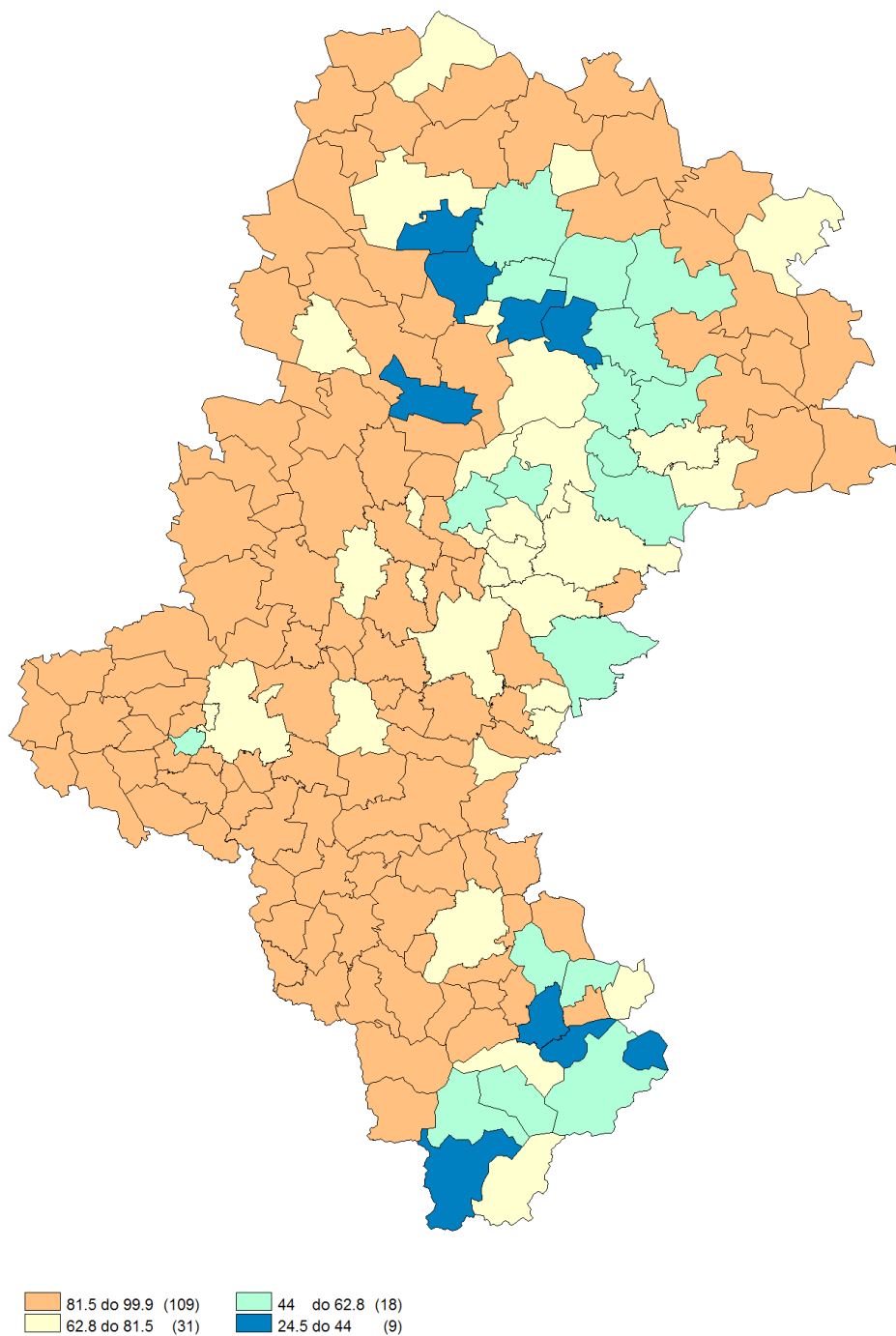
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych CORINE Land Cover 2006

Mapa 11. Procent powierzchni wykorzystywany pod łąki i pastwiska za 2006 r. (S) – wizualizacja na podstawie metody odchylenia standardowego (6 zakresów)

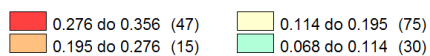
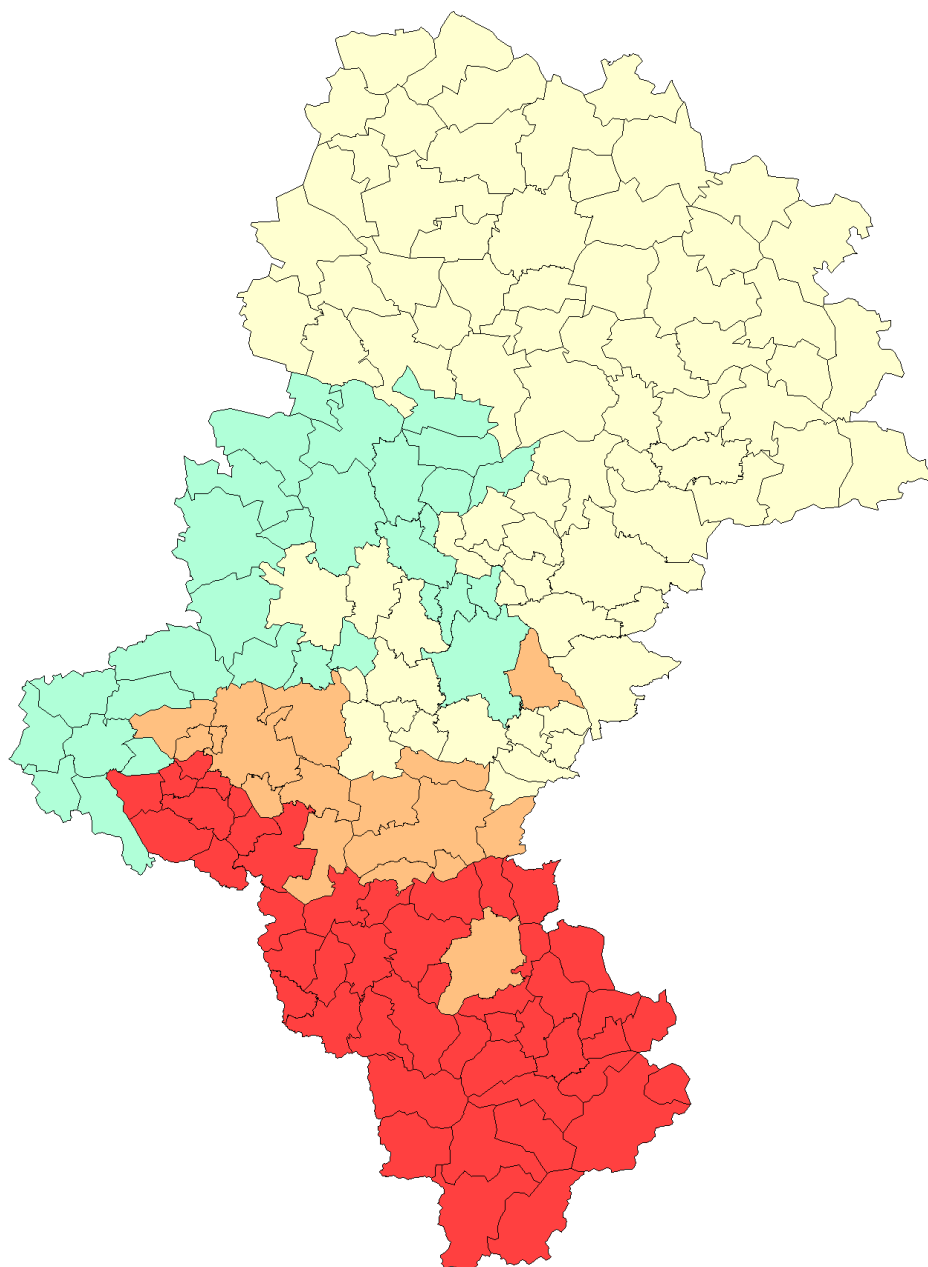
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych CORINE Land Cover 2006

Mapa 12. Użytki rolne w dobrej kulturze jako część użytków ogółem za 2010 r. (S) – wizualizacja na podstawie metody odchylenia standardowego (6 zakresów)

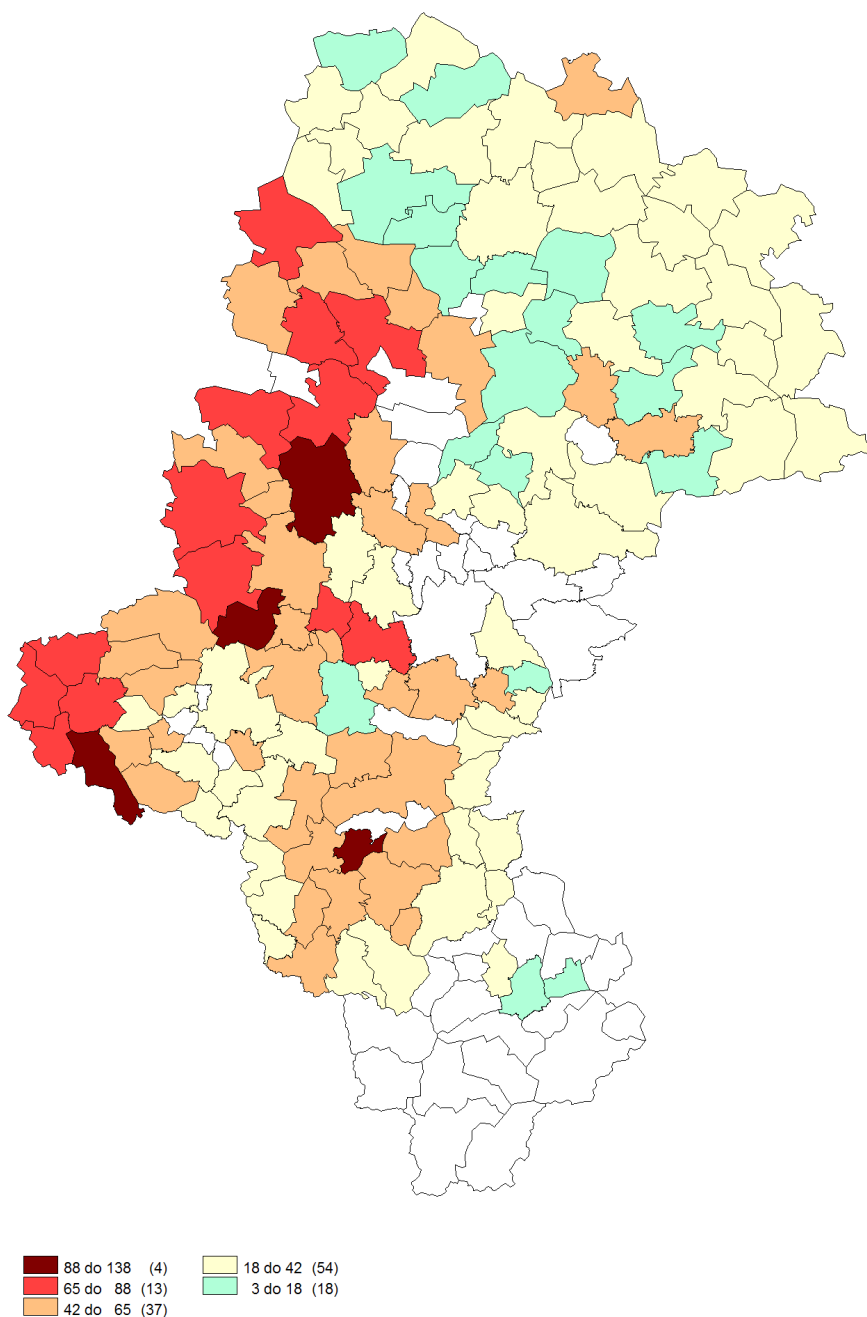
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Powszedniego Spisu Rolnego 2010

Mapa 13. Gospodarstwa rolne o areale powyżej 15 ha jako procent wszystkich gospodarstw rolnych za 2010 r. (S) – wizualizacja na podstawie metody odchylenia standardowego (6 zakresów)

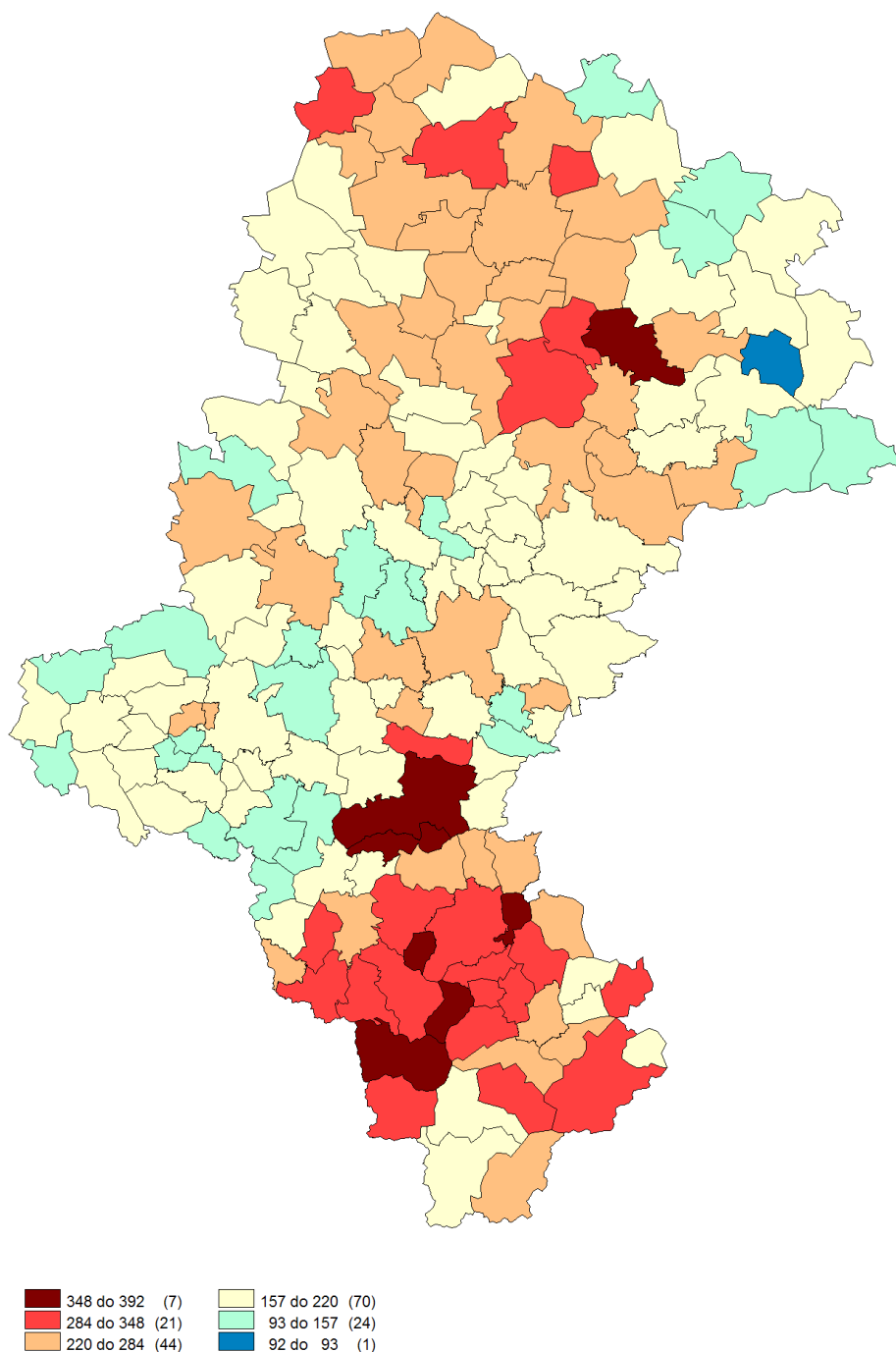
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Powszedniego Spisu Rolnego 2010

Mapa 14. Członkowie rodziny użytkownika pracujący w indywidualnych gospodarstwach rolnych w AWU w przeliczeniu na średnią powierzchnię gospodarstwa rolnego w gminie za 2010 r. (D) – wizualizacja na podstawie metody odchylenia standardowego (6 zakresów)

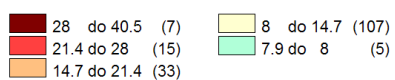
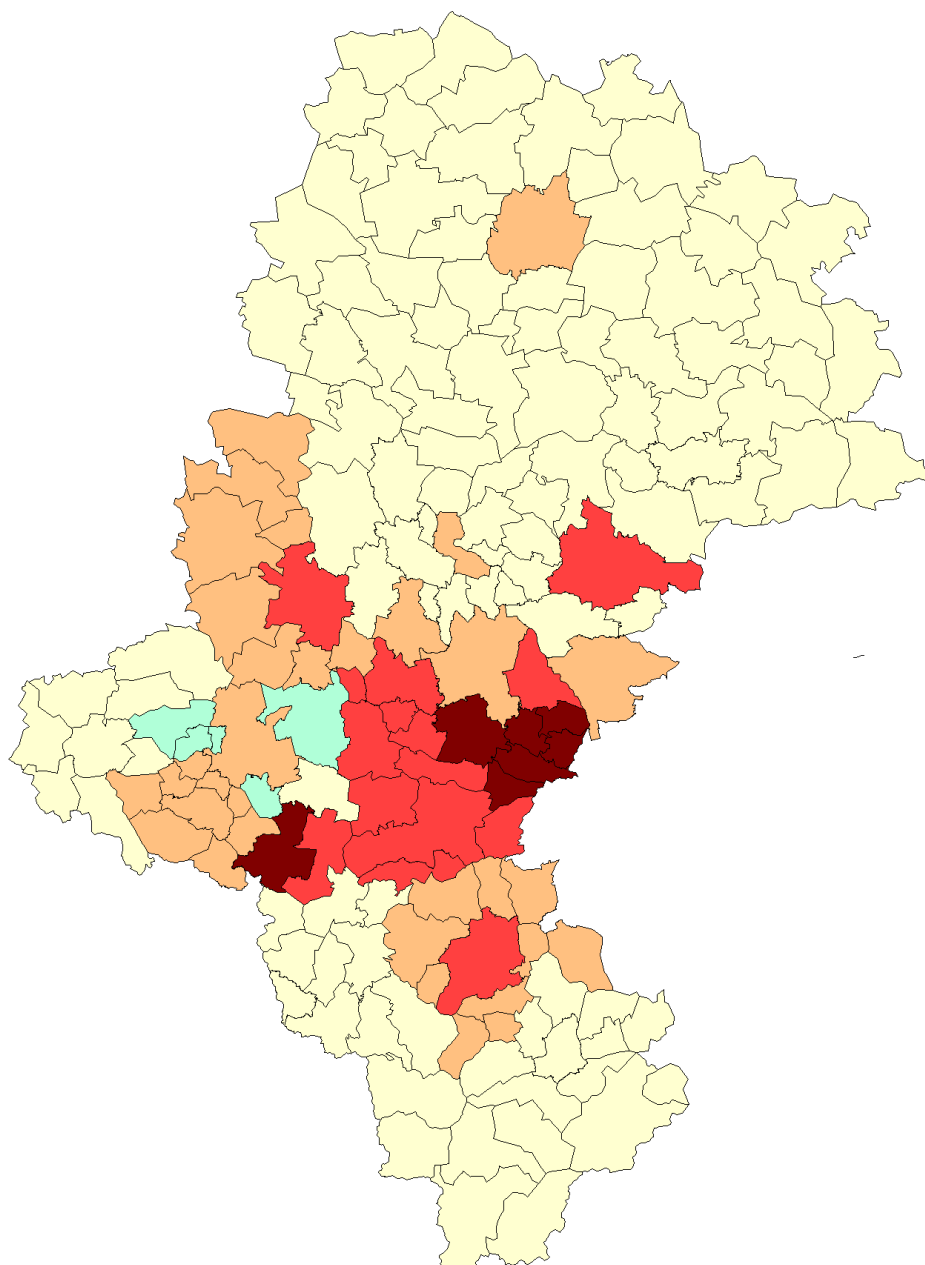
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Powszechnego Spisu Rolnego 2010

Mapa 15. Podmioty wpisane do rejestru REGON w sekcjach B do F na 10 tys. ludności za 2012 r. (S) – wizualizacja na podstawie metody odchylenia standardowego (6 zakresów)

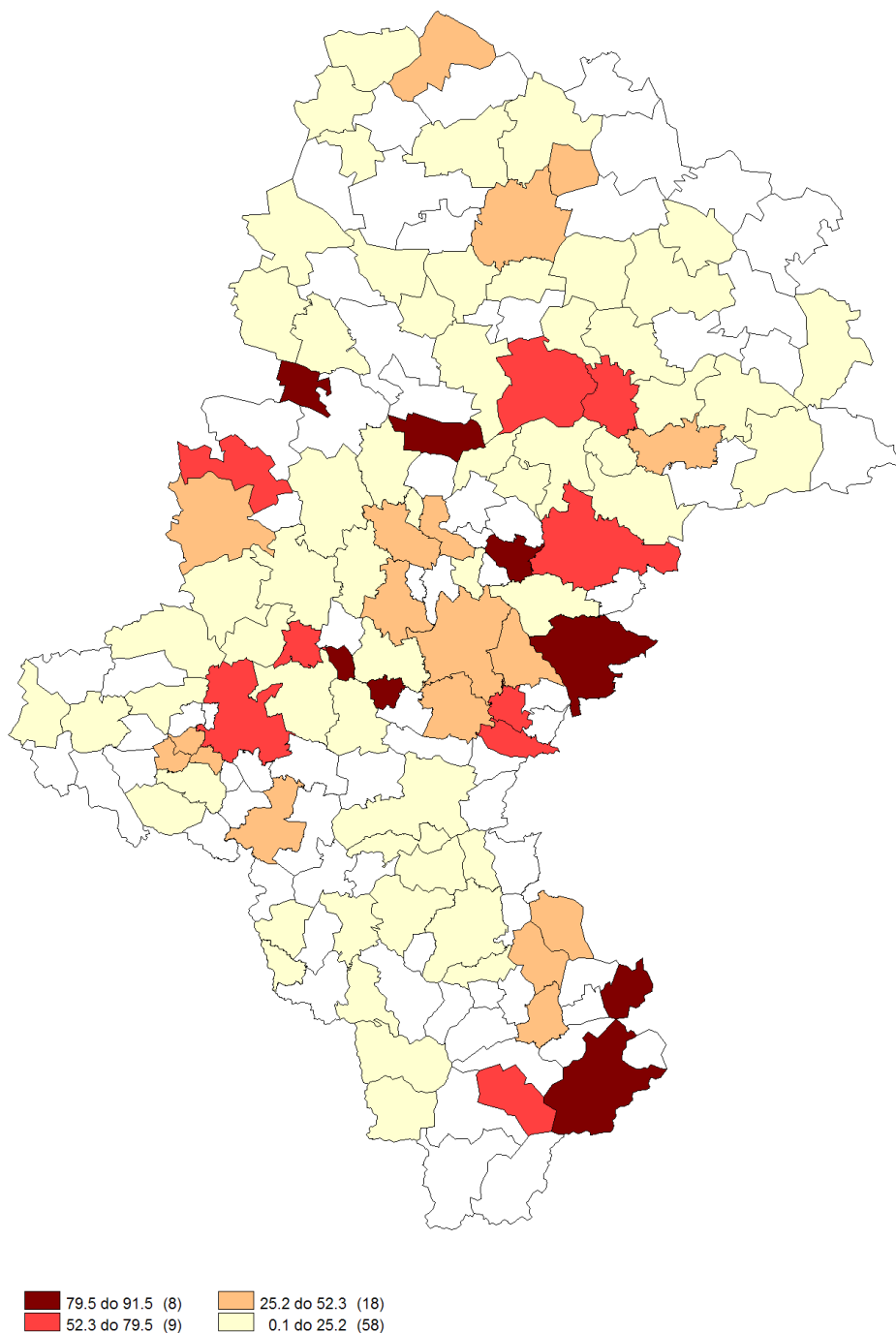
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Banku Danych Lokalnych (BDL)

**Mapa 16. Pracujący w sektorze przemysłowym jako procent ludności w wieku produkcyjnym za 2012 r.
(S) – wizualizacja na podstawie metody odchylenia standardowego (6 zakresów)**

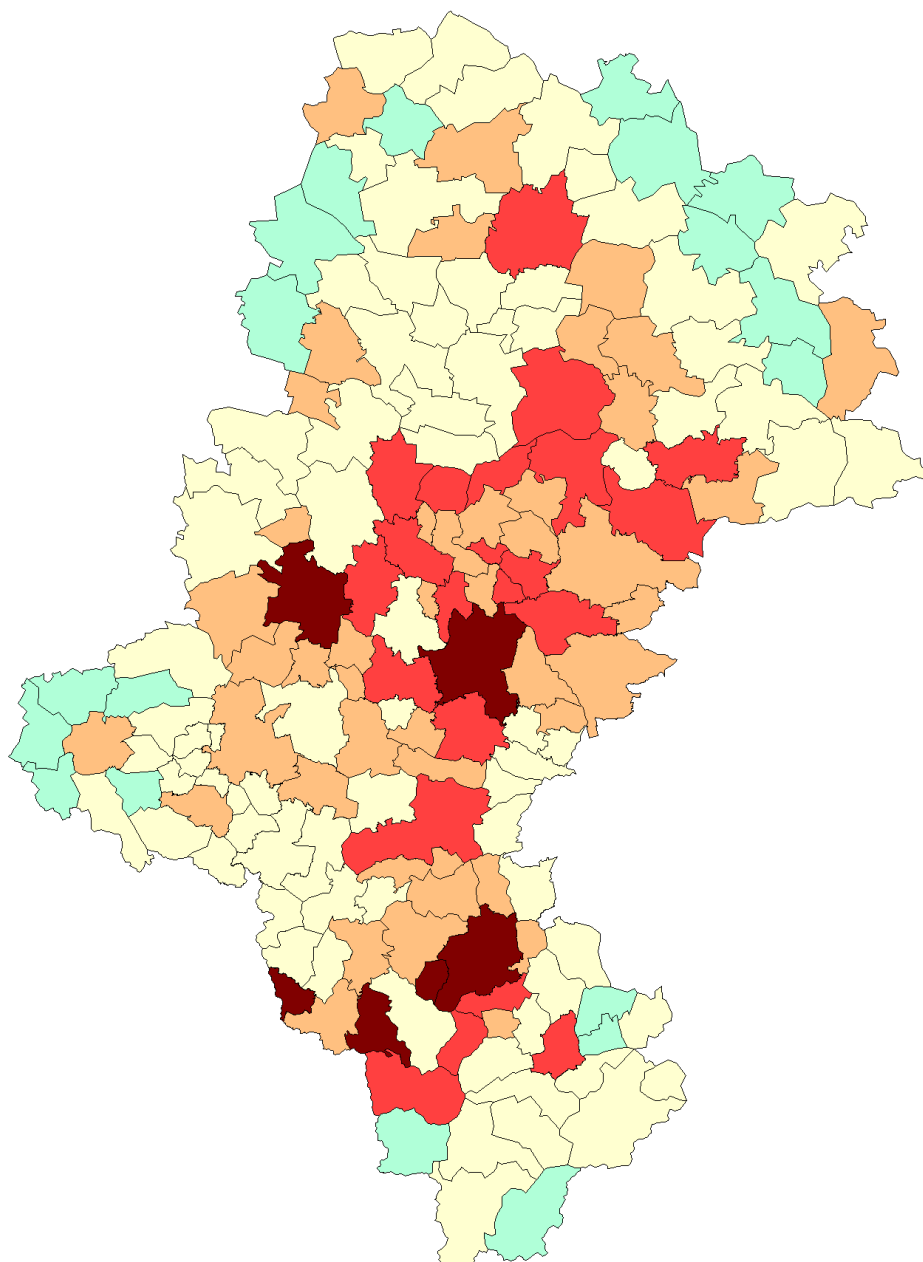
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Banku Danych Lokalnych (BDL)

Mapa 17. Zużycie wody w przemyśle jako procent zużycie wody na potrzeby gospodarki narodowej i ludności w ciągu roku za 2012 r. (D) – wizualizacja na podstawie metody odchylenia standardowego (6 zakresów)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Banku Danych Lokalnych (BDL)

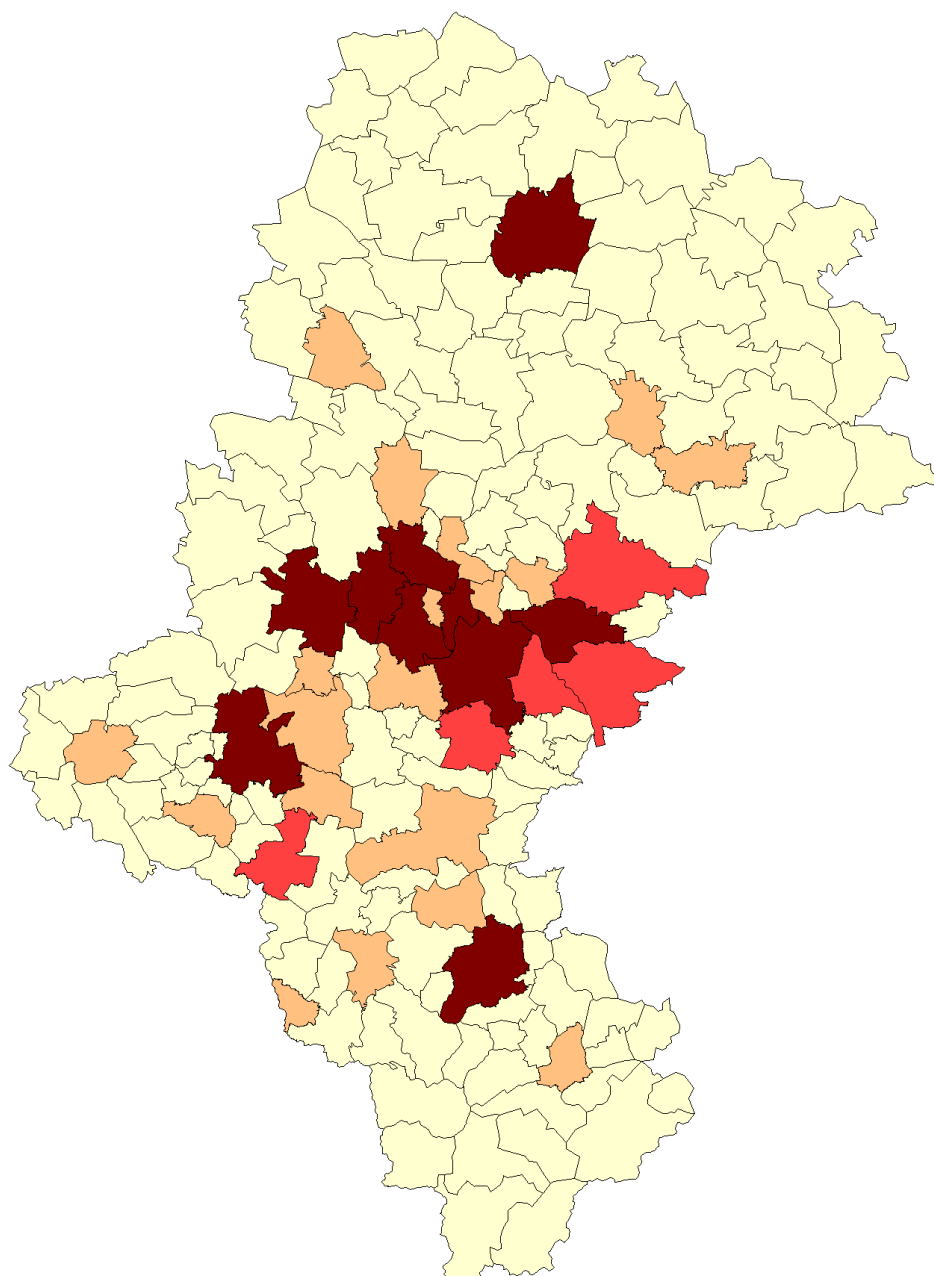
Mapa 18. Podmioty wpisane do rejestru REGON w sekcjach G do H oraz J do Q na 10 tys. ludności za 2012 r. (S) – wizualizacja na podstawie metody odchylenia standardowego (6 zakresów)

834 do 1 049 (6)	330 do 498 (76)
666 do 834 (22)	222 do 330 (19)
498 do 666 (44)	

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Banku Danych Lokalnych (BDL)

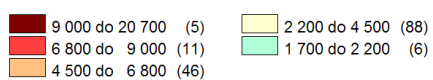
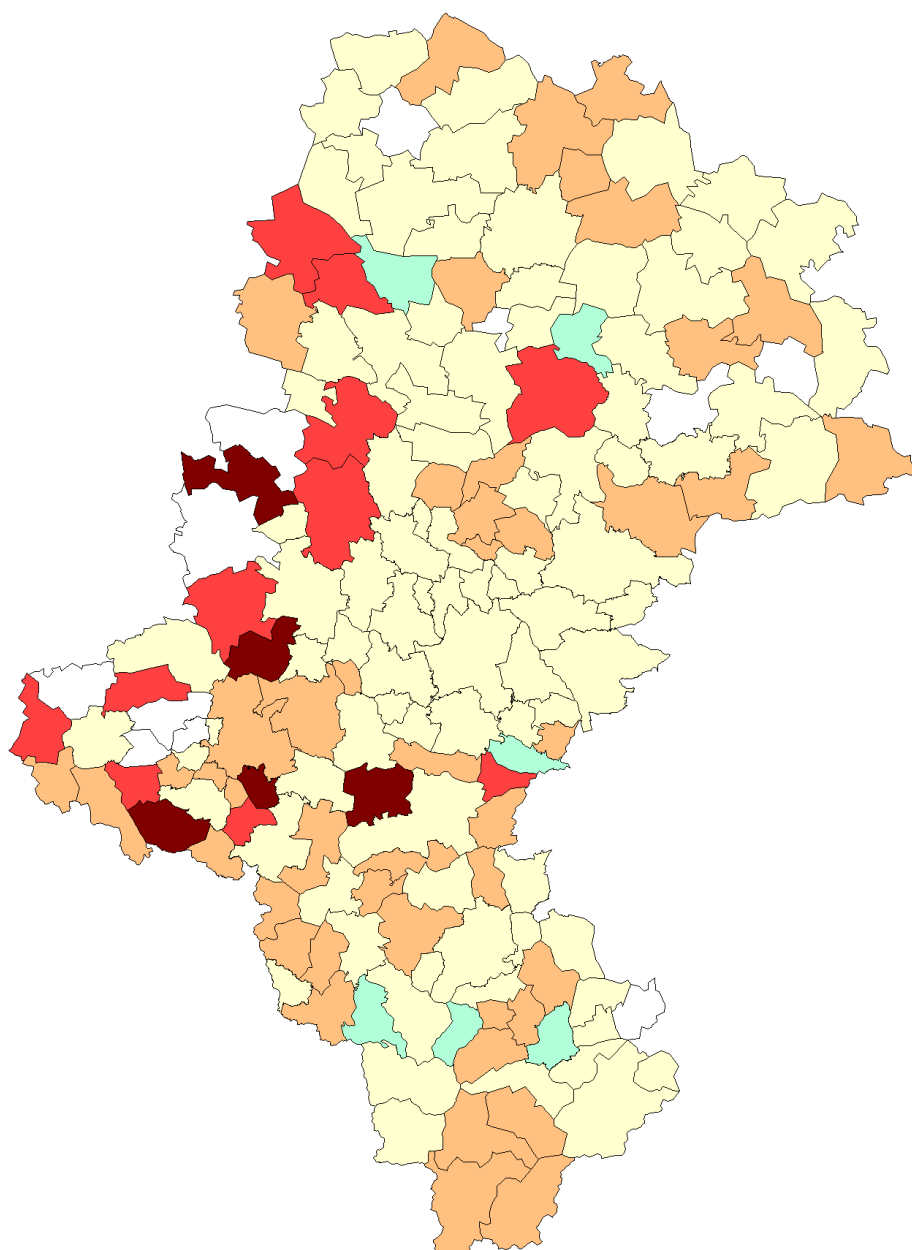
Mapa 19. Nauczyciele pełnozatrudnieni i niepełnozatrudnieni w gimnazjach w przeliczeniu na etaty za 2012 r. (S) – wizualizacja na podstawie metody odchylenia standardowego (6 zakresów)

 289 do 649 (10)	 68 do 179 (19)
 179 do 289 (5)	 9 do 68 (133)

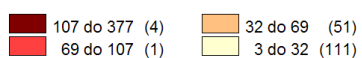
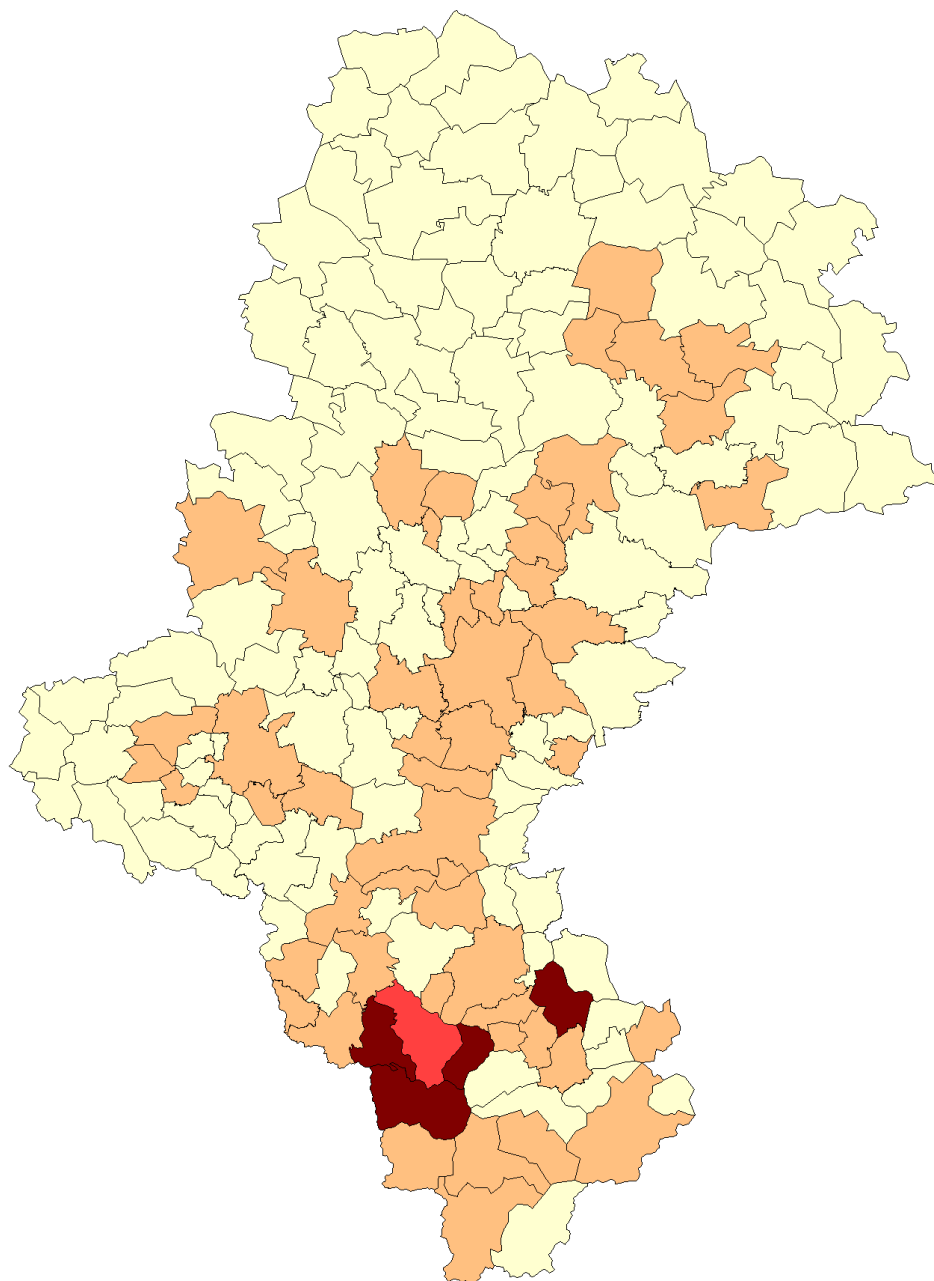
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Banku Danych Lokalnych (BDL)

Mapa 20. Ludność na aptekę ogólnodostępną za 2012 r. (D) – wizualizacja na podstawie metody odchylenia standardowego (6 zakresów)

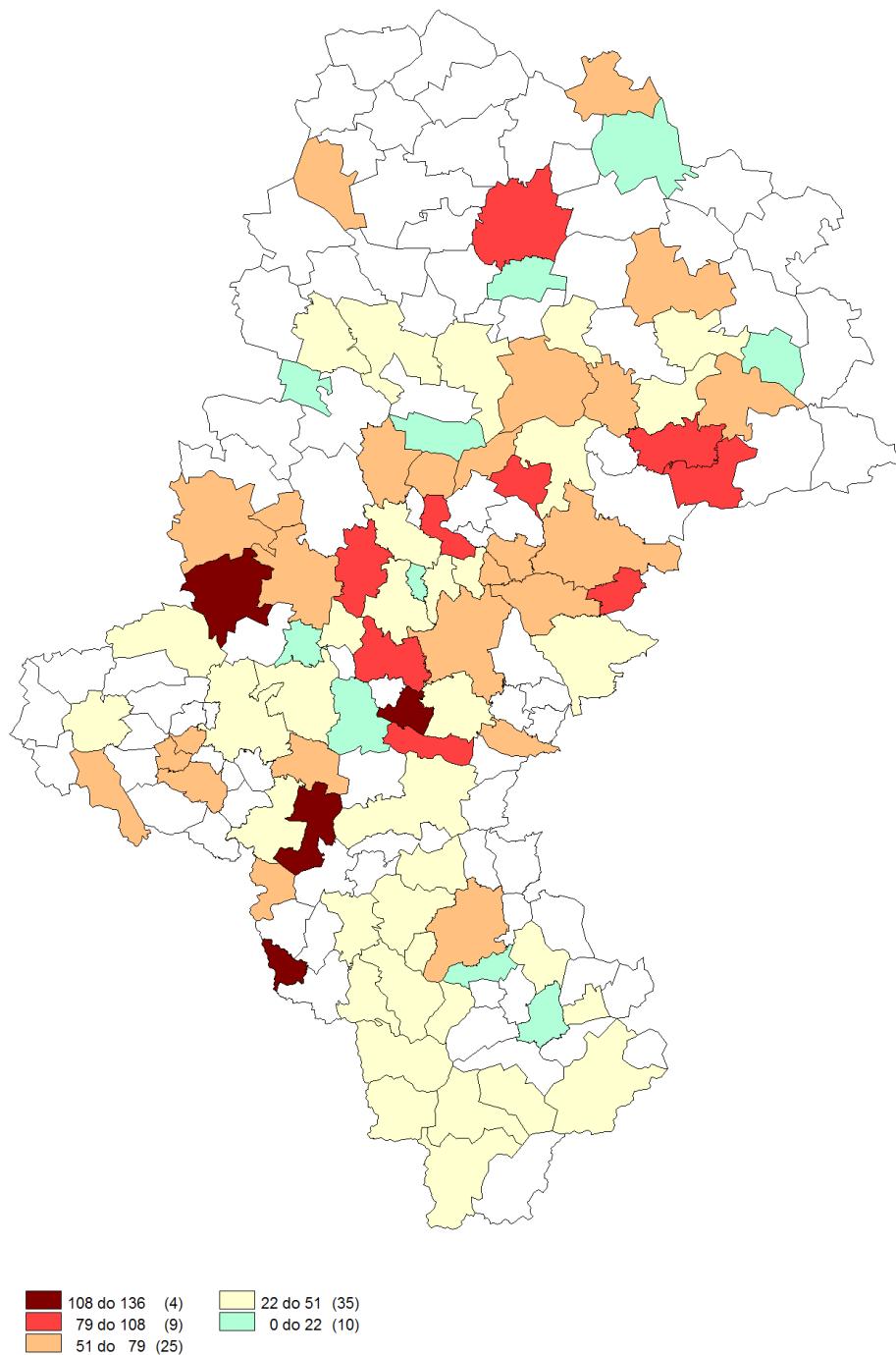
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Banku Danych Lokalnych (BDL)

Mapa 21. Podmioty wpisane do rejestru REGON w sekcji I na 10 tys. ludności za 2012 r. (S) – wizualizacja na podstawie metody odchylenia standardowego (6 zakresów)

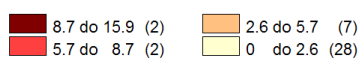
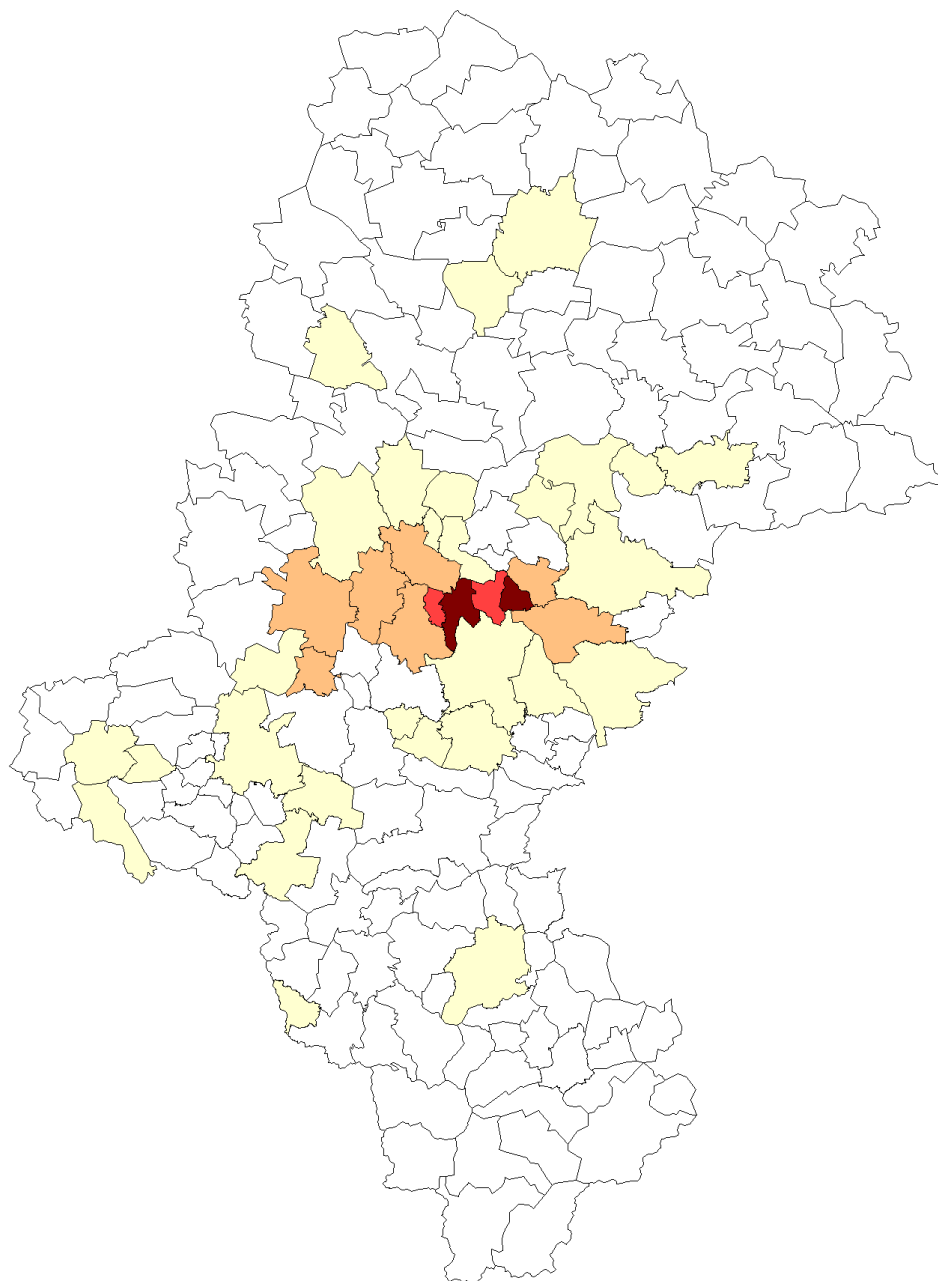
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Banku Danych Lokalnych (BDL)

Mapa 22. Korzystający z noclegów w ciągu roku w przeliczeniu na ilość miejsc noclegowych za 2012 r. (S)
– wizualizacja na podstawie metody odchylenia standardowego (6 zakresów)

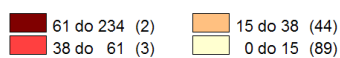
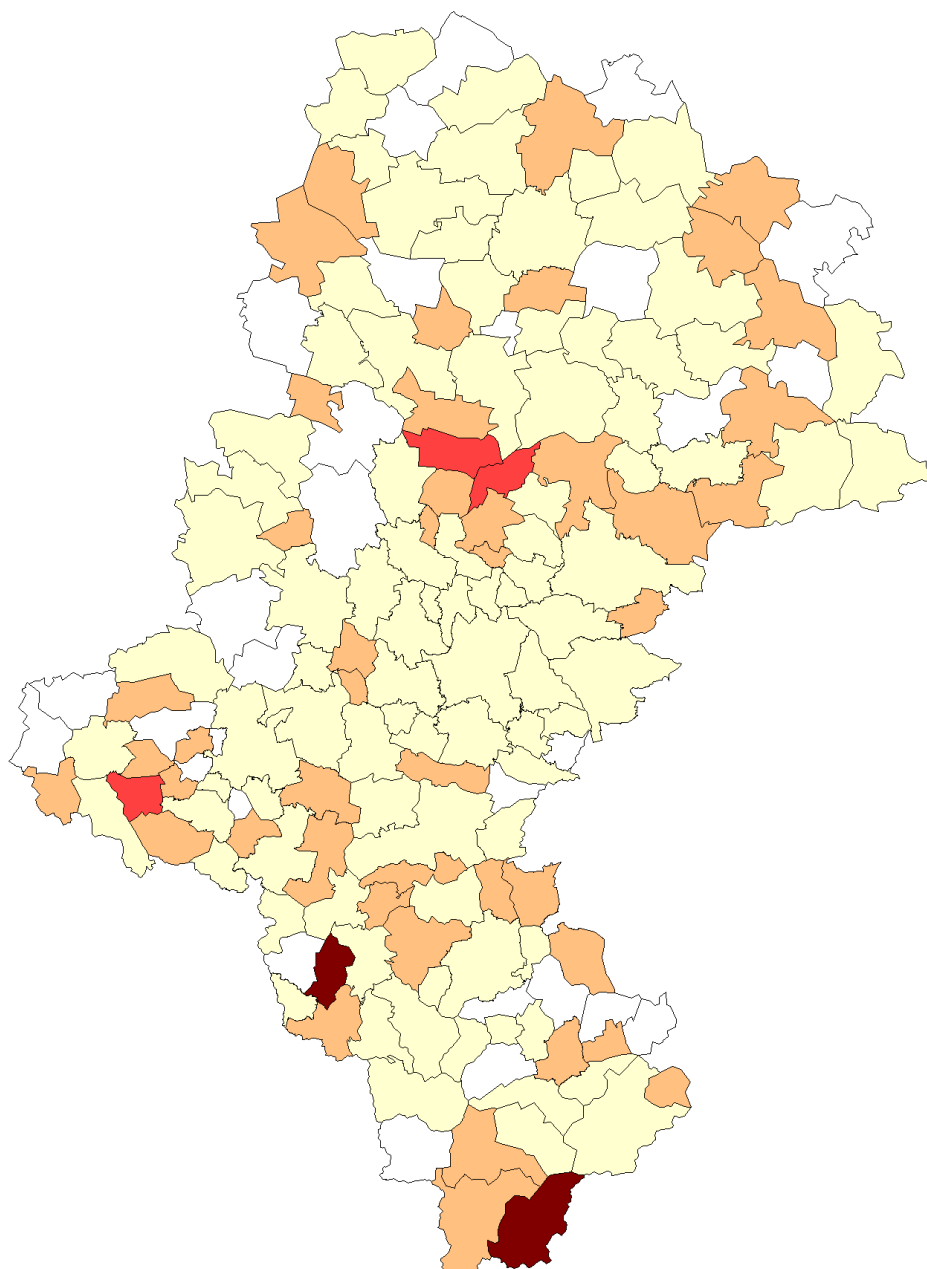
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Banku Danych Lokalnych (BDL)

Mapa 23. Udział procentowy terenów zajętych pod funkcje sportowe i wypoczynkowe za 2012 r. (S) – wizualizacja na podstawie metody odchylenia standardowego (6 zakresów)

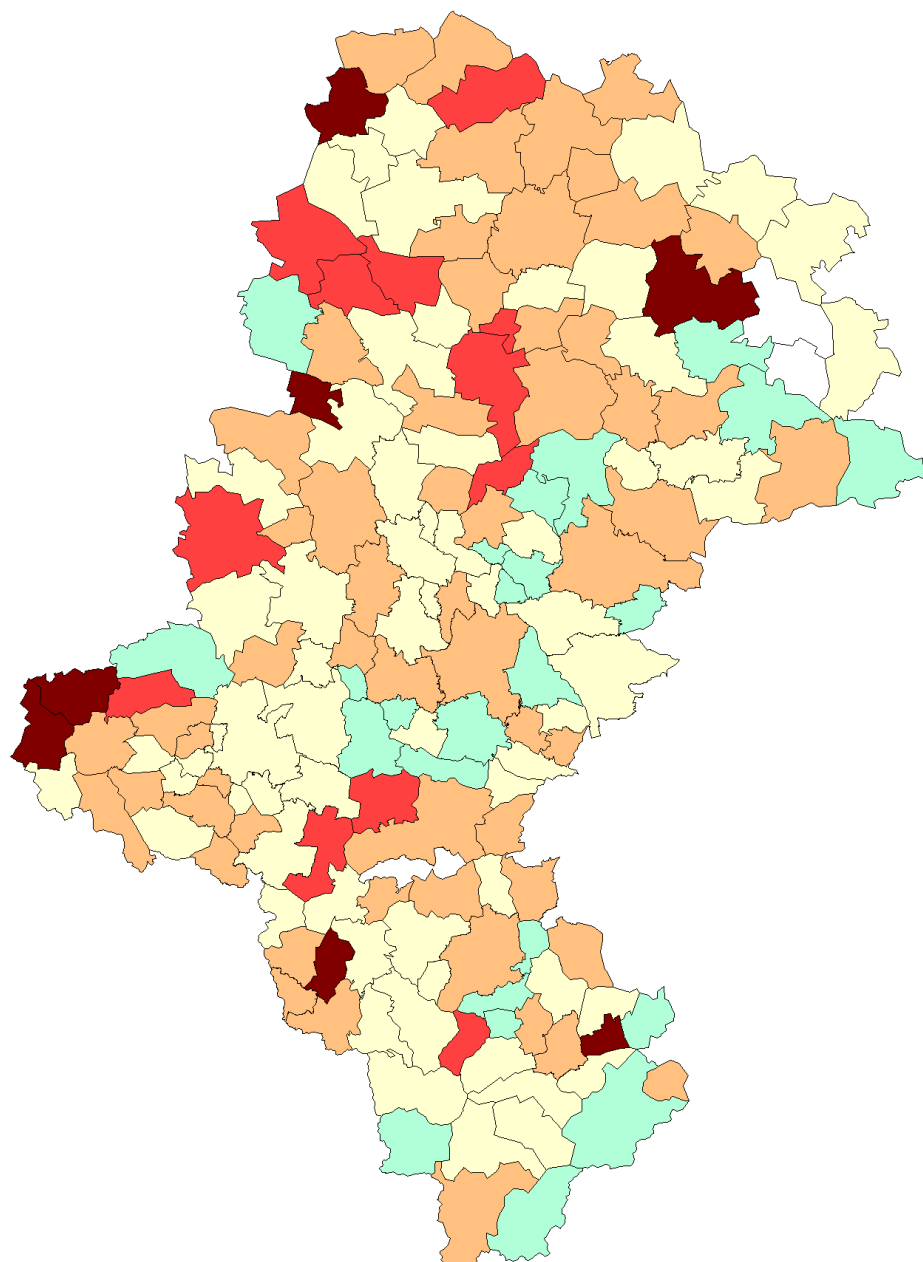
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Banku Danych Lokalnych (BDL)

Mapa 24. Członkowie zespołów artystycznych w przeliczeniu na 1000 mieszkańców za 2012 r. (S) – wizualizacja na podstawie metody odchylenia standardowego (6 zakresów)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Banku Danych Lokalnych (BDL)

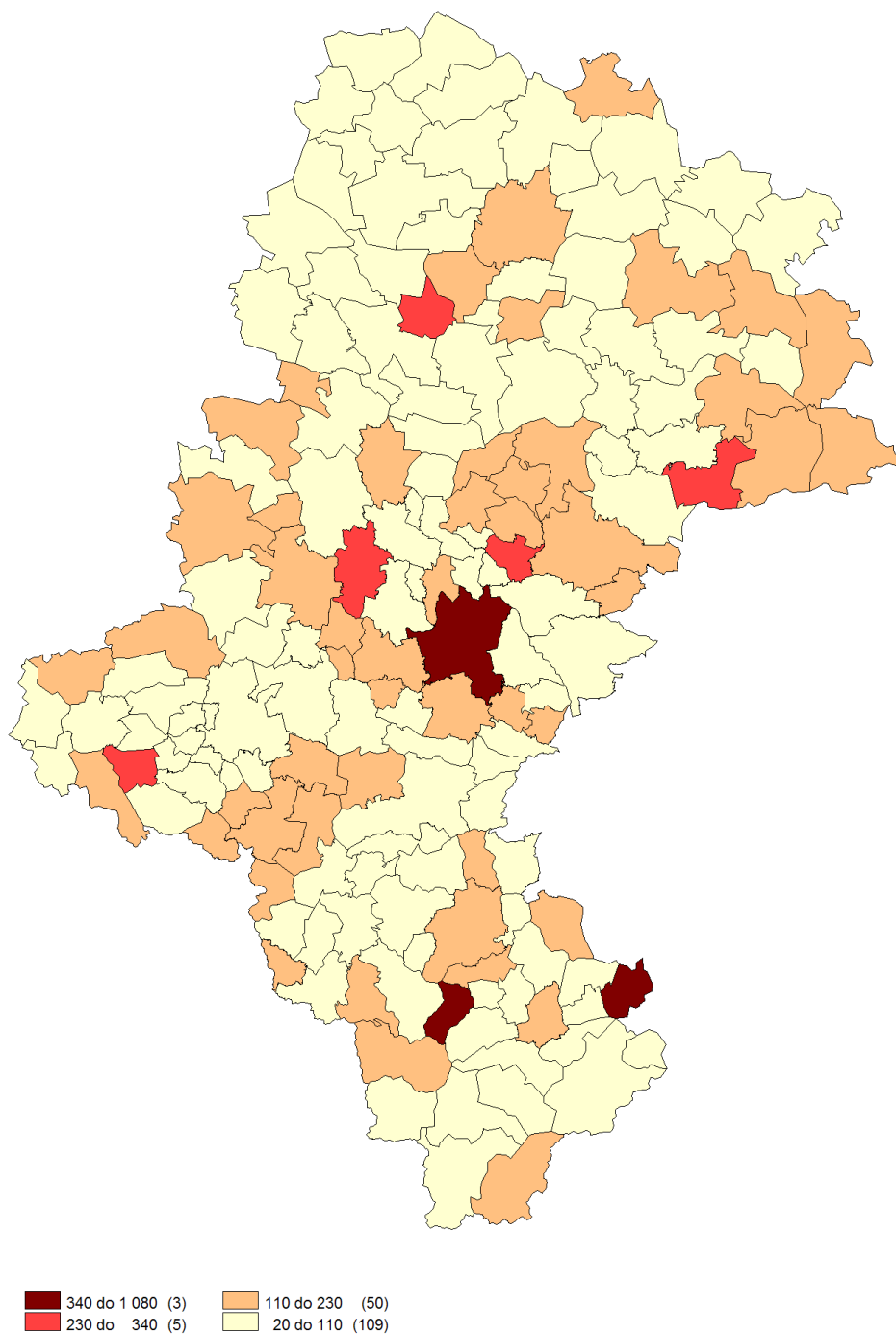
Mapa 25. Członkowie klubów sportowych w przeliczeniu na 1000 mieszkańców r. (S) – wizualizacja na podstawie metody odchylenia standardowego (6 zakresów)

 47.2 do 76.3 (7)	 11.7 do 23.5 (64)
 35.4 do 47.2 (12)	 1.1 do 11.7 (24)
 23.5 do 35.4 (57)	

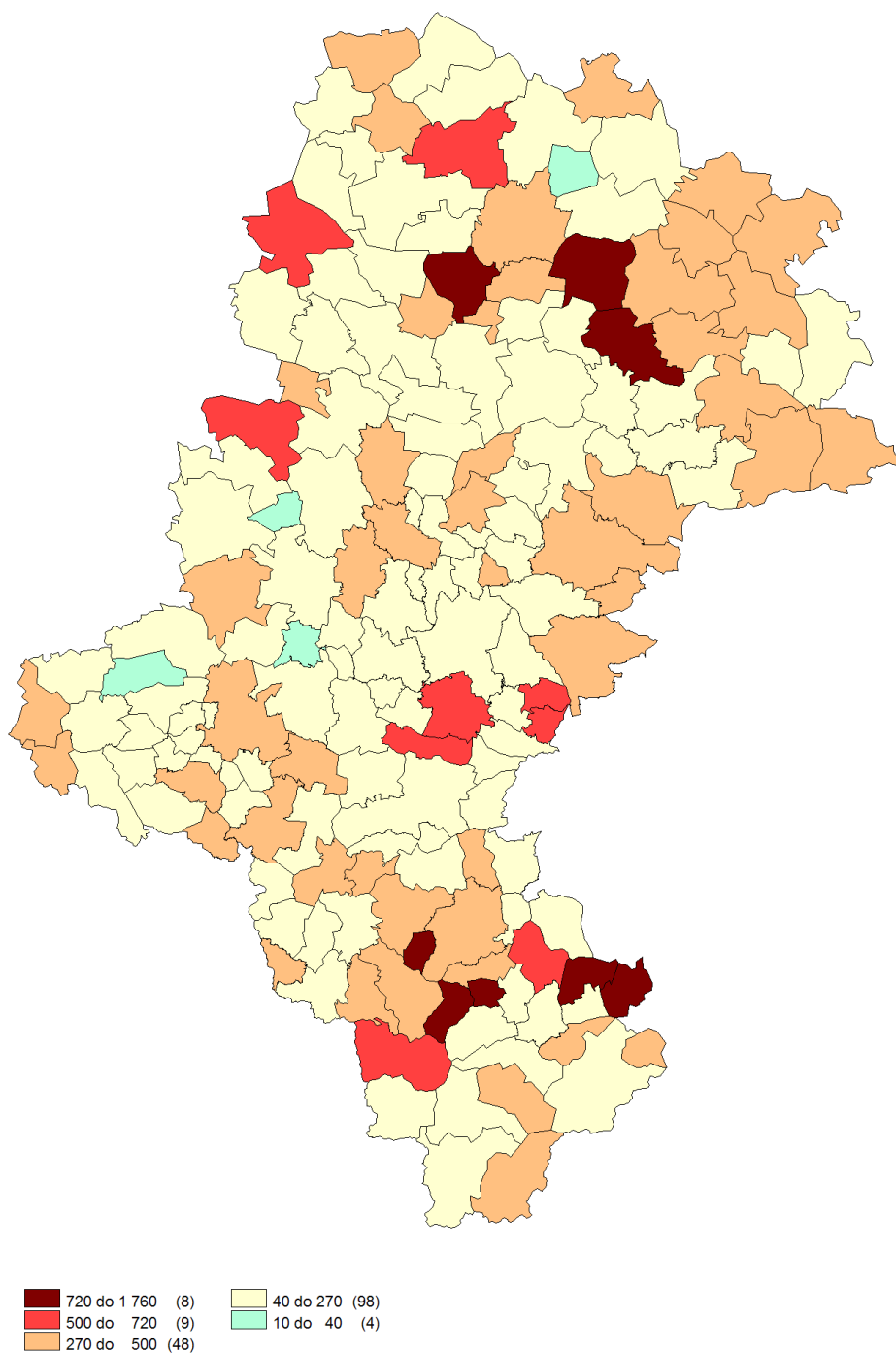
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Banku Danych Lokalnych (BDL)

**Mapa 26. Wydatki w Dziale 921 - Kultura i ochrona dziedzictwa narodowego na mieszkańca za 2012 r.
(D) – wizualizacja na podstawie metody odchylenia standardowego (6 zakresów)**

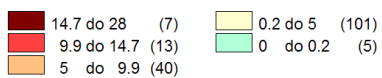
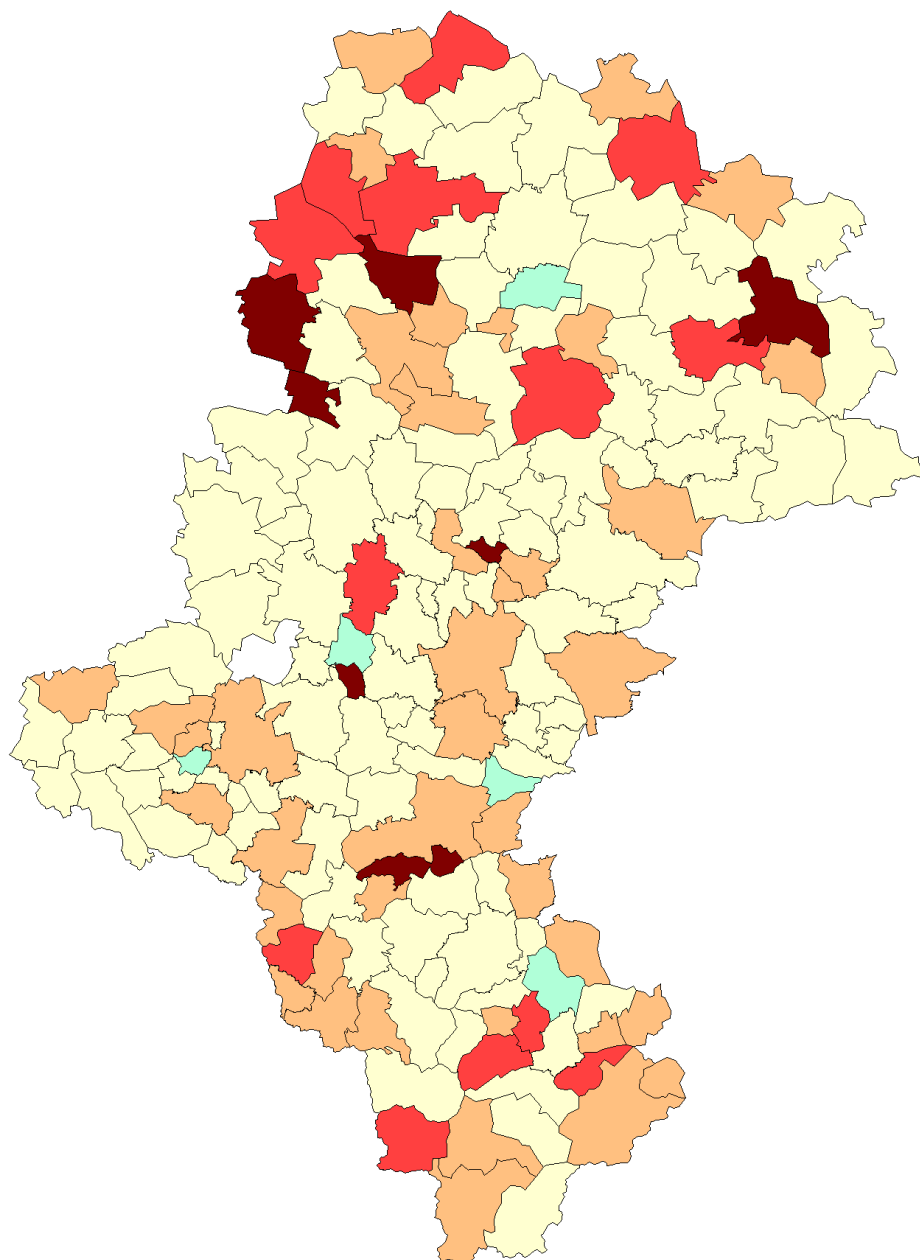
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Banku Danych Lokalnych (BDL)

Mapa 27. Średnie (za lata 2010-2012) dochody gminy w zł stanowiące finansowanie i współfinansowanie programów i projektów unijnych na mieszkańca (S) – wizualizacja na podstawie metody odchylenia standardowego (6 zakresów)

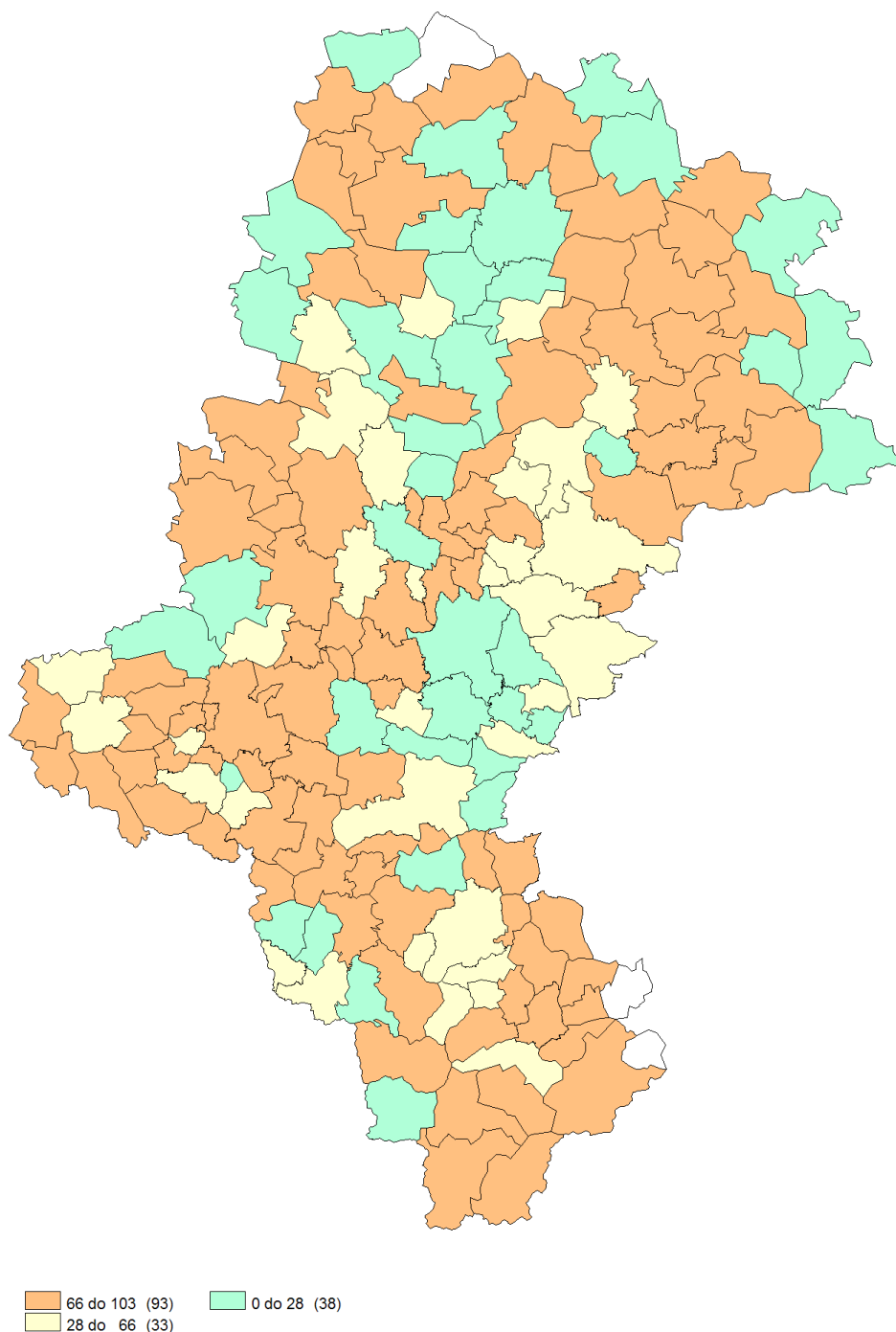
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Banku Danych Lokalnych (BDL)

Mapa 28. Wpływy z usług jako procent dochodu własnego gminy za 2012 r. (S) – wizualizacja na podstawie metody odchylenia standardowego (6 zakresów)

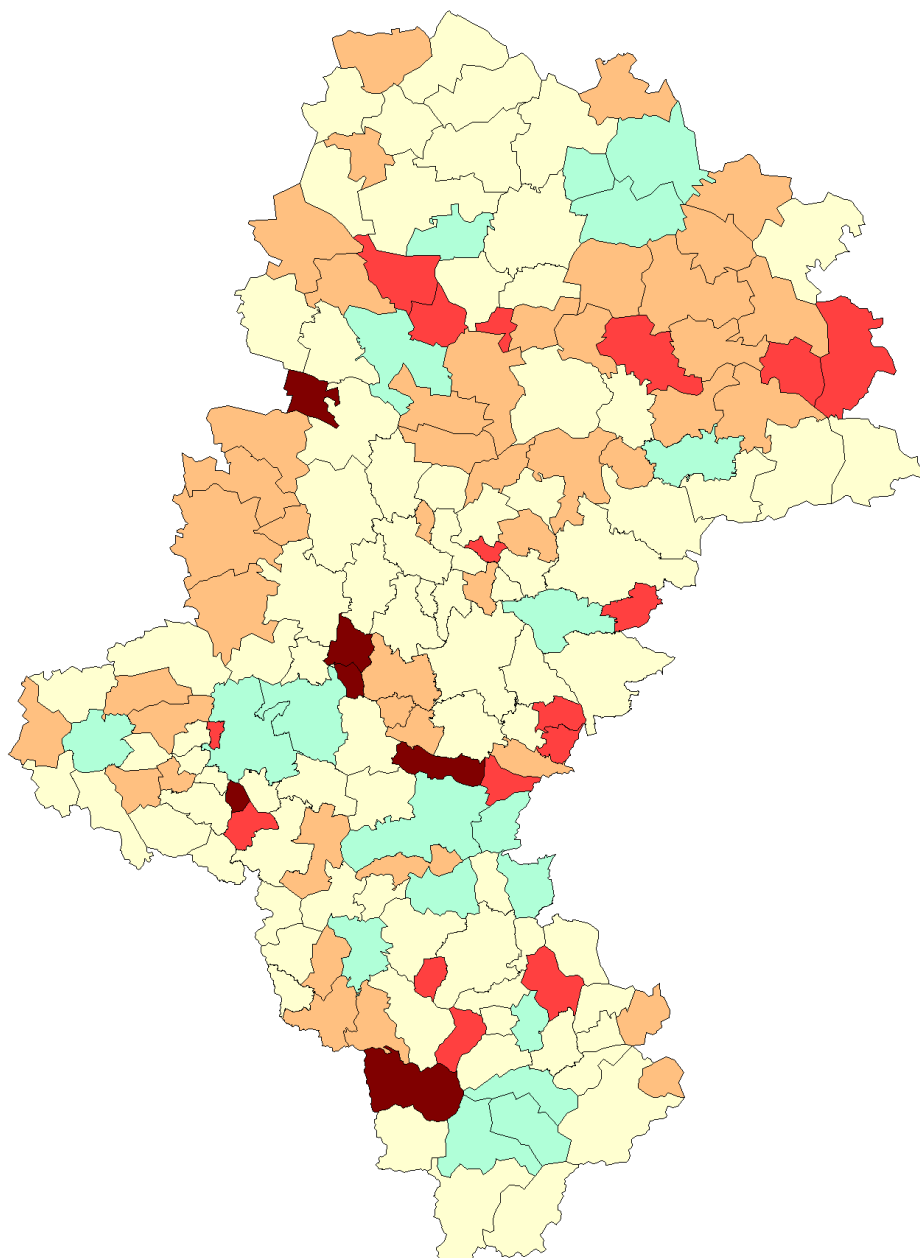
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Banku Danych Lokalnych (BDL)

Mapa 29. Udział powierzchni objętej obowiązującymi miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego w powierzchni ogółem w 2012 r. (S) – wizualizacja na podstawie metody odchylenia standardowego (6 zakresów)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Banku Danych Lokalnych (BDL)

Mapa 30. Wydatki na bieżące wynagrodzenia w Dziale 750 - Administracja publiczna w przeliczeniu na mieszkańca za 2012 r. (D) – wizualizacja na podstawie metody odchylenia standardowego (6 zakresów)

321 do 544 (6)	143 do 202 (81)
261 do 321 (16)	110 do 143 (19)
202 do 261 (45)	

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Banku Danych Lokalnych (BDL)

Załącznik 2. Mapy ocen MCE wyszczególnionych obszarów problemowych

Uwagi metodyczne:

- analizy cząstkowe (reprezentujących poszczególne wymiary rozwoju) sporządzono w oparciu o łącznie trzydzieści wskaźników⁶⁵,
- tzw. „ograniczeniem twardym” każdorazowo była mapa logiczna (o dwu kategoriach „0” – fałsz lub „1” – prawda) prezentująca założenie, że oceniane będą wszystkie gminy województwa śląskiego
- tzw. „czynniki rozmyte” były mapy standaryzujące poszczególne wskaźniki w skali od 1 do 255, przy czym wartość 255 była przypisywana tym wartościom, które były najbardziej pożądane z punktu widzenia przedmiotu badania (tj. największym w przypadku stymulant i najmniejszym w przypadku destymulant),
- tzw. „rozmycie”, a więc przypisywanie wartości od 1 do 255, następowało każdorazowo z wykorzystaniem funkcji s-kształtnej (sigmoidalnej),
- różnicowanie cech przeprowadzono poprzez ekspercki system wag (zob. tabela nr 2),
- procedury analiz cząstkowych MCE wykonywano przy każdorazowym założeniu jednoczesnej maksymalizacji zysku oraz uśrednionym poziomie ryzyka – jest to domyślnie przyjęty sposób radzenia sobie z możliwością popełnienia błędu⁶⁶,
- wyniki analiz cząstkowych stanowią mapy prezentujące oceny stopnia rozwoju w zakresie poszczególnych jego wymiarów, przy czym:
 - im bardziej wartość oceny zmierza do 255 tym lepiej gmina wypada na tle pozostałych,
 - im bardziej wartość zbliża się do 0 tym wypada gorzej (na tle pozostałych),
- legendy zaprezentowanych map (por. mapa 31-38) wskazują maksymalną wartość oceny jaką uzyskano w danej analizie cząstkowej, teoretycznie może ona przyjmować wartości od 1 do 255, obszary zakreskowane pionowo to miasta z definicji nie będące obszarami wiejskimi, obszary zakreskowane poziomo to gminy miejsko-wiejskie

⁶⁵ Por. tabela 1. na st. 37

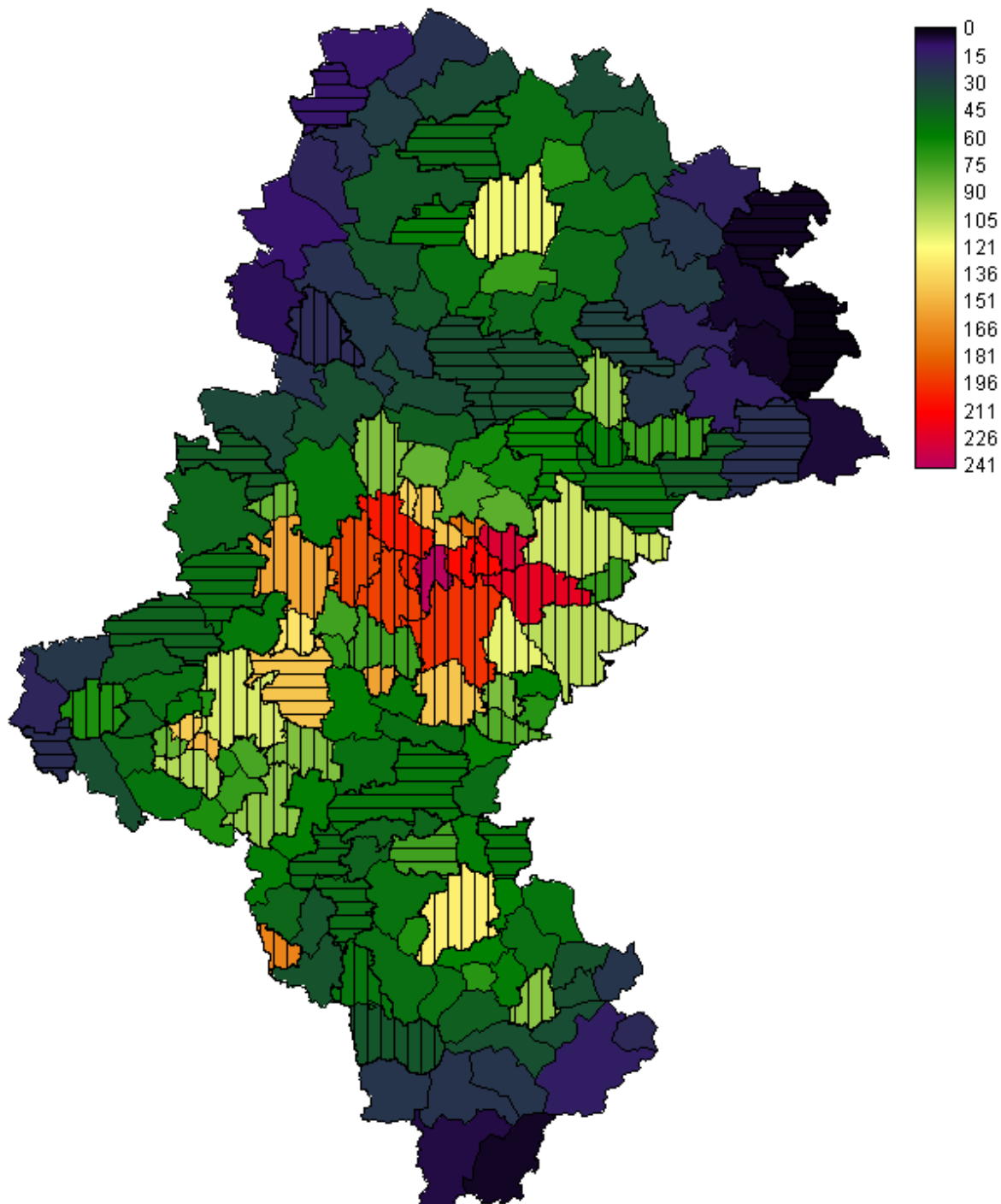
⁶⁶ w oprogramowaniu z rodziny IDRISI

Tabela 2. Parametry wag użytych w procedurze MCE służące do wykonania analiz cząstkowych

Wymiar rozwoju	Nazwa skrókowa wskaźnika	Waga wskaźnika
A. Położenie i dostępność komunikacyjno-transportowa	powierzchnia antropogeniczna	0.40
	odległość od miasta	0.20
	dostępność komunikacyjna	0.40
B. Urbanizacja wsi	gęstość zaludnienia	0.25
	zameldowania z miast	0.15
	przyjazdy do pracy	0.10
	budynki nowo oddane	0.10
	wymeldowania do miast	0.10
	wyjazdy do pracy	0.30
C. Intensywność rolnictwa	powierzchnia orna	0.10
	powierzchnia łąk	0.10
	dobra kultura użytków	0.40
	areal gospodarstwa rolnego	0.20
	efektywność pracy w rolnictwie	0.20
D. Pozarolnicze funkcje produkcyjne	REGON przemysł	0.40
	pracujący w przemyśle	0.50
	zużycie wody w przemyśle	0.10
E. Intensywność aktywności w sferze usług	REGON usługi	0.40
	oświata gimnazjalna	0.40
	zdrowotność mieszkańców	0.20
F. Funkcja turystyczno-wypoczynkowa i rekreacyjna	REGON turystyka	0.30
	atrakcyjność turystyczna	0.50
	atrakcyjność rekreacyjna	0.20
G. Aktywność społeczna i kulturalna	aktywność kulturalna	0.40
	aktywność sportowa	0.30
	wydatki na kulturę	0.30
H. Zarządzanie obszarami wiejskimi	pozyskiwanie funduszy	0.33
	pozyskiwanie podatków	0.27
	planowanie przestrzenne	0.27
	wynagrodzenia administracji	0.13

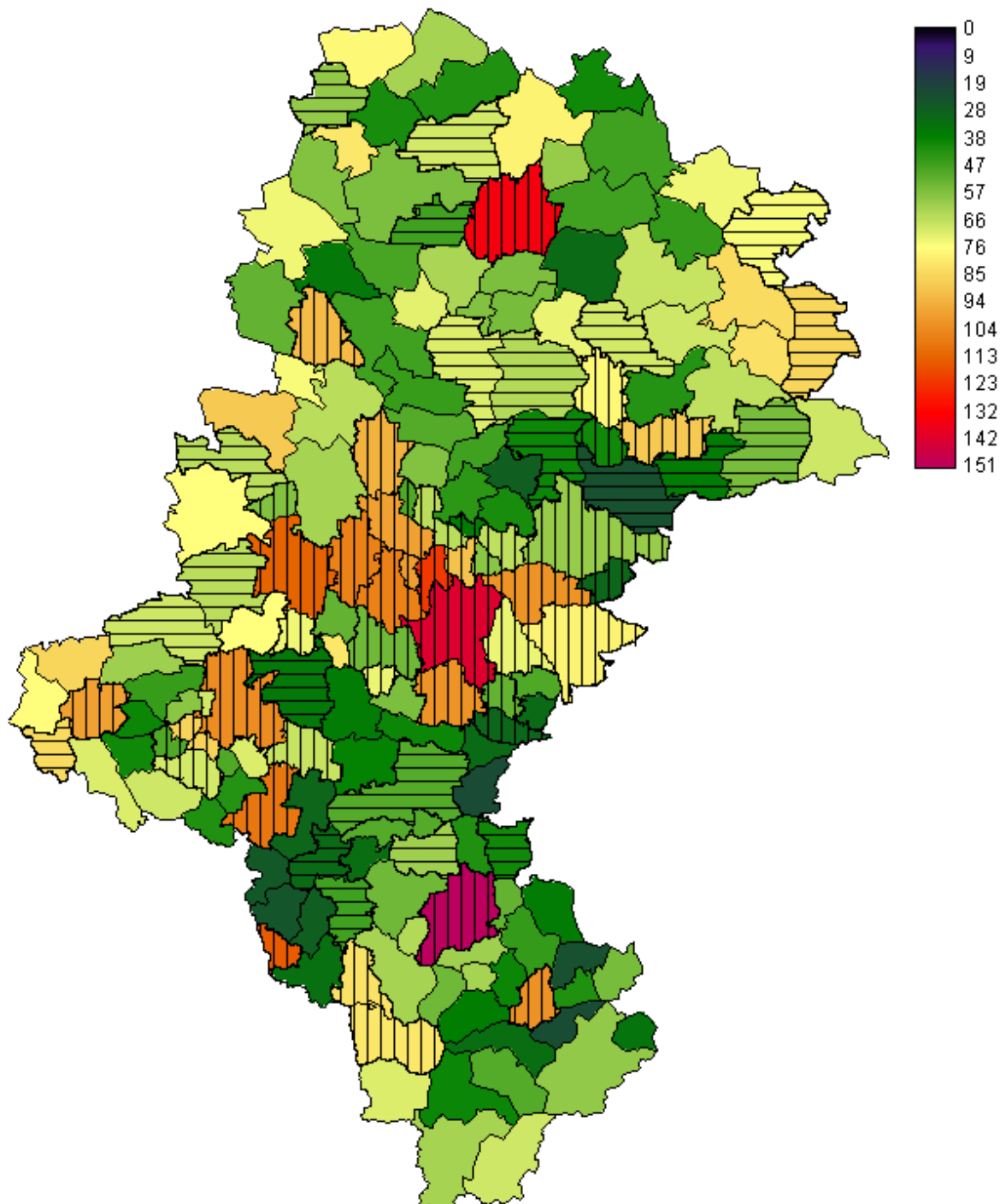
Źródło: opracowanie własne

Mapa 31. Mapa ocen MCE dla cech położenia i dostępność komunikacyjno-transportowej

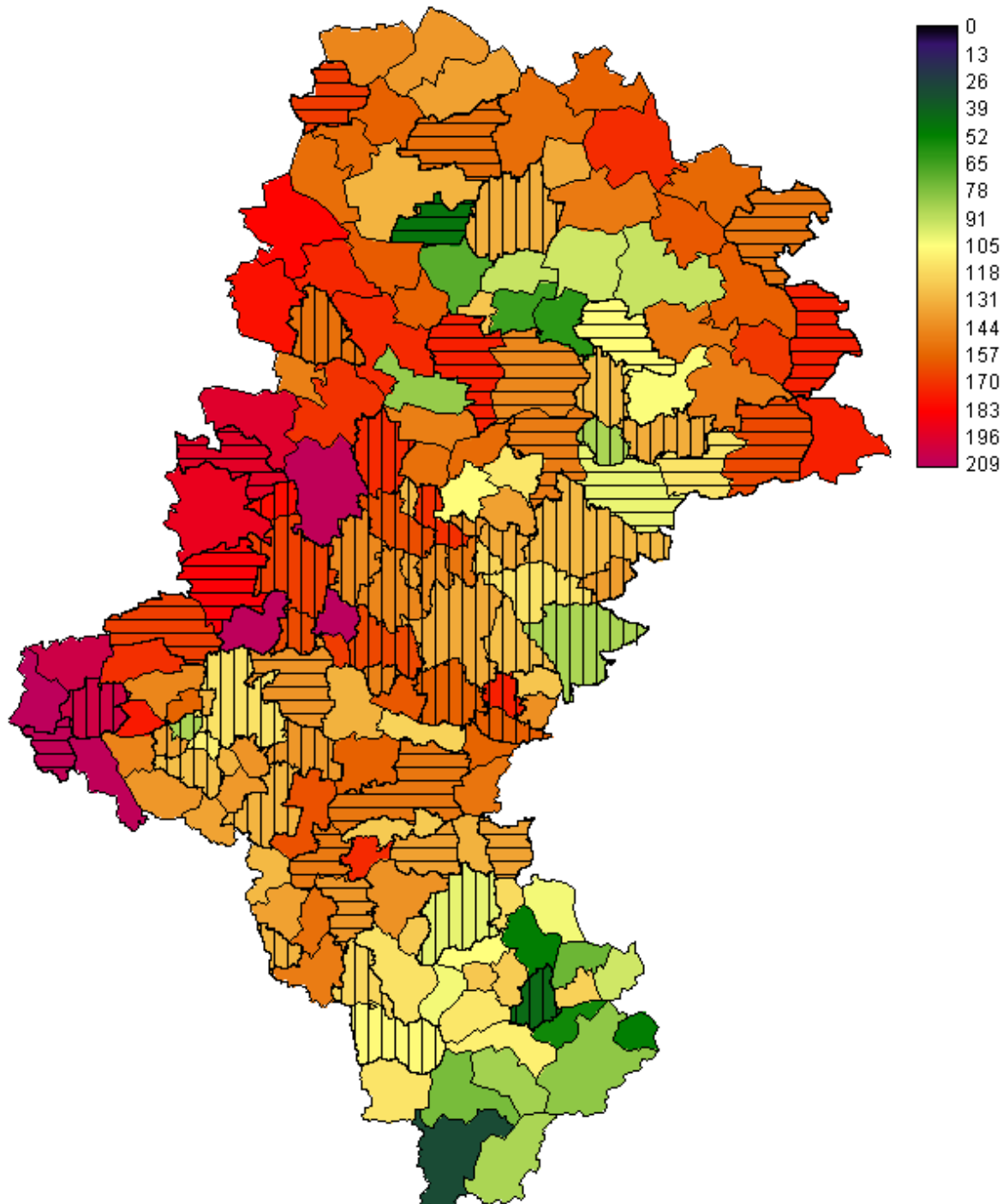
Źródło: opracowanie własne

Mapa 32. Mapa ocen MCE dla procesu urbanizacji wsi

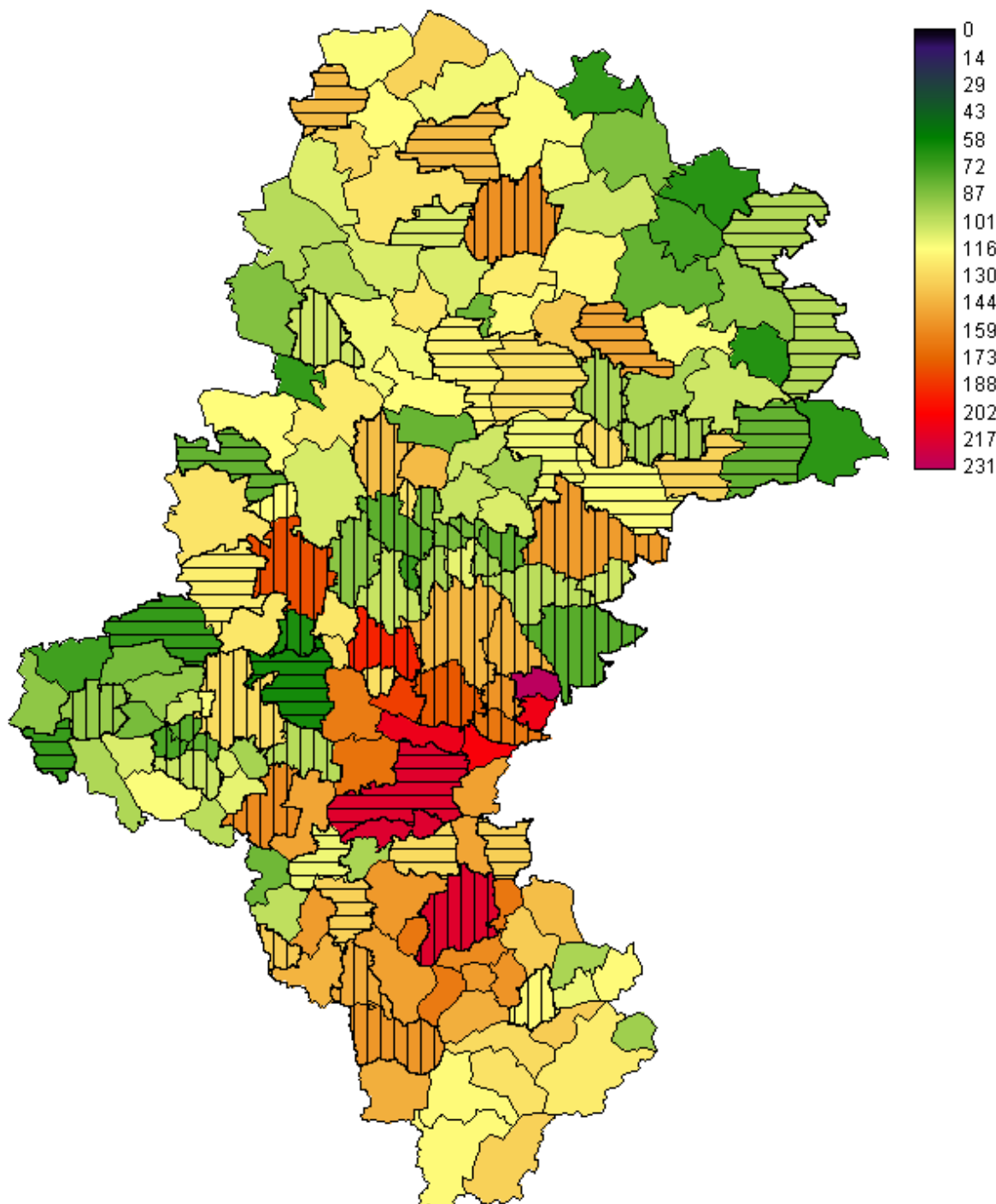
Źródło: opracowanie własne

Mapa 33. Mapa ocen MCE dla intensywności rolnictwa

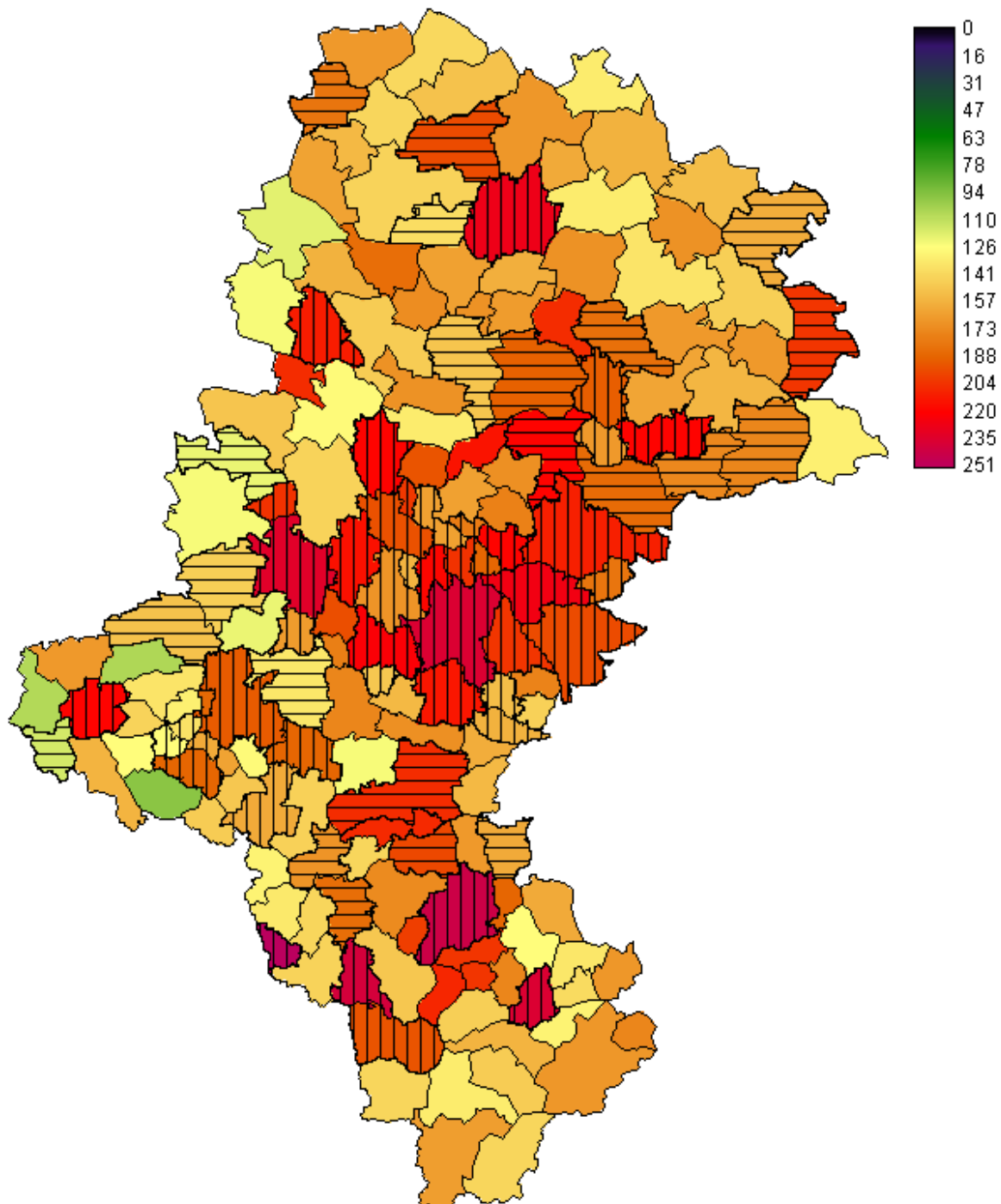
Źródło: opracowanie własne

Mapa 34. Mapa ocen MCE dla pozarolniczych funkcji produkcyjnych

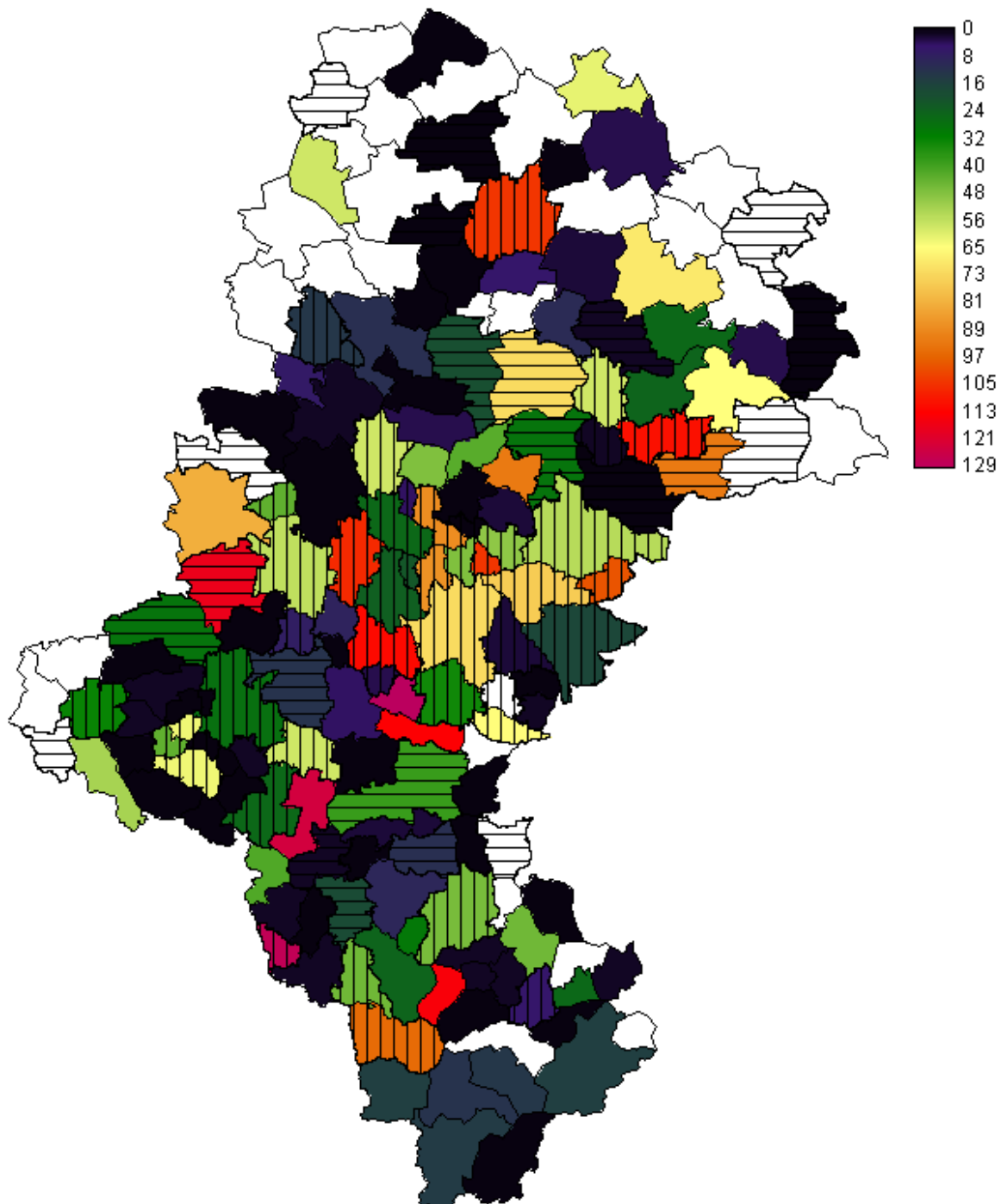
Źródło: opracowanie własne

Mapa 35. Mapa ocen MCE dla intensywności aktywności w sferze usług

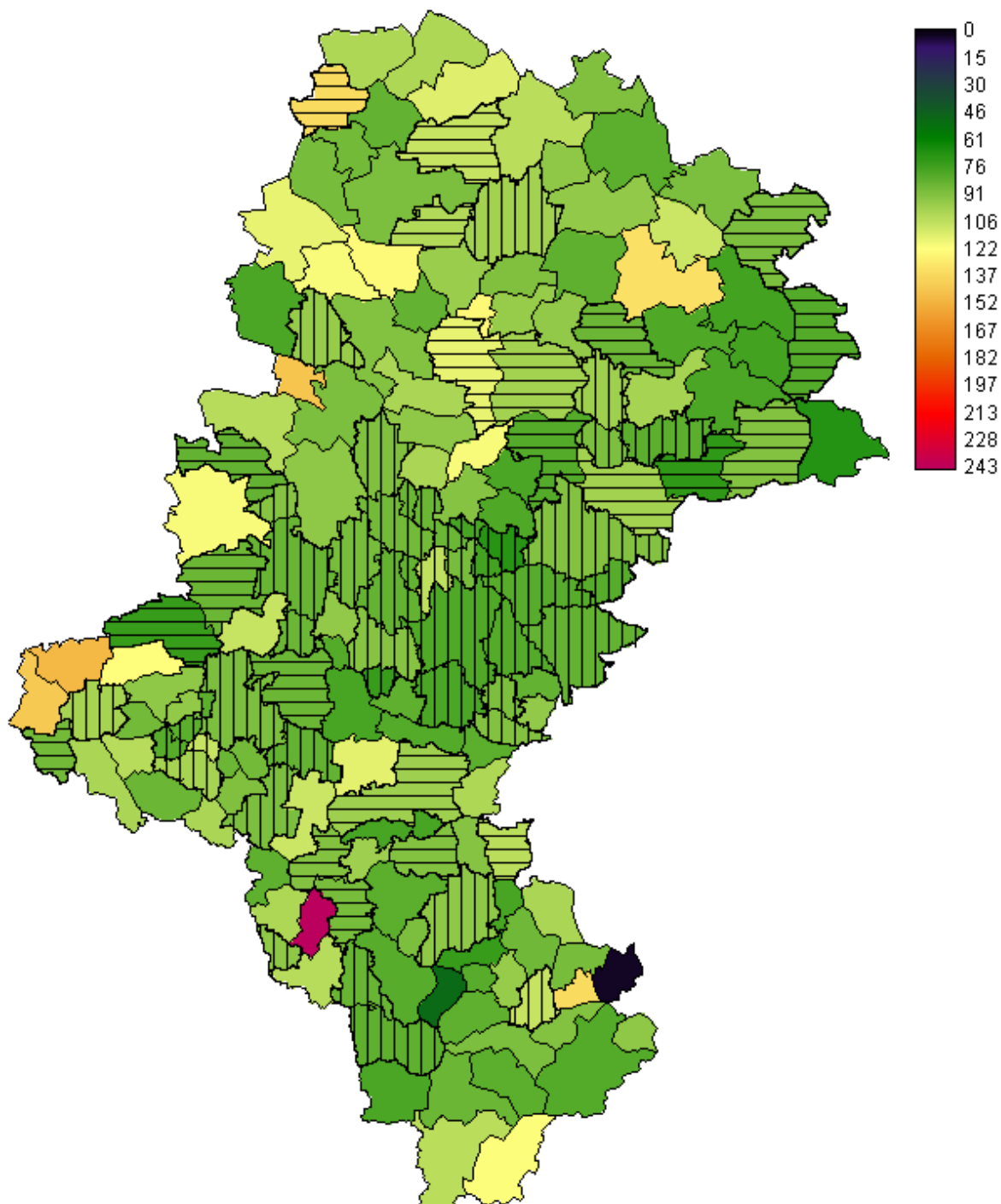
Źródło: opracowanie własne

Mapa 36. Mapa ocen MCE dla funkcji turystyczno-wypoczynkowej i rekreacyjnej

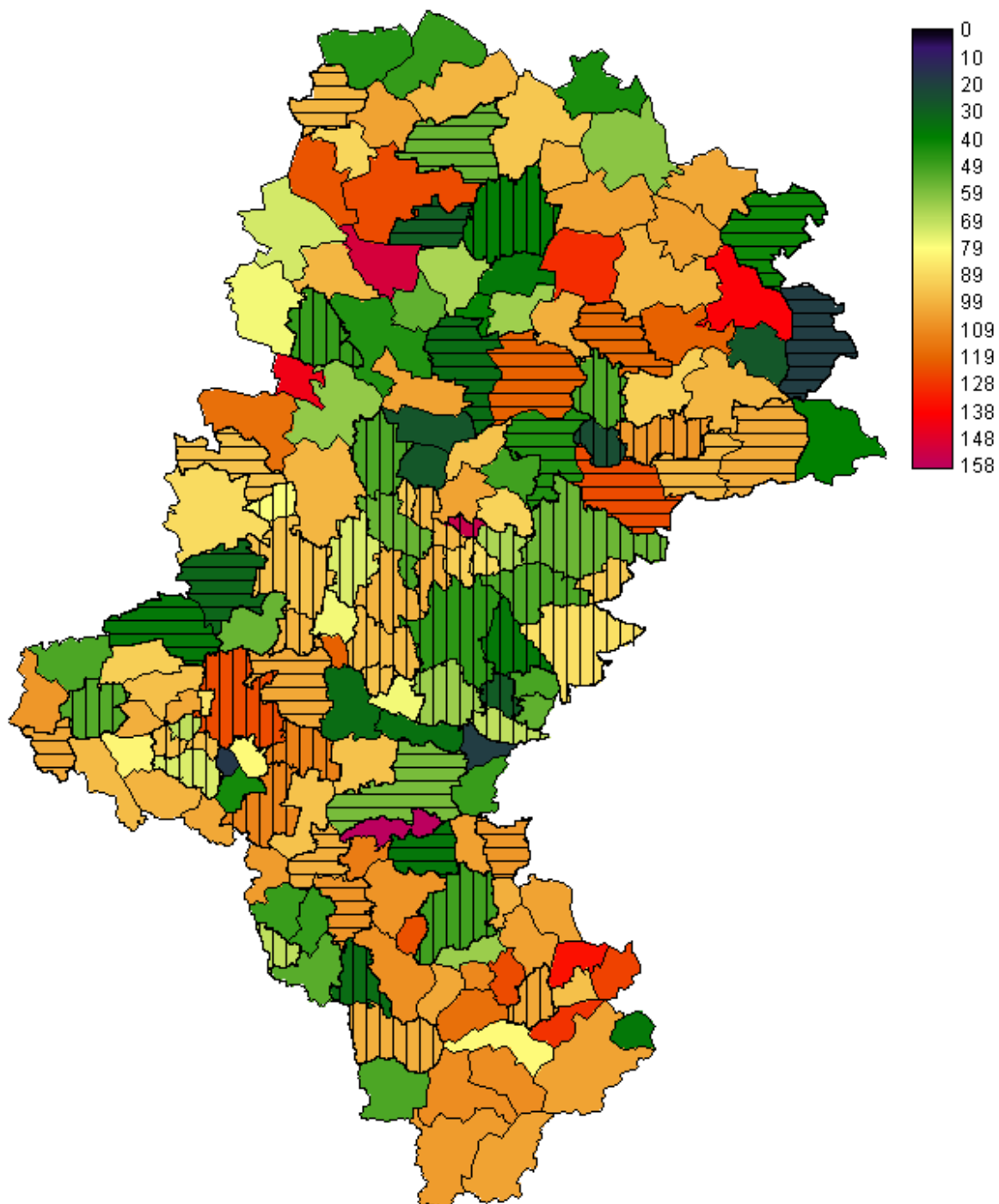
Źródło: opracowanie własne

Mapa 37. Mapa ocen MCE dla aktywności społecznej i kulturalnej

Źródło: opracowanie własne

Mapa 38. Mapa ocen MCE dla praktyki zarządzania obszarami wiejskimi

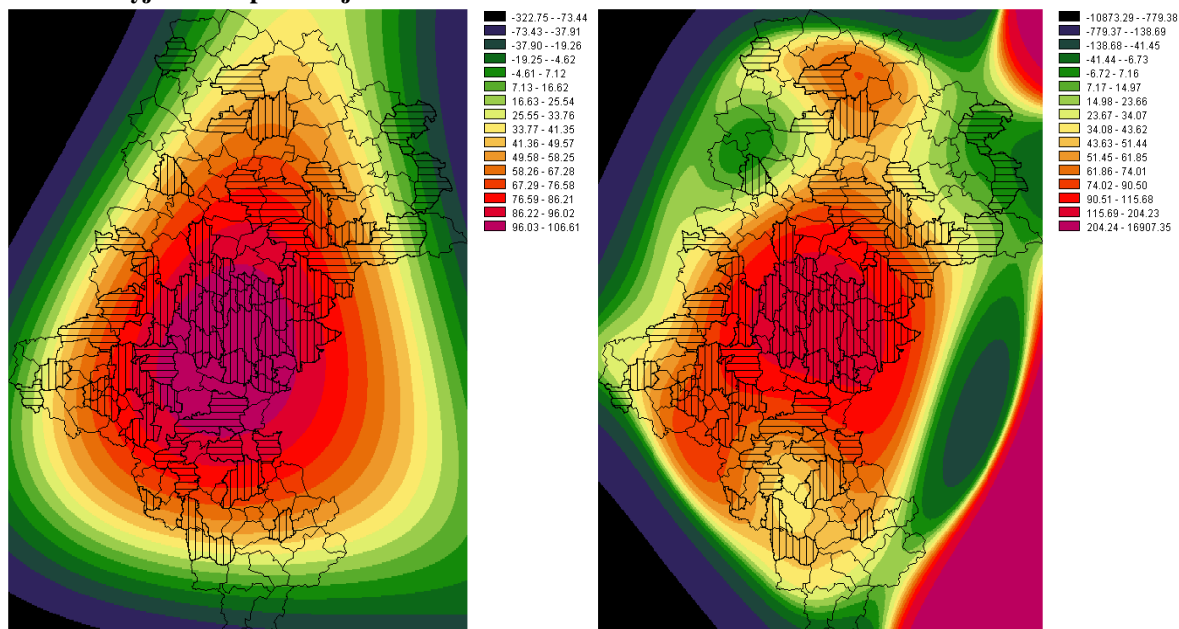
Źródło: opracowanie własne

Załącznik 3. Trendy powierzchniowe ocen MCE wyszczególnionych obszarów problemowych

Uwagi metodyczne:

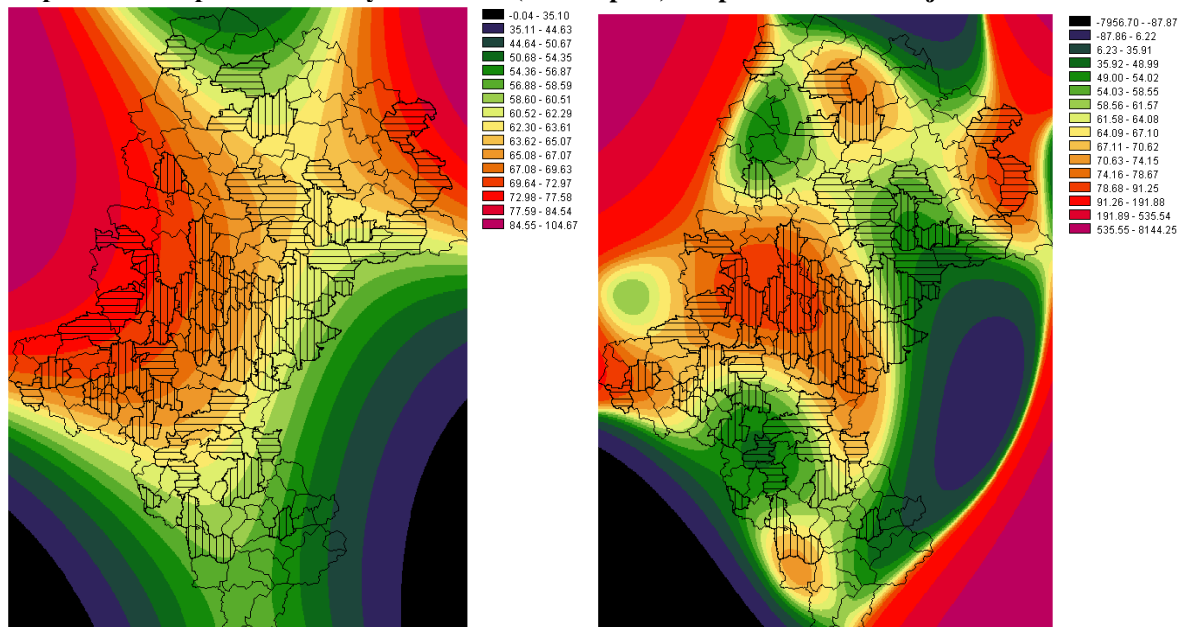
- o mapa trendu powierzchniowego 3 i 7 stopnia pokazuje gdzie generalnie koncentrują się pozytywne oceny (kolor czerwony), a gdzie negatywne (kolor granatowy) wynikające z efektów analiz cząstkowych będących rezultatem procedury MCE
- o mapy te różnią się wartością interpretacyjną – 3 stopień dostarcza informacji ogólnej, 7 stopień informacji uogólnionej (w stosunku do map ocen MCE) ale bardziej szczegółowej niż mapa trendu 3 stopnia,
- o w analizie trendu nie są ważne poszczególne wartości pokazywane w legendzie,
- o w analizie trendów ważny jest układ plam barwnych - ich rozciągłość południkowa i równoleżnikowa definiująca podobieństwo ocen tj. jeżeli plama czerwona jest wydłużona (elipsoidalna) w kierunku północ-południe oceny są tam bardziej podobne (wolniej się zmieniają), kierunek wschód- zachód w tym wypadku cechuje się mniejszym podobieństwem (szybciej się zmienia),
- o im bardziej plama barwna zbliża się do okręgu (wyrównują się osie elipsy) tym z mniejszym zróżnicowaniem ocen mamy do czynienia
- o obszary zakreskowane pionowo to miasta z definicji nie będące obszarami wiejskimi, obszary zakreskowane poziomo to gminy miejsko-wiejskie

Mapa 39. Trend powierzchniowy ocen MCE (3 i 7 stopnia) dla cech położenia i dostępność komunikacyjno-transportowej

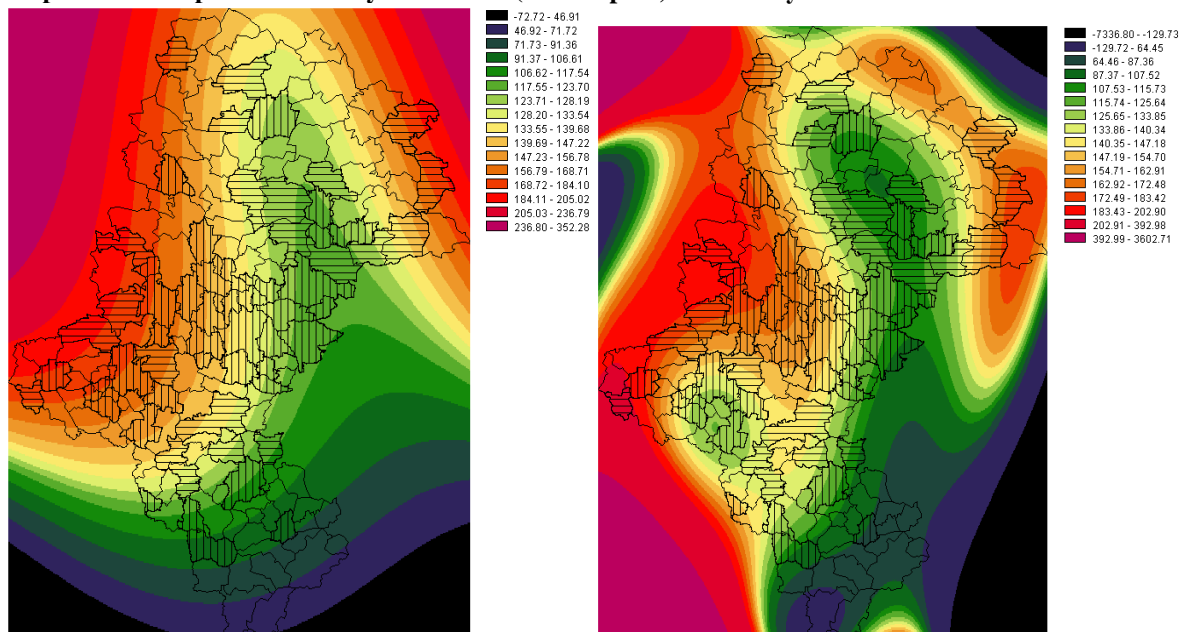
Źródło: opracowanie własne

Mapa 40. Trend powierzchniowy ocen MCE (3 i 7 stopnia) dla procesu urbanizacji wsi

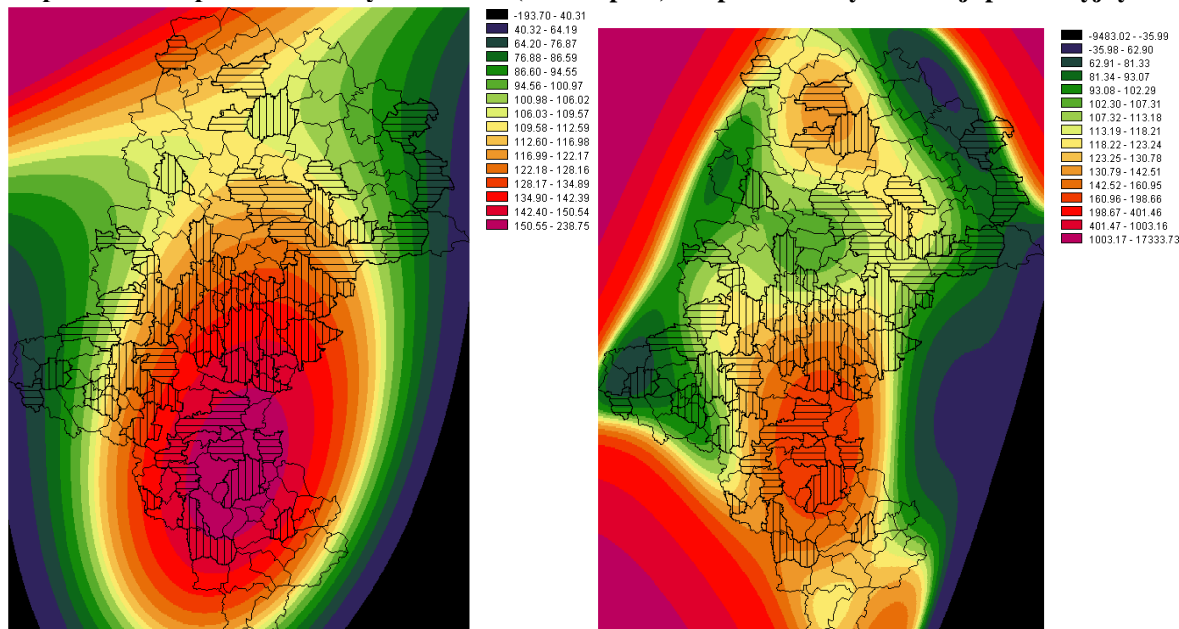
Źródło: opracowanie własne

Mapa 41. Trend powierzchniowy ocen MCE (3 i 7 stopnia) dla intensywności rolnictwa

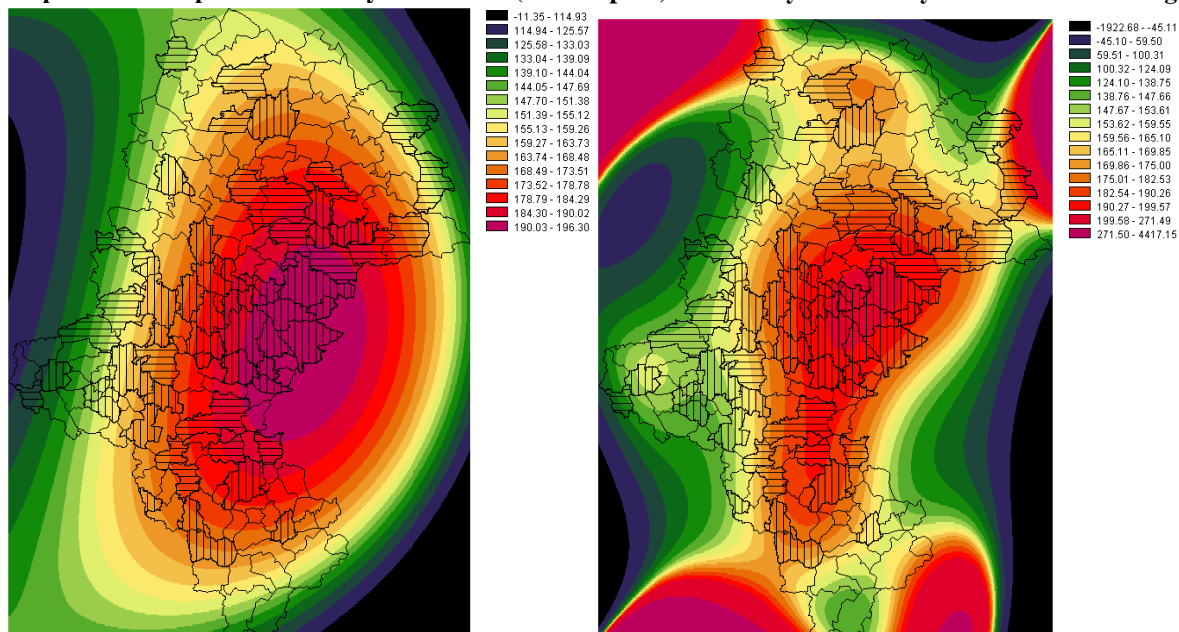
Źródło: opracowanie własne

Mapa 42. Trend powierzchniowy ocen MCE (3 i 7 stopnia) dla pozarolniczych funkcji produkcyjnych

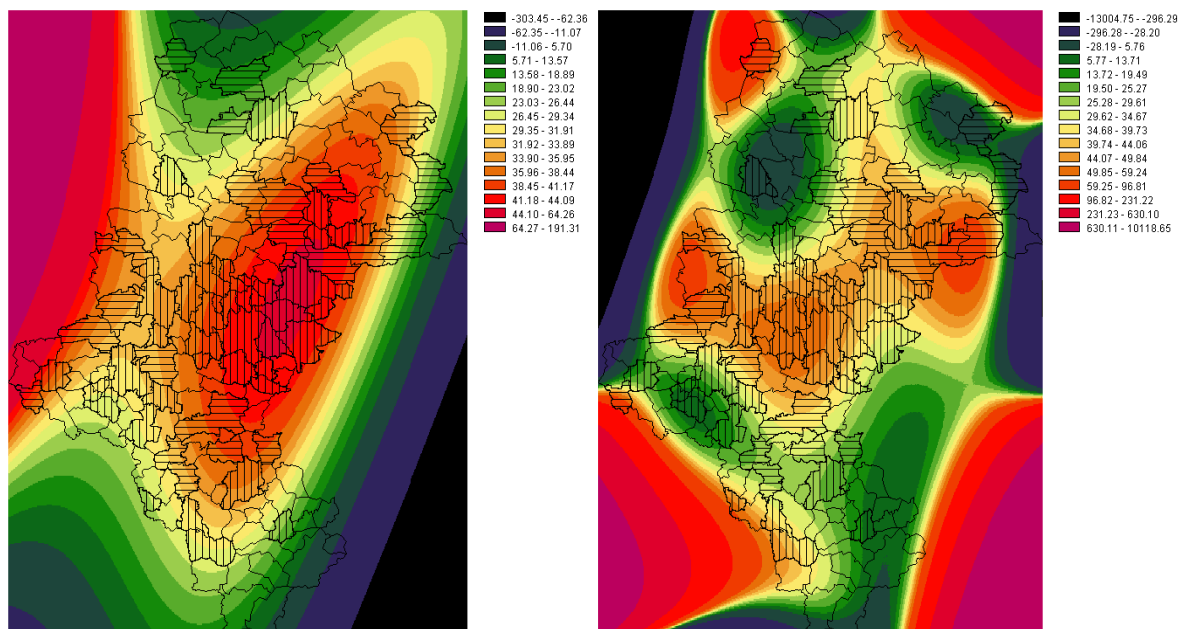
Źródło: opracowanie własne

Mapa 43. Trend powierzchniowy ocen MCE (3 i 7 stopnia) dla intensywności aktywności w sferze usług

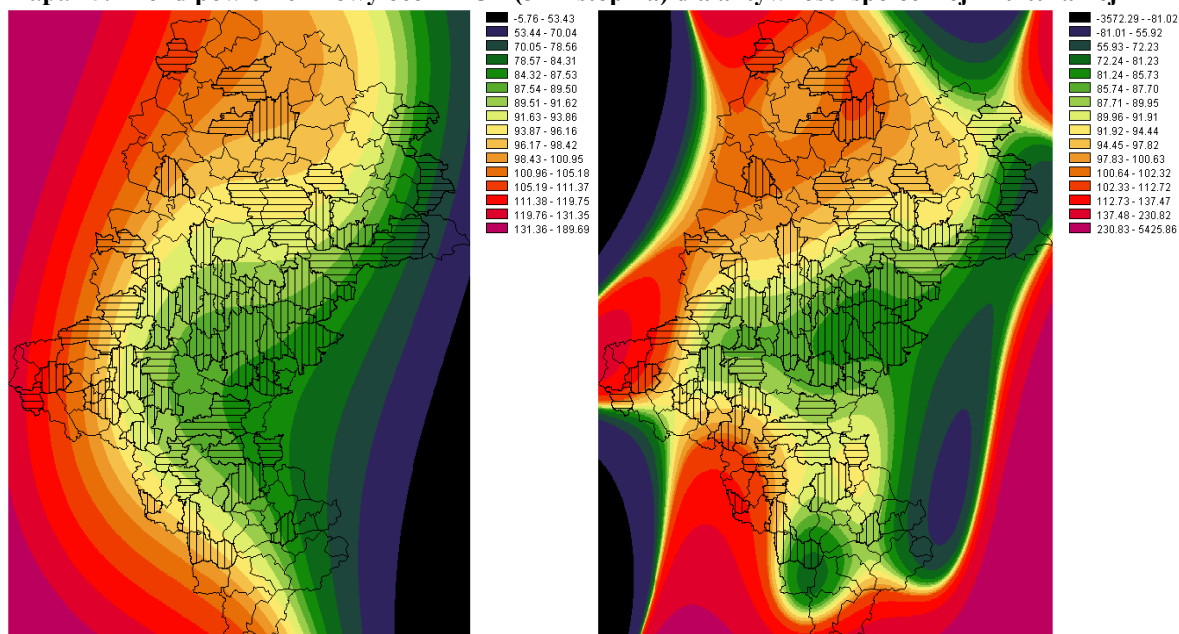
Źródło: opracowanie własne

Mapa 44. Trend powierzchniowy ocen MCE (3 i 7 stopnia) dla funkcji turystyczno-wypoczynkowej i rekreacyjnej

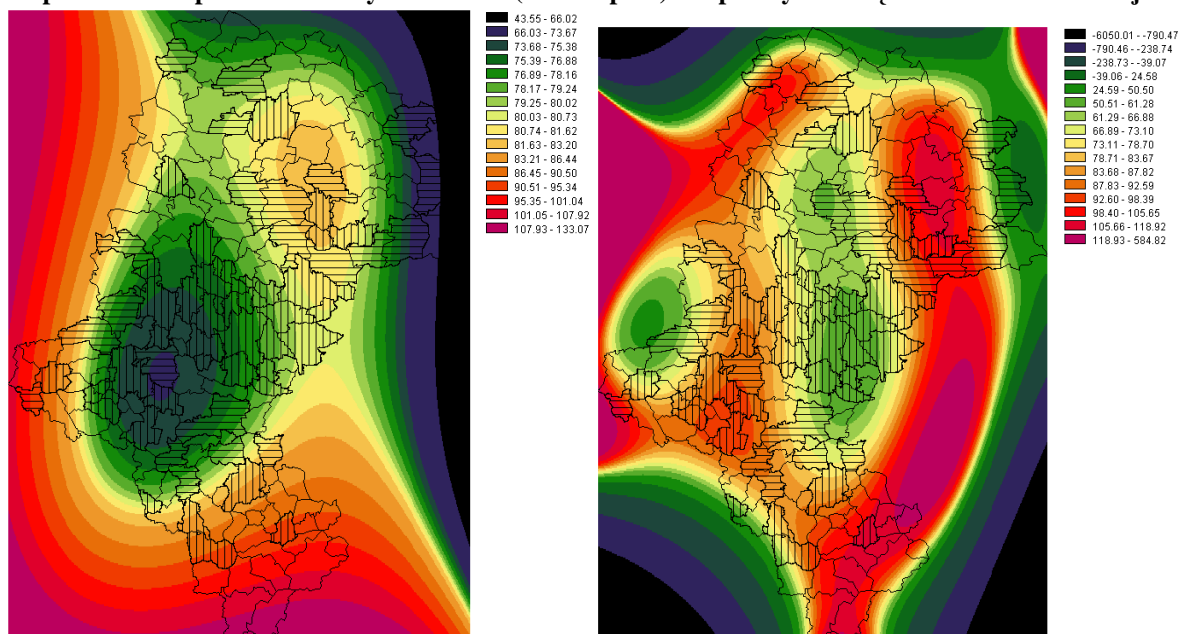
Źródło: opracowanie własne

Mapa 45. Trend powierzchniowy ocen MCE (3 i 7 stopnia) dla aktywności społecznej i kulturalnej

Źródło: opracowanie własne

Mapa 46. Trend powierzchniowy ocen MCE (3 i 7 stopnia) dla praktyki zarządzania obszarami wiejskimi

Źródło: opracowanie własne

Załącznik 4. Syntetyczna ocena MCE

Uwagi metodyczne:

- Syntetyczną ocenę poziomu rozwoju sporządzono w oparciu o łącznie trzydzieści wskaźników⁶⁷,
- tzw. „ograniczeniem twardym” każdorazowo była mapa logiczna (o dwu kategoriach „0” – fałsz lub „1” – prawda) prezentująca założenie, że oceniane będą wszystkie gminy województwa śląskiego,
- tzw. „czynniki rozmyte” były mapy standaryzujące poszczególne wskaźniki w skali od 1 do 255, przy czym wartość 255 była przypisywana tym wartościom, które były najbardziej pożądane z punktu widzenia przedmiotu badania (tj. największym w przypadku stymulant i najmniejszym w przypadku dystymulant),
- tzw. „rozmycie”, a więc przypisywanie wartości od 1 do 255, następowało każdorazowo z wykorzystaniem funkcji s-kształtnej (sigmoidalnej),
- różnicowanie cech przeprowadzono poprzez autorskie przypisanie wag do poszczególnych wskaźników (zob. tabela nr 3),
- procedury analiz częściowych MCE wykonywano przy każdorazowym założeniu jednoczesnej maksymalizacji zysku oraz uśrednionym poziomie ryzyka – jest to domyślnie przyjęty sposób radzenia sobie z możliwością popełnienia błędu⁶⁸,
- wyniki analiz częściowych stanowią mapy prezentujące oceny stopnia rozwoju w zakresie poszczególnych jego wymiarów, przy czym:
 - im bardziej wartość oceny zmierza do 255 tym lepiej gmina wypada na tle pozostałych,
 - im bardziej wartość zbliża się do 0 tym wypada gorzej (na tle pozostałych),
- legenda mapy nr 47 wskazuje maksymalną wartość oceny jaką uzyskano, teoretycznie mogła ona przyjąć wartość od 1 do 255, obszary zakreskowane pionowo to miasta z definicji nie będące obszarami wiejskimi, obszary zakreskowane poziomo to gminy miejsko-wiejskie

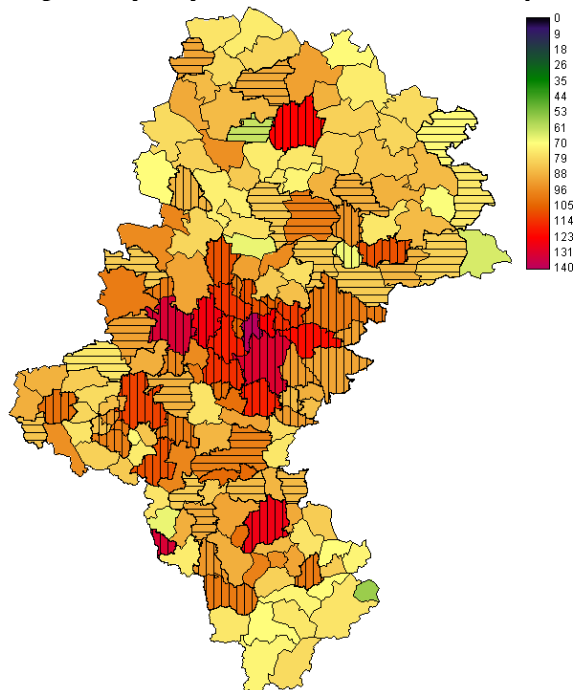
⁶⁷ Por. tabela 1. na st. 37

⁶⁸ w oprogramowaniu z rodziny IDRISI

Tabela 3. Parametry wag użytych w procedurze MCE służące do wykonania oceny poziomu rozwoju gmin województwa śląskiego

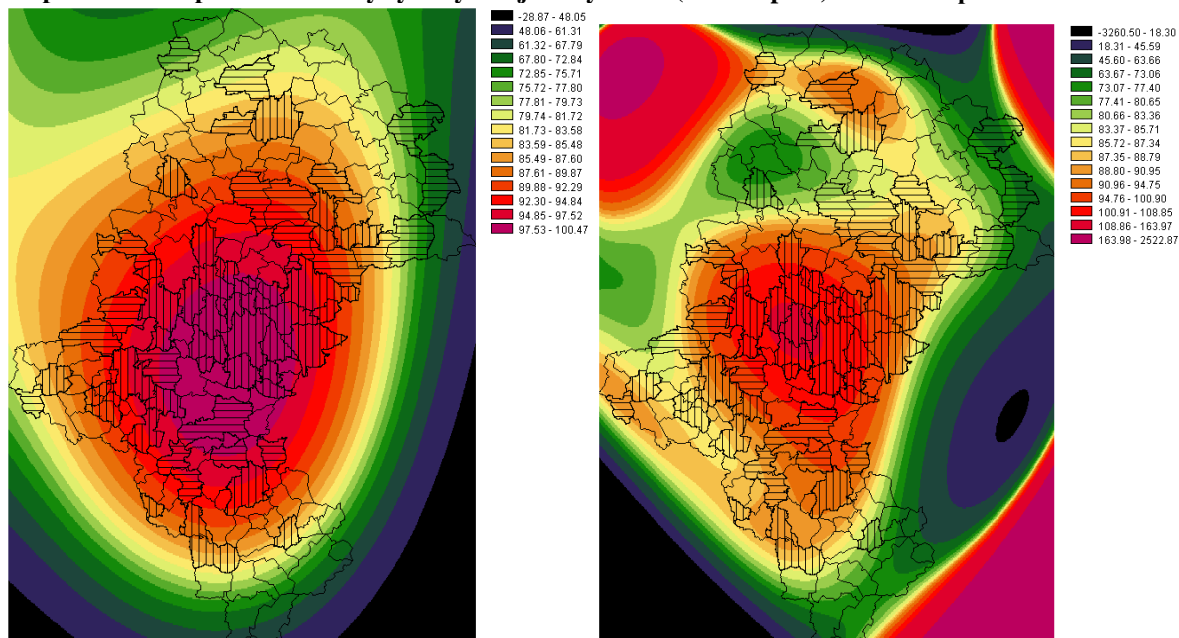
Wymiar rozwoju	Nazwa skrótowa wskaźnika	Waga wskaźnika
A. Położenie i dostępność komunikacyjno-transportowa	powierzchnia antropogeniczna	0.06
	odległość od miasta	0.03
	dostępność komunikacyjna	0.06
B. Urbanizacja wsi	gęstość zaludnienia	0.05
	zameldowania z miast	0.03
	przyjazdy do pracy	0.02
	budynki nowo oddane	0.02
	wymeldowania do miast	0.02
	wyjazdy do pracy	0.06
C. Intensywność rolnictwa	powierzchnia orna	0.01
	powierzchnia łąk	0.01
	dobra kultura użytków	0.04
	areal gospodarstwa rolnego	0.02
	efektywność pracy w rolnictwie	0.02
D. Pozarolnicze funkcje produkcyjne	REGON przemysł	0.04
	pracujący w przemyśle	0.05
	zużycie wody w przemyśle	0.01
E. Intensywność aktywności w sferze usług	REGON usługi	0.04
	oświata gimnazjalna	0.04
	zdrowotność mieszkańców	0.02
F. Funkcja turystyczno-wypoczynkowa i rekreacyjna	REGON turystyka	0.03
	atrakcyjność turystyczna	0.05
	atrakcyjność rekreacyjna	0.02
G. Aktywność społeczna i kulturalna	aktywność kulturalna	0.04
	aktywność sportowa	0.03
	wydatki na kulturę	0.03
H. Zarządzanie obszarami wiejskimi	pozyskiwanie funduszy	0.05
	pozyskiwanie podatków	0.04
	planowanie przestrzenne	0.04
	wynagrodzenia administracji	0.02

Mapa 47. Syntetyczna ocena MCE – zmienne poddane ważeniu⁶⁹

Źródło: opracowanie własne

Mapa 48. Trend powierzchniowy syntetycznej oceny MCE (3 i 7 stopnia) – zmienne poddane ważeniu⁷⁰

Źródło: opracowanie własne

⁶⁹ Im bardziej wartość oceny zmierza do 255 tym gmina wykazuje wyższy ogólny poziom rozwoju, im bardziej wartość zbliża się do 0 tym wypada niższy. Legenda mapy wskazuje maksymalną wartość oceny jaką uzyskano (z przedziału od 1 do 255)

⁷⁰ uwagi metodyczne identyczne jak w załączniku nr 3